

2024/3

XXXIII. évfolyam

POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE

Az MTA Politikatudományi Bizottsága
és a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont –
MTA Kiváló Kutatóhely referált folyóirata

© HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont,
MTA Kiváló Kutatóhely, 2024
© A folyóiratban publikáló szerzők, 2024

Kiadja a HUN-REN TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
A kiadásért felel a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont főigazgatója

ISSN 1216-1438 (Nyomtatott)
ISSN 2064-6550 (Online)

A folyóiratot az MTMT indexeli, és a REAL archiválja.

Megjelenik a Compositio Libri Kft. gondozásában
Tördelő- és olvasószervező: Kardos Gábor

Nyomdai munkák: Séd Nyomda, Szekszárd
E-mail: kereskedelem@sednyomda.hu

A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
Postacím: 1453 Budapest, Pf. 25.
Telefon: 224-6724
Honlap: www.poltudszemle.hu
E-mail: posze@tk.hu
Szerkesztőségi titkár: D. Nagy Judit
Szerkesztőségi asszisztens: Hadászi Szabolcs
Szerkesztőségi fogadóóra: kedden 9–13 óra között

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- *Nagy Márton*: Szavazunk, ha esik, ha fúj? Az időjárás hatása a választási részvételre Magyarországon 2014 és 2022 között 7
- *Metz Rudolf–Kövesdi Veronika*: In NER we trust. A politikai szektásodás elméleti dimenziói és empirikus illusztrációja 32
- *Benedek István–Bozóki András*: Két kritikus fordulópont: a populista választási autokrácia előzményei és megszilárdulása Magyarországon 54

VITA

- *Kovarek Dániel*: Keletre, magyar politikatudomány! 87

RECENZÍÓ

- *Kádár Zoltán*: Generációképző erő-e a Covid-19-pandémia tapasztalata? 103

ÖSSZEFOGLALÓK 109

Szerkesztők:

Gyulai Attila (2022–, főszerkesztő 2024–)

Bene Márton (2023–)

Juhász Krisztina (2023–)

Molnár Gábor Tamás (2024–)

Szerkesztőbizottság:

Körösényi András (elnök)

Ágh Attila Balogh László Levente

Balázs Zoltán Láncki András

Balogh István Papp Zsófia

Bayer József Pálné Kovács Ilona

Boda Zsolt Szabó Andrea

Bozóki András Szabó Márton

Csizmadia Ervin Szabó Máté

Enyedi Zsolt Tóka Gábor

Alapító szerkesztők:

Bozóki András (1992–1999)

Szabó Márton (1992–1994)

Szabó Máté (1992–1999)

A folyóirat szerkesztői voltak:

Arató Krisztina (2019–2023)

Balázs Zoltán (2011–2012)

Boda Zsolt (2008–2018)

Csizmadia Ervin (2000–2013)

Fricz Tamás (1994–2013)

Kurtán Sándor (2000–2010)

Láncki András (2000–2002)

Szabó Andrea (2014–2024)

Szűcs Zoltán Gábor (2014–2021)

TANULMÁNYOK

Nagy Márton

Szavazunk, ha esik, ha fúj? Az időjárás hatása a választási részvételre
Magyarországon 2014 és 2022 között

Metz Rudolf–Kövesdi Veronika

In NER we trust. A politikai szektásodás elméleti dimenziói
és empirikus illusztrációja

Benedek István–Bozóki András

Két kritikus fordulópont: a populista választási autokrácia előzményei
és megszilárdulása Magyarországon

SZAVAZUNK, HA ESIK, HA FÚJ?

Az időjárás hatása a választási részvételre Magyarországon
2014 és 2022 között¹

Nagy Márton

(Eötvös Loránd Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar)

*A tanulmány beérkezett: 2023. december 18., opponálás: 2024. április 11.,
véglegesítés: 2024. április 22.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A választások előtti esélylatolgatásokban gyakran szóba kerül az időjárás szerepe a részvételi arányok alakításában. Jelen tanulmányban arra a kérdésre keressük a választ a racionális választói modell elméleti keretei közt, hogy a magyarországi országgyűlési választásokon 2014 és 2022 között a települések szintjén volt-e összefüggés az egyes időjárási tényezők és a választási részvételi arányok között. Eredményeink alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy mind a napi átlaghőmérséklet, mind a napi csapadékmennyiség változásai szignifikáns, robusztus összefüggésben állnak a választási részvételi arányokkal. A hőmérséklet tekintetében negatív négyzetes kapcsolat feltételezhető, míg a csapadékmennyiség növekedése a részvételi arányok egyértelmű csökkenésével jár együtt. A szél-erősség és a felhőzet esetében nem tártunk fel kellően megalapozott összefüggéseket. A feltárt kapcsolatok új, Magyarország esetében eddig nem vizsgált szempontok szerint világítják meg a választási részvétel alakulását. Az eredményeink – a nemzetközi példákkal többnyire összhangban – igazolják, hogy az időjárási tényezők összefügghetnek a választási részvételi arányokkal, de arra is rámutatnak, hogy ezen összefüggések mértéke nem elegendő ahhoz, hogy a választási részvételi arányokat aggregált értelemben érdemben befolyásolja. Kutatásunk továbbá empirikus bizonyítékot szolgáltat a racionális választói viselkedésre Magyarország esetében.

Kulcsszavak: választási részvétel ■ időjárás ■ racionális választói modell ■ országgyűlési választások

A választások előtt gyakran latolgatjuk, hogy milyen hatása lesz a választás napján tapasztalható időjárásnak a részvételi arányokra. Napjainkra a nyilvánosan elérhető választási és meteorológiai adatoknak köszönhetően már több ország esetében számszerűsítésre került, hogy felfedhető-e kapcsolat az időjárás és a választási részvételi arányok között (lásd például Gomez et al., 2007; Artés, 2014; Persson et al., 2014; illetve összefoglalóan az 1. táblázat). E tanulmányok világszerte több ország esetében is bizonyították, hogy például a csapadékos időjárás a választás napján egyértelműen negatívan függ össze a vá-

lasztási részvételi arányokkal. Magyarország esetében azonban ezekhez hasonló kutatást nem találtunk, amely motivációt jelenthet a téma hazai vizsgálatára. A vizsgálódás emellett a 2026-os országgyűlési választások közeledtével is egyre relevánsabb lehet akár a tudományos élet képviselőinek, akár a politikai tevékenységet folytatóknak.

A kutatás Magyarország esetében új szempontokat emel be a választási részvétel alakulásának megértésébe, továbbá a hazai szakirodalomban kevésbé alkalmazott közösségi döntések elméletkörén keresztül magyarázza a választási részvételt. Ez egyfelől hozzájárul a magyarországi választási részvétel alakulásának empirikus alapon történő jobb megértéséhez, másfelől az eredmények értelmezhetők a racionális választói modell elméletének empirikus tesztjeként is.

A választási részvételi viselkedésre vonatkozóan számos elméletet dolgoztak ki korábban (erről részletesen lásd például Leighley, 1995). E megközelítések közül cikkünk elméleti alapját a Downs (1957) által lefektetett racionális választói modell adja. Eszerint a választók a részvételről racionális költség-háson-elemzéssel mérlegelve döntenek. Így a választási részvétel költségeinek növekedésével párhuzamosan a választási részvételi arány csökkenése várható. Ennek nyomán feltételezésünk, hogy az időjárási tényezők a választók költségeit befolyásolják, így pedig hatással lehetnek a választási részvételi arányokra.

Mindezek fényében arra a kérdésre keressük a választ, hogy a magyarországi országgyűlési választásokon 2014 és 2022 között volt-e összefüggés a települések szintjén az időjárás és a választási részvételi arányok között. Vizsgáljuk a napi átlaghőmérséklet, a csapadékmennyiség, a maximális szélerősség és a felhőzet mértékének összefüggéseit. Hipotéziseink szerint a csapadékmennyiség, a szélerősség és a felhőzet növekedése a választási részvételi arányok csökkenését vonja maga után, míg a hőmérséklet emelkedésével növekvő részvételi arányokat várunk, de utóbbi tényező kapcsán egy elméleti oldalról indokolható négyzetes hatás meglétét is megvizsgáljuk.

A tanulmányunkban fix hatású regressziós modelleket becslünk a településszintű választási részvételi arányok időjárási változókkal történő magyarázására, kontrollálva az egyes településenként és időben is ingadozó társadalmi és gazdasági változókra. Az elemzéshez egy nagy ($T : N = 3 : 3125$), szinte minden magyar települést három választáson keresztül tartalmazó paneladatbázist használunk.

Az eredményeink egyértelmű bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy kimutatható összefüggés áll fent a választási részvételi arányok és egyes időjárási tényezők között. A csapadékmennyiség esetében szignifikáns negatív kapcsolatot tárunk fel, míg az átlaghőmérséklet esetében negatív négyzetes összefüggést mutatunk ki. A szélerősség és a felhőzettel borított égbolt aránya esetében ugyanakkor a modellek nem mutatnak kellően robusztus összefüggé-

seket. A csapadékmennyiség kapcsán továbbá megállapítjuk, hogy a feltárt kapcsolat mértéke az aggregált választási részvételi arányok szempontjából jelentéktelen.

A további fejezetekben először áttekintjük az elemzéshez felhasznált szakirodalmi kereteket. Bemutatjuk a választási részvételi arányokat magyarázó főbb elméleti irányvonalakat, majd összefoglaljuk az időjárásnak a választási részvételre gyakorolt hatásait vizsgáló korábbi empirikus kutatások eredményeit, és kitérünk a magyar választási részvétel alakulása kapcsán született eddigi elemzésekre is. Ezekre építve ismertetjük kutatásunk hipotéziseit. Ezt követően bemutatjuk az elemzésbe bevont adatok körét és forrásait, majd indokoljuk az alkalmazott ökonometriai módszertant. Az utolsó előtti fejezetben ismertetjük az empirikus eredményeket, és értékeljük azokat. Tanulmányunk a következtetésekkel zárul.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az empirikus elemzés elméleti megalapozásához a vonatkozó szakirodalmat három szempontból érdemes áttekinteni. Először bemutatjuk, hogy milyen főbb elméleti megközelítések születtek a választási részvétel alakulásának magyarázatára. Ezt követően ismertetjük a korábbi, hasonló empirikus elemzések eredményeit. Végül pedig a magyarországi választási részvétel alakulása kapcsán született eddigi irodalmat tárgyaljuk.

A választási részvétel alakulásának elméleti megközelítései

Leighley (1995) nyomán három elméleti irány jelölhető ki a választási részvételi arányokat elemző szakirodalomban. Az elméletek első ága a választók társadalmi, gazdasági helyzetére támaszkodva jelzi előre a politikai aktivitást, amely elméletkör megalapozása leginkább Verba és Nie (1987) munkájához köthető. Gomez et al. (2007) értelmezésében az alacsony társadalmi-gazdasági helyzetben levő választók politikai aktivitása általában kisebb, mivel egyszerre kevésbé érdekeltek és kevésbé hatékonyak a politikában. Azzal kapcsolatban, hogy az egyes társadalmi-gazdasági tényezők pontosan milyen hatással vannak a választási részvételre, az empirikus eredmények sok esetben ellentmondásosak (Leighley, 1995).

A második elméletkör a pártok mobilizáló tevékenységének tulajdonít jelentőséget, amelynek átfogó alapjait Rosenstone és Hansen (1993) munkája fektette le. Ebben a megközelítésben a választók mozgósítása főként a politikai szereplők érdeke és feladata – mivel így tudják a rájuk leadott szavazatok szá-

mát maximalizálni –, azaz a választási részvételi arányok alakulását is a politikai szereplők tevékenysége határozza meg. Megjegyezzük, hogy Rosenstone és Hansen (1993) munkája is nagymértékben épít a később bemutatott racionális választói modell elméleti alapjaira.

A harmadik irány, a racionális választás elmélete – egy közgazdaságtani költség–haszon-elemzésbe illesztve a választó részvételi döntését – azt vizsgálja, hogy az egyes választási részvétellel összefüggő tényezők milyen hatással lehetnek a választók részvételi költségeire és a részvételük várható hasznosságára. Tanulmányunk a harmadik elméletkör feltételezéseit veszi alapul, így ezt az alábbiakban részletesebben is bemutatjuk.

A racionális választói modell elméleti alapjait Downs (1957) fektette le. Eszerint a választók a választási részvételről és a választásokkal kapcsolatos információszerzésről is piaci döntési mechanizmusok szerint gondolkodnak, azaz a döntést ez esetben is egy egyéni, racionális, önérdekkövető költség–haszon-elemzés alapozza meg.

A modellben a választói részvételi döntést két pillér határozza meg. Egyfelől a szavazáson való részvétel költségei, másfelől pedig az ebből következő várható haszon a választó számára. A közvetlen költségek közé tartoznak a csapadékos vagy hideg időjárási tényezők által okozott kényelmetlenségek. Emellett számításba vehetünk olyan közvetett költségeket is, mint a választásra fordított idő alternatívaköltsége, mivel az időjárási tényezők kisebb mértékben erre is hatással lehetnek, hiszen a jobb időjárás a választásra fordított idő alternatív eltöltési módjait teszi lehetővé, ezzel értékesebbé téve azt.

A részvétellel járó várható haszon tartalmazza egyrészt a választás lehetséges kimeneteleinek hasznosságát, súlyozva azzal a valószínűséggel, hogy éppen az adott választó szavazata dönti el a választás kimenetelét. Másrészt hasznosságnövekedést eredményezhetnek olyan egyéni tényezők is, mint például a választáson való részvétel által okozott elégedettségérzet (Riker–Ordeshook, 1968). Mivel az elmélet e pillére az empirikus elemzésünk szempontjából kevésbé releváns, így ennek részletes ismertetésétől eltekintünk.

Downs (1957) a választói racionalitás feltételezéséből a politikai informálatlanságot és a választásoktól való távolmaradás szükségszerűségét vezeti le. A valóságot szemlélve egyértelmű, hogy Downs (1957) következtetése a lényegében zérus választói aktivitásra vonatkozóan nem állja ki az empiria próbáját. Az empirikus ellentmondás feloldására többféle próbálkozás született a racionális választói modell elméleti kereteit elfogadó irodalomban (lásd például Riker–Ordeshook, 1968, Ferejohn–Fiorina, 1974, Uhlaner, 1986). Ezek, bár érdemben finomítanak a felállított elméleti kereteken, a költség–haszon-elemzést végző választó feltételezését nem írják felül, csupán kitágítják a költség és a haszon fogalmát.

A korábban említetteknek megfelelően jelen tanulmányban a racionális választói modell mellett kötelezzük el magunkat. A tanulmány elméleti felté-

telezése így az, hogy a rossz időjárás minden más tényező változatlansága mellett csökkenti a választási részvételi kedvet azért, mert megnöveli a választók részvételi költségét. Valószínűsíthető ugyanis, hogy például a csapadékos, hideg idő jelentős diszkomfortérzetet jelenthet az otthonukat elhagyó választóknak, amely a döntéshozatali számításaikban költségként jelenik meg. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a kifejezetten jó időjárás a választók alternatív költségét emelheti meg úgy, hogy rossz időben nem megvalósítható programokat tesz lehetővé, ezzel pedig értékesebbé teszi a választásra fordított időt.

A racionális választói modell mellett elméleti elköteleződés a következő alfejezetben bemutatott empirikus, az időjárás és a választási részvétel összefüggéseit vizsgáló tanulmányok alapján is indokolt. A választási részvételi döntés egyéni költség–haszon-modellbe illesztése rendre megjelenik Knack (1994), Lakhdar és Dubois (2006), Gomez et al. (2007), Eisinga et al. (2012a), Artés (2014), Persson et al. (2014), Lee és Hwang (2017), valamint Chen (2018) tanulmányaiban. Ezen elméleti iskolától kizárólag Van Assche et al. (2017) elemzése tér el: e tanulmány a pszichológia területéről vett úgynevezett izgalom átviteli elmélet segítségével magyarázza a feltárt összefüggéseket.

Az időjárás és a választási részvétel összefüggéseinek empirikus vizsgálatai

A témában – tudomásunk szerint először – Knack (1994) végzett az 1980-as évek egyesült államokbeli adatain vizsgálatot, amelyet a későbbi kutatások is rendre idéznek. Ezen elemzés eltér a továbbiakban bemutatott kutatásoktól abban, hogy nem a választási részvételi adatokra, hanem egyénszintű, a választói viselkedésre vonatkozó kérdőíves felmérésen alapuló adatokra támaszkodik, amelyekhez hozzárendeli az adott egyénhez legközelebbi meteorológiai adatsorokat. Ez alapján az esős idő csak azon választók esetében jár együtt a választói kedv csökkenésével, akik emellett alacsony értékkel rendelkeznek a kérdőív polgári kötelességtudatot mérő indikátorán.

Gomez et al. (2007) szintén az USA adatait elemezve Knack (1994) következtetéseivel szembemenő eredményekre jut. A 14 elnökválasztás megyeszintű részvételi és időjárási adatait elemző kutatás arra jut, hogy a többletcsapadék a választás napján kismértékű csökkenéssel jár együtt a választási részvételi arányokban. Szintén az USA adatait elemzi Van Assche et al. (2017). Ez utóbbi kutatás szerint a hőmérséklet emelkedése a választási részvételi arányok növekedését vonja maga után.

Lakhdar és Dubois (2006) öt francia nemzetgyűlési választás adatait elemezve vizsgálja a csapadékmennyiség, a napsütéses órák és a hőmérséklet összefüggéseit a választási részvételi arányokkal. Az eredmények szerint Franciaországban a csapadékmennyiség növekedésével arányosan csökken a vá-

lasztási részvételi arány, míg a napsütéses órák és a hőmérséklet növekedése a részvételi arány növekedésével jár együtt.

Eisinga et al. (2012a, 2012b) az 1971 és 2010 közti holland parlamenti választások adatait elemzi. A településszintű eredmények a csapadékmennyiség tekintetében azonosak a Gomez et al. (2007) által mértekkel, míg a hőmérséklet vonatkozásában azt állapítják meg, hogy egy Celsius fokos hőmérséklet-emelkedés átlagosan egytized százalékpontos növekedést von maga után a választási részvételi arányokban.

Artés (2014) az 1986 és 2011 között lezajlott spanyol parlamenti választások településszintű adatait elemzi, amely eredmények alapján az esős választási napokon szignifikánsan alacsonyabb a választási részvétel. Chen (2018) lényegében Artés (2014) elméleti megközelítését követi tajvani adatokon. Chen (2018) szerint is a csapadékmennyiség szignifikáns negatív összefüggésben áll a választási részvételi aránnyal.

Persson et al. (2014) a svéd választások kontextusában kétféle megközelítésben is vizsgálja, hogy van-e szignifikáns összefüggés a választási részvételi arányok és a csapadékmennyiség között. Mind a Gomez et al. (2007) módszertanát követő panelelemzés, mind a Knack (1994) megközelítésével párhuzamba állítható egyénszintű kérdőíves adatok elemzése abba az irányba mutat, hogy Svédországban nincs szignifikáns hatása a csapadékmennyiségnek a választási részvételi arányokra.

Lee és Hwang (2017) vizsgálata megközelítésmódjában abban nyújt újat a korábbi vizsgálatokhoz képest, hogy kizárólag időközi választásokat elemez Dél-Koreában 1995 és 1999 között. Az időközi választások elemzése azért jelent újítást, mivel ezek időpontja az éven belül bármikorra eshet az év mindig ugyanazon időszakára eső általános választásokkal ellentétben. Így bár a mintaelemszám kisebb, azonban az időjárás változók szórása számottevően nagyobb. A szerzőpáros a csapadékmennyiség tekintetében szignifikáns negatív kapcsolatot tár fel, a hőmérséklet esetében ugyanakkor nem mér szignifikáns eredményeket.

A fenti eredményeket a szignifikáns összefüggések számszerű megjelölésével az 1. táblázat tekinti át.

1. táblázat. Az időjárás tényezők és a választási részvételi arányok összefüggéseinek eddigi empirikus eredményei.

publikáció	elemzett ország (elemzési szint)	választások típusa, ideje	módszer-tan	feltárt szignifikáns összefüggések együtthatói a választási részvételi arányok [0;100] és az időjárás tényezők közt		
				hőmérséklet	csapadék-mennyiség	napsütéses órák száma
Knack (1994)	USA (egyéni, megye)	elnöki és kongresszusi, 1984–1988	pooled OLS	(nem szignifikáns)	(nem szignifikáns)	–
Lakhdar–Dubois (2006)	Franciaország (megye)	nemzetgyűlési (első forduló), 1986–2002	fix hatás	0,37 (sokévi átlagtól való eltérés hatása, C°)	–0,17 (sokévi átlagtól való eltérés hatása, mm)	0,01 (sokévi átlagtól való eltérés hatása)
Gomez et al. (2007)	USA (megye)	elnöki, 1948–2000	véletlen hatás	–	–0,83 (sokévi átlagtól való eltérés hatása, inch)	–
Eisinga et al. (2012a)	Hollandia (település)	parlamentari, 1971–2010	hierar-chikus véletlen hatás	0,12 (C°)	–0,04 (mm)	0,02 (%)
Artés (2014)	Spanyolország (település)	parlamentari, 1986–2011	fix hatás	(nem szignifikáns)	–0,063 (mm)	–
Persson et al. (2014)	Svédország (egyéni, település)	parlamentari, 1976–2011	logit, fix hatás	–	(nem szignifikáns)	–
Lee–Hwang (2017)	Dél-Korea	időközi választások, 1995–1999	pooled OLS	(nem szignifikáns)	–0,23 (mm)	–
Van Assche et al. (2017)	USA (állam)	elnöki, 1960–2016	hierar-chikus OLS	0,14 (C°)	–	–
Chen (2018)	Tajvan (megye)	parlamentari, 1995–2016	fix hatás	(nem szignifikáns)	–0,17 (mm)	(nem szignifikáns)

Forrás: saját szerkesztés a publikáció oszlop cikkei alapján.

A magyar választási részvételi arányokat meghatározó kontextuális tényezők

A nemzetközi kutatások mellett az eddigi magyarországi választások kapcsán született eredmények áttekintése is fontos adalékokkal szolgálhat jelen tanulmány szempontjából. A magyarországi választási részvételt elemző kutatások eredményei összecsengenek a fentebb ismertetett nemzetközi kutatások által bevont társadalmi-gazdasági kontrollokkal. Ebből fakadóan megalapozott arra következtetni, hogy az időjárási tényezők magyarországi hatását vizsgáló elemzésbe a nemzetközi példákhoz hasonló kontrollváltozók bevonása megfelelő, így a saját kutatásunkban is ezt fogjuk tenni.

Angelusz és Tardos (1996) az 1990-es és 1994-es választási részvételi arányokat meghatározó településszintű tényezők elemzése során arra jut, hogy a népesség, az iskolázottság, a vagyoni szint, a 60 éven felüliek aránya, az elváltak aránya, a csatornázottság szintje, az elvándorlási ráta, a német kisebbség aránya és a művelődési otthon megléte szignifikánsan magyarázza az adott település választási részvételi arányait. A modellek ugyanakkor még így is csak a választási részvételi arányok varianciájának 40–50 százalékát képesek magyarázni. Angelusz és Tardos (2002) a korábbi elemzésüket kiegészítve rámutatnak, hogy a munkanélküliségi ráta és a cigány népesség aránya is szignifikáns magyarázóerővel bír a választási részvételi arányok tekintetében.

Bódi és Bódi (2011: 69.) az 1990 és 2010 közötti önkormányzati és országgyűlési választások részvételi adatait elemezve arra a megállapításra jut, hogy *„szociálisan minél kiszolgáltatottabb egy település népessége, az annál inkább aktívabb a helyhatósági választásokon, ellenben relatíve önmagához mérten passzívabb az országos ügyeket érintő választások alkalmával”*. Ez összecseng Angelusz és Tardos (1996, 2002) eredményeivel.

Vida és Kovalcsik (2018) szintén a korábbi eredményekkel összhangban arra mutat rá, hogy a választási részvétel tekintetében eltérés mutatkozik város és vidék között, valamint iskolázottság, foglalkoztatottság és gazdasági helyzet tekintetében. Plesz (2020) továbbá arra hívja fel a figyelmet, hogy a gazdasági szavazás jelentősége a 2014 és 2018 közötti időszakban megnőtt – azaz a választók érzékelt gazdasági helyzete nagyobb súlyt képvisel a választók választási döntésében.

HIPOTÉZISEK

A bemutatott korábbi kutatások, valamint az alkalmazott elméleti keret alapján a következő hipotéziseket fogalmazzuk meg. A hőmérséklet kapcsán lineáris modellspecifikáció mellett pozitív irányú kapcsolatot feltételezünk a választási részvételi arányokkal, mivel a korábbi tanulmányokban (Lakhdar-Dubois, 2006; Eisinga et al., 2012; Van Assche et al., 2017) kimutatott

szignifikáns hatások ebbe az irányba mutatnak. Ugyanakkor elméleti oldalról a negatív négyzetes hatások megléte is indokolt lehet – és ez egybevágna Lakhdar és Dubois (2006) eredményeivel –, mivel az emelkedő átlaghőmérséklet egy bizonyos pontig inkább motiválhatja a részvételt (a hideg okozta diszkomfort költségének csökkentésén keresztül), e felett azonban az alternatív költség emelése által (a jobb időben lehetővé váló alternatív időtöltési lehetőségeken keresztül) csökkentheti a részvételi kedvet. Ezek alapján a hőmérsékletre vonatkozóan a következő hipotézisekkel élünk:

H1: A hőmérséklet növekedése és a választási részvételi arányok között lineárisan pozitív irányú kapcsolat áll fent.

H2: A hőmérséklet növekedése és a választási részvételi arányok között négyzetesen negatív irányú kapcsolat áll fent.

A csapadékmennyiség növekedéséről – mivel az a választói költség–haszon-elemzésbe egyértelműen a költségek oldalán épülhet be – azt feltételezzük, hogy az a részvételi arányokkal negatív összefüggésben áll. Ezt a feltételezést a szakirodalmi példák (Lakhdar–Dubois, 2006; Gomez et al., 2007; Eisinga et al., 2012a; Artés, 2014; Lee–Hwang, 2017; Chen, 2018) is alátámasztják:

H3: A csapadékmennyiség növekedése és a választási részvételi arányok között lineárisan negatív irányú kapcsolat áll fent.

A szélesebbeség növekedésére vonatkozóan kizárólag az elméleti megközelítésből kiindulva – mivel e változó hatásait korábbi tanulmányok nem vizsgálták – azt feltételezzük, hogy az a személyes diszkomfortérzetet növelve költségként jelenik meg a választói részvételi döntésben. Így pedig a választási részvételi arányokkal vett negatív irányú kapcsolatot feltételezünk. A négyzetes hatások meglétét e változó esetében elméleti oldalról nem látjuk indokoltnak, így a következő hipotéziseket állítjuk fel:

H4: A szélesebbeség növekedése és a választási részvételi arányok között lineárisan negatív irányú kapcsolat áll fent.

H5: A szélesebbeség növekedése és a választási részvételi arányok között nem áll fent négyzetes kapcsolat.

A felhőzet kapcsán is – szintén kizárólag elméleti megfontolások alapján – negatív összefüggést feltételezünk a választási részvételi arányokkal:

H6: A felhőzettel borított égbolt arányának növekedése és a választási részvételi arányok között lineárisan negatív irányú kapcsolat áll fent.

ADATOK ÉS MÓDSZERTAN

Felhasznált adatok

Az elemzés elvégzéséhez három adatbázis adatsoraira volt szükség település-szintű felbontásban: a választási részvételi adatokra, az időjárás adatokra, és

az egyéb, társadalmi-gazdasági jellegű kontrollváltozókra. Az ezekből összeállított paneladatbázis változóinak meghatározását és forrásait a 2. táblázat, míg a változók leíró statisztikai adatait a 3. táblázat mutatja be.

A választások részvételi adatait a Nemzeti Választási Iroda (NVI, 2019) adatbázisából nyertük ki. A választási részvételi adatok meghatározása az országgyűlési választások listás szavazásának jegyzőkönyvi fejlécadatai alapján történt. A budapesti kerületeket külön településekként vettük számba.

A tanulmány fő elemzésébe a 2014-es, a 2018-as és a 2022-es országgyűlési választások részvételi adatait vontuk be. Bár az NVI (2019) adatbázisában egészen 1990-ig visszamenőleg elérhetők az országgyűlési választások adatai, a megfelelő kontrollváltozók elérhetetlensége² miatt célszerű volt csak a legutóbbi három választás elemzésére szorítkozni. Ugyanakkor a mellékletben bemutatásra kerülnek egy időben a 2006-os választásokig kiterjesztett adatbázis alapján számított modellek is, amelyek becslései azonban az eltérő kontrollváltozók miatt pontatlanabbak lehetnek.

Az időjárási adatokat a Visualcrossing (n. d.) időjárási adatokra szakosodott adattudományi cég nyilvánosan hozzáférhető adatbázisából használtuk fel. Ezen adatbázis segítségével historikus, településszintű időjárási adatok érhetők el. Az adatbázis, amennyiben a településen van elérhető meteorológiai mérőállomás, úgy annak adatait szolgáltatja, amennyiben pedig nincs, úgy a hozzá térben közel eső – akár más ország területén levő – meteorológiai állomások adataiból interpolálja meteorológiai modellek alapján a megfelelő értékeket.

Az áttekintett szakirodalom nyomán ötféle társadalmi-gazdasági jellegű kontrollváltozó bevonása indokolt, amelyek a település méretét, korösszetételét, általános gazdasági helyzetét, iskolázottságát, és urbánus vagy rurális jellegét ragadják meg. E kontrollváltozók bevonása összhangban áll a korábbi nemzetközi kutatásokkal, valamint Angelusz és Tardos (1996, 2002) és Vida és Kovalcsik (2018) magyarországi választási részvételre vonatkozó modelljeivel is. A kontrollált modelleredmények így jól összevethetők a korábbi vizsgálatokkal. A kontrollváltozók mindegyike esetében a választások tavaszi időpontjai miatt észszerűnek láttuk a választás évét megelőző év adatait bevonni.³

Az elemzésből kizártuk azon településeket, amelyekre vonatkozó adat nem minden választásra volt elérhető. Így adminisztratív okok miatt kizártuk a 2014 és 2022 között szétváló településeket.⁴ Továbbá kizártuk azokat a településeket,⁵ amelyekre vonatkozóan az elemzésünkhöz használt meteorológiai adatokat a Visualcrossing (n. d.) adatbázisa nem tartalmazta teljeskörűen. Emellett kizártuk azon két települést,⁶ amelyek bármely választási részvételi aránya kiugróan magas (100 százalék) volt – ezek megtartása ugyanis az OLS-módszer alkalmazása mellett néhány megfigyelés esetén a választási arány 100 százalékon felüli becslését eredményezte volna. Így a mintában a 3177 magyar településből 3125 maradt bent, amelyek a lakónépesség 96,7 százalékát reprezentálják.

2. táblázat. A fő elemzésbe bevont változók.

Változó kódja	Leírás	Mértékegység	Forrás	Megjegyzés
részvé- tel	A választási részvételi arány az adott településen.	arány- szám	NVI (2019)	A jegyzőkönyvi fejlécek „Megjelentek” és „Választópolgár” tételleinek hányado- saként adódik.
lakos- ság	Lakónépesség száma az év végén (a népszámlálás végleges adataiból továbbvezetett adat)	fő	KSH (n. d.-a)	A település méretét ragadja meg.
hatvan plusz	A település állandó népességéből legalább hatvanévesek száma a lakosság számának arányában.	arány- szám	KSH (n. d.-a)	A település korösszetételét ragadja meg.
munka- nélk.	A 180 napon túli nyilvántartott álláskeresők száma összesen a lakosság számának arányában.	arány- szám	KSH (n. d.-a)	A település gazdasági helyzetének indikátora.
jövede- lem	A személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelem egy állandó lakosra vetített, inflációval korrigált értéke.	ezer Ft	KSH (n. d.-b)	A település gazdasági helyzetének indikátora.
könyvt. olv.	Az ezer lakosra jutó beiratkozott könyvtári olvasók száma.	fő	(KSH, n. d.-a)	A település iskolázottsági helyzetének ⁸ indikátora.
mezőg. fogl.	Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozásban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotthoz képest.	arány- szám	Lechner Nonprofit Kft. (n. d.)	A település urbánus- rurális jellegét ragadja meg.
hőmérs.	Napi átlaghőmérséklet értéke a választás napján.	°C	Visual- crossing (n. d.)	–
csapa- dék	Napi csapadékmennyiség a választás napján, folyadékegyenértékben kifejezve.	mm	Visual- crossing (n. d.)	–
szél	Napi mért legnagyobb szélesség a választás napján.	km/h	Visual- crossing (n. d.)	–
felhő	A felhővel borított égbolt napi átlagos aránya a választás napján.	%	Visual- crossing (n. d.)	–

Forrás: saját szerkesztés a forrás oszlop adatai alapján.

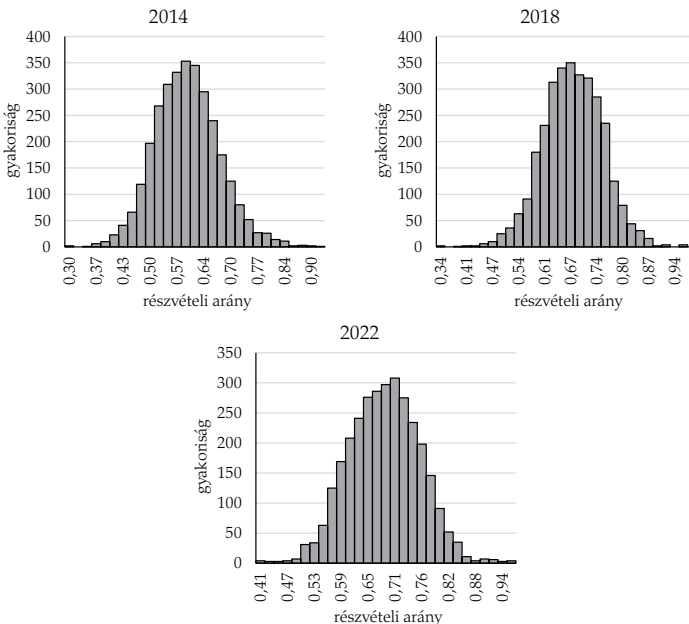
3. táblázat. A változók leíró statisztikai adatai, pooled mintán.

Változó kódja	Átlag	Medián	Minimum	Maximum	Szórás	Interkvartilis terjedelem
részvétel	0,6515	0,6522	0,2995	0,9615	0,0879	0,1213
lakosság	3029	812	7	203 914	10811	1618
hatvanplusz	0,2659	0,2574	0,0441	1,0000	0,0730	0,0728
munkanélk.	0,0244	0,0178	0,0000	0,2439	0,0226	0,0246
jövedelem	1260,6	1189,2	116,5	6045,6	513,5	138,3
könyvt. olv.	157,9	120,5	0,0	2800,0	146,3	2,3
mezőg. fogl.	0,0158	0,0096	0,0000	0,2727	0,0202	0,0167
hőmérs.	9,27	11,80	-3,40	16,70	5,09	10,50
csapadék	1,582	0,614	0,000	11,906	2,210	1,853
szél	19,30	17,70	7,60	41,30	6,16	9,00
felhő	65,9	84,2	1,3	100,0	33,6	63,2

Megjegyzés: N = 9375, forrás: saját számítás.

A részvételi arányokra, mint eredményváltozóra a változó eloszlását is bemutatjuk évenkénti bontásban az 1. ábrán. Az ábráról látható, hogy a változó eloszlása minden évben – kisebb eltérésekkel – közelíti a normális eloszlást.⁹

1. ábra. A részvételi arányok eloszlása a vizsgált választási években.

Forrás: saját számítás alapján, saját szerkesztés.

Alkalmazott módszertan

A témában született korábbi elemzések, valamint a felépített adatbázis struktúrája nyomán panelmodellek alkalmazása indokolt. A modellezési stratégia kiválasztásakor így egyfelől azt kell meghatározni, hogy fixhatás- vagy véletlenhatás-modell kerüljön-e felépítésre. Emellett kérdés lehet, hogy az eredményváltozó korlátossága okán érdemes-e nem OLS-alapú megközelítéssel dolgozni. További kérdés, hogy lehet-e racionalitása az egyes változók valamilyen nem lineáris transzformációjának.

A korábban áttekintett empirikus kutatások között találhatunk példát mind fixhatás- (lásd Lakhdar–Dubois, 2006, Artés, 2014, Chen, 2018), mind véletlenhatás-modellek (lásd Gomez et al., 2007, Persson et al., 2014) alkalmazására. Jelen tanulmányban a fixhatás-modellek alkalmazása mellett kötelezzük el magunkat. Ez elméleti szempontból indokolt, hiszen plauzibilis azt gondolnunk, hogy településenként érvényesülhetnek települések közt eltérő, de időben állandó fix hatások, amelyek befolyásolják a választási részvételi arányokat. A fixhatás-modellek alkalmazása ökonometriai oldalról is alátámasztott, ugyanis a Hausman-teszt alapján ($p < 0,001$) a véletlenhatás-modell GLS-becslései inkonzisztensek lennének. A fixhatás-modellen belül az egyes választások fundamentális eltéréseit a választás évének megfelelő kétértékű (*dummy*) változókkal ragadjuk meg, amelyek használata a vonatkozó F-próba ($p < 0,001$) alapján is indokolt.

További kérdésként merülhet fel, hogy – mivel az eredményváltozó egy 0 és 1 közé eső arányszám – indokolt-e az OLS-alapú megközelítések helyett valamilyen más becslési eljárást alkalmazni. Efféle gyakorlatra a vonatkozó szakirodalomban csak egyetlen példát találtunk (Persson et al., 2014), amely elemzés egy része logisztikus regresszió módszerével készült. Ennek nyomán a logisztikusan transzformált eredményváltozóra is készítettünk becsléseket, ezek eredményei azonban nem térnek el sem irányukban, sem szignifikanciájukban az egyszerű OLS-alapú becslésektől. Ebből kifolyólag a továbbiakban az OLS-alapú becslések eredményeit ismertetjük, mivel ezek együttthatói sokkal intuitívabban értelmezhetők, mint a logisztikus modelleké.

A négyzetes hatások feltételezése elméleti oldalról indokolt lehet abban az esetben, ha egy időjárási tényezőről feltételezhető, hogy az egyszerre hathat a választó közvetlen és alternatív költségeire is. A korábbi elemzések közül csak Lakhdar és Dubois (2006), valamint Lee és Hwang (2017) tér ki a nem lineáris hatásokra. Utóbbi kutatás a hőmérséklet esetén nem talál szignifikáns négyzetes hatásokat, előbbi igen. Így megvizsgáljuk az egyes időjárási tényezők négyzetes transzformáltjainak magyarázóerejét is.

A fentiek alapján hat fixhatásmodell-specifikációt becslünk, amelyek eredményeit a 4. táblázat foglalja össze. Az (1) számú modell az összes azonosított

változót feltüntető, lineáris hatásokat feltételező becslés. A (2)–(5) számú modellek az egyes időjárási tényezők hatását a kontrollváltozók mellett szeparáltan tesztelik. A (6) számú modell a legjobban illeszkedő négyzetes hatásokat tartalmazó modell eredményeit ismerteti.

EREDMÉNYEK ÉS DISZKUSSZIÓ

Modelleredmények

A 4. táblázat (1) számú modelljének időjárási változókra vonatkozó eredményei alapján mind a négy vizsgált változó terén szignifikáns összefüggés áll fent az időjárás és a választási részvételi arányok között. A hőmérséklet, a csapadékmennyiség és a felhőzet mértéke tekintetében ez az összefüggés negatív irányú, míg a szélsőesség esetében pozitív. A modell a választási részvétel teljes varianciájának 89,6 százalékát (*least-squares dummy variables (LSDV)* R^2 alapján), míg a településeken belüli ingadozás 67,9 százalékát képes magyarázni (*within* R^2 alapján). Az időjárási változók nélkül becsült modell esetében ezen értékek 89,2 és 66,7 százalékon alakulnának – így az időjárási változók bevonása 1,2 százalékpontnyi új információt jelent a modellben a kontrollváltozók által adott információtartalom felül a településen belüli ingadozás vonatkozásában.

Az (1) számú modell alapján egy Celsius fokos napi átlaghőmérséklet-növekedés a választás napján háromtized százalékpontnyi csökkenéssel jár együtt a választási részvételi arányokkal összefüggésben, *ceteris paribus*. A hőmérséklet-növekedés választási részvételi arányokkal vett negatív kapcsolata, bár a H1-hipotézisünknek ellentmond, elméleti oldalról – a racionális választói modell feltevéseivel konzisztensen –, magyarázható lehet azzal, hogy a melegebb idő bár lehet, hogy a választási részvétel közvetlen költségét csökkenti, ugyanakkor az alternatíva költségét – egyéb szabadidős programok lehetővé tételével – növelheti, amelyek eredője lehet negatív. Ezen okfejtést árnyalják a később bemutatott, négyzetes hatásokra vonatkozó eredmények. A hőmérséklet-változás hatásának iránya és nagyságrendje a változót a többi időjárási tényezőtől szeparáltan feltüntető (2) modellben is azonos a korábban bemutatottakkal.

Az (1) modell eredményei alapján egy milliméternyi többletcsapadék lehullása a választás napján várhatóan átlagosan kb. egytized százalékpontnyi csökkenéssel jár együtt a választási részvételi arányokban minden más változatlansága mellett, amely igazolja a H3-hipotézisünket. A csapadékmennyiség marginális hatásának mértéke nem tér el számottevően a vonatkozó, hasonló hatásokat feltáró szakirodalmi eredményektől. A csapadékmennyiség hatásának iránya és nagyságrendje a változót a többi időjárási tényezőtől szeparáltan feltüntető (3) modellben is azonos a korábban bemutatottakkal.

A napi maximális szélesebbesség egy km/h-val való növekedése az (1) modell szerint várhatóan átlagosan kb. egytized százalékpontnyi növekedéssel jár együtt a választási részvételi arányokban, *ceteris paribus*. Ezen eredmény elméleti oldalról nehezen magyarázható, valamint a H4-hipotézisünknek is ellentmond. Egy lehetséges magyarázat lehet, hogy az erős szél okozta részvételi költségnövekedés felmérése az egyén számára nehézkes, mivel az erre vonatkozó információkat a zárt térből megfigyelés útján csak nehezen tudja begyűjteni. A szélesebbesség hatásának iránya és nagyságrendje a változót a többi időjárási tényezőtől szeparáltan feltüntető (4) modellben is azonos a korábban bemutatottakkal.

A felhőzet mértékét illetően az (1) modell alapján az látható, hogy a felhőzettel borított égbolt arányának 10 százalékpontos növekedése várhatóan átlagosan kb. egytized százalékpontos csökkenéssel jár együtt a választási részvételi arányokban, minden más változatlansága mellett. Ez bár igazolni látszik a H6-hipotézisünket, az értelmezéskor ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az e változót a többi időjárási változótól szeparáltan feltüntető (5) számú modell már nem mutat szignifikáns kapcsolatot.

A (6) modell az időjárási változók négyzetes transzformáltjait tartalmazók közül a legjobban illeszkedőt mutatja be, amely a hőmérséklet és a szélesebbesség négyzetes transzformáltjait emeli be az (1) modell magyarázóváltozói mellé. E modell szerint mind a hőmérséklet, mind a szélesebbesség marginális hatása függ e változók értékétől.

Az átlaghőmérséklet négyzetes transzformáltjának együtthatói alapján arra következtethetünk, hogy az átlaghőmérséklet 0°C alá csökkenése, valamint 10°C felé emelkedése is negatívan függ össze a részvételi arányokkal, ugyanakkor a kumulált hatás e két érték között pozitív. A hőmérséklet-növekedés marginális hatása kb. $4,99^{\circ}\text{C}$ -nál vált pozitívból negatívba.¹⁰ E feltárt kapcsolat összecseng Lakhdar és Dubois (2006) eredményeivel, és a H2-hipotézisünkkel is konzisztens. Továbbá ezen eredmény jól beleillik az (1) modell kapcsán már tárgyalt elméleti keretbe. Gondolhatjuk azt, hogy az átlaghőmérséklet-növekedés a racionális választó szempontjából egyszerre csökkenti a választási részvétel közvetlen költségeit, s növeli az alternatív költségeit. Így pedig ezek eredője egy adott pontig a választási részvételi arányok növekedését eredményezi, e pont után azonban már negatívan hat rá.

A szélesebbesség négyzetes transzformáltjának együtthatói alapján látható, hogy a szélesebbesség kumulált hatása kb. 25,50 km/h-ig negatív, ahonnan fokozatosan pozitívba fordul, ami ellentmond a H5-hipotézisünknek. A szélesebbesség-növekedés marginális hatása kb. 12,75 km/h-s napi maximális szélesebbeségnél fordul át negatívból pozitívba.¹¹ A megfigyelés elméleti oldalról továbbra is nehezen magyarázható, tehát a szélereősség empirikus összefüggéseinek részletes elméleti megalapozása további kutatás tárgya lehet.

A fentebb bemutatott hatásokat az időjárási változók esetében a 2. ábrán grafikusán is szemléltetjük.

A modelleredmények robusztusságának tesztelését egy időben 2006-ig kibővített mintán is elvégeztük, mely eredményeit az *M1. táblázat* tartalmazza. Ezek fényében a hőmérséklet és a csapadékmennyiség hatására vonatkozó eredmények megalapozottak és robusztusok. A hőmérséklet esetében továbbá megalapozott a negatív négyzetes összefüggés meglétének feltételezése is. A szélsébségre vonatkozó lineáris eredmények robusztussága kérdéses, ugyanakkor a nem lineáris modellek eredményei is fenntartásokkal kezelendők, mivel azok elméleti oldalról nem kellően alátámasztottak. A felhőzetre vonatkozó eredmények nem kellően robusztusok, így ezekből érdemben alátámasztott következtetések nem vonhatók le.

Az eredmények értelmezésekor érdemes figyelembe venni, hogy a használt elméleti keretrendszer elemzési szintje az egyén, míg a modellek a települések szintjén aggregált adatokon kerültek kiszámításra, mivel egyéni szintű választási részvételi adatok nem érhetők el. Ebből kifolyólag a feltárt összefüggések csak fenntartások mellett értelmezhetők oksági kapcsolatként az egyének szintjén, az egyes időjárási tényezők és a választási részvételi döntés között, mivel az aggregált adatok használata miatt fennáll a téves ökológiai következtetés lehetősége. Ugyanakkor véleményünk szerint kimondható, hogy az eredményeink nem mondanak ellent annak a feltételezésnek, hogy az időjárási tényezők a választói költség–haszon–elemzésbe épülve hatással vannak a választáson való részvételi döntésre. A pontos, egyénszintű hatások feltárása – és ezzel a feltételezés egyértelmű igazolása vagy cáfolata – ugyanakkor további kutatást igényel.

4. táblázat. Az időjárás tényezők hatása a választási részvételi arányokra – fő modell-eredmények.

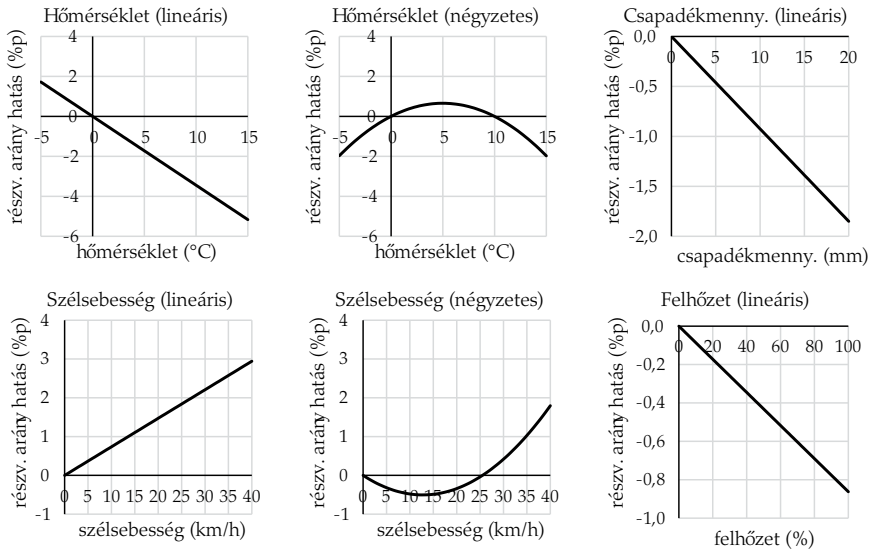
eredményváltozó: részvétel [0;1]						
T : N = 3 : 3125						
időszak: 2014–2022						
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
konstans	5,929E-1*** (1,267E-2)	5,943E-1*** (1,191E-2)	5,455E-1*** (1,094E-2)	5,342E-1*** (1,087E-2)	5,392E-1*** (1,114E-2)	5,742E-1*** (1,415E-2)
lakosság	4,081E-6*** (6,963E-7)	4,555E-6*** (7,319E-7)	5,293E-6*** (7,321E-7)	4,253E-6*** (6,922E-7)	5,095E-6*** (7,334E-7)	3,939E-6*** (6,648E-7)
hatvan- plusz	7,031E-2** (3,380E-2)	7,820E-2** (3,353E-2)	8,223E-2** (3,378E-2)	7,609E-2** (3,387E-2)	8,506E-2** (3,337E-2)	6,480E-2* (3,358E-2)
munka- nélk.	-1,308E-1** (5,796E-2)	-1,183E-1** (5,727E-2)	-9,522E-2* (5,735E-2)	-1,221E-1** (5,731E-2)	-1,011E-1* (5,736E-2)	-1,220E-1** (5,776E-2)
jövedelem	1,983E-5*** (4,449E-6)	1,712E-5*** (4,214E-6)	2,450E-5*** (4,662E-6)	2,241E-5*** (4,439E-6)	2,152E-5*** (4,381E-6)	2,023E-5*** (4,466E-6)
könyvt. olv.	-1,259E-5 (7,976E-6)	-1,089E-5 (7,978E-6)	-1,257E-5 (8,165E-6)	-1,256E-5 (8,044E-6)	-1,130E-5 (8,087E-6)	-1,249E-5 (7,965E-6)
mezőg. fogl.	-3,059E-2 (4,882E-2)	-4,008E-2 (4,911E-2)	-4,026E-2 (4,921E-2)	-3,849E-2 (4,916E-2)	-4,630E-2 (4,940E-2)	-2,683E-2 (4,847E-2)
hőmérs.	-3,443E-3*** (3,428E-4)	-3,649E-3*** (3,382E-4)	-	-	-	2,625E-3** (1,113E-3)
hőmérs. ²	-	-	-	-	-	-2,628E-4*** (4,521E-5)
csapadék	-9,251E-4*** (2,765E-4)	-	-1,484E-3*** (2,418E-4)	-	-	-8,778E-4*** (2,752E-4)
szél	7,358E-4*** (8,007E-5)	-	-	9,634E-4*** (7,921E-5)	-	-7,894E-4* (4,476E-4)
szél ²	-	-	-	-	-	3,095E-5*** (9,389E-6)
felhő	-8,625E-5** (3,601E-5)	-	-	-	5,071E-5 (3,375E-5)	-7,804E-5** (3,710E-5)
választás dummyk	igen	igen	igen	igen	igen	igen
LSDV R ²	0,896	0,894	0,893	0,894	0,892	0,897
Within R ²	0,679	0,674	0,670	0,674	0,668	0,681

Megjegyzés: Fixhatás-modellek. Regressziós együtthatók, zárójelben a robusztus standard hibákkal.

* szignifikáns 10%-on, ** szignifikáns 5%-on, *** szignifikáns 1%-on.

Forrás: saját számítás.

2. ábra. A feltárt lineáris és négyzetes hatások grafikus képe.

Megjegyzés: A lineáris hatásokat a 4. táblázat (1) modellje, míg a négyzetes hatásokat a 4. táblázat (6) modellje alapján mutatjuk be. Az ábrán kumulált hatásokat mutatunk be, amelynek jelentése, hogy az egyes időjárási változók adott szintje a részvételi arányok mekkora növekedésével vagy csökkenésével jár együtt átlagosan, minden más változatlansága mellett.

Forrás: saját számítás alapján, saját szerkesztés.

A csapadékos időjárásban otthon maradt választók száma

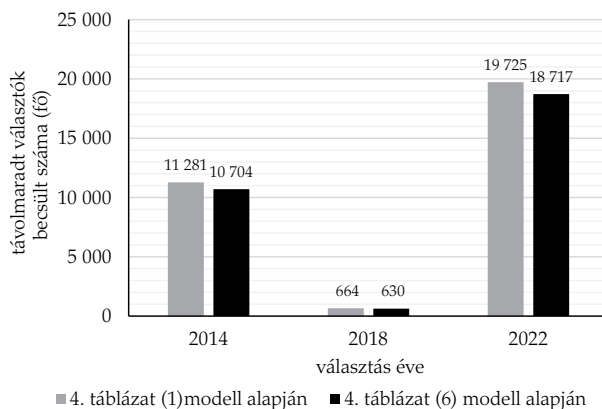
A fenti, a hőmérséklet és a csapadékmennyiség összefüggéseit számszerűsítő modelledmények alkalmasak arra, hogy kiszámítsuk, hogy az egyes választásokon potenciálisan hány választó maradt távol az urnától a választás napján tapasztalt időjárással összefüggésben. Ehhez meg kell határozni, hogy pontosan milyen állapothoz képest vizsgáljuk az időjárási tényezők hatását. Amíg a csapadékmennyiség esetében egy megfelelő ilyen állapotot jelenthet az ahhoz való viszonyítás, mintha a választás napján egyáltalán nem esett volna semmilyen csapadék, addig a hőmérséklet esetében egy ilyen abszolút viszonyítási pont meghatározása nehezen volna lehetséges. Így a tanulmány a következőkben – Gomez et al. (2007) munkájával összhangban – csak a csapadékos idő miatt otthon maradtak számát becsüli meg.

A csapadékmennyiségre vonatkozó együtttható hatását jól illusztrálja a 4. táblázat (1) és (6) modellje alapján készített becslés, melynek eredményeit a 3. ábra foglalja össze. Ezen ábra arra ad becslést, hogy az ismertett modellek

fényében országosan hány választó maradhatott távol a szavazástól a választás napján lehullott csapadékkal összefüggésben a legutóbbi három országgyűlési választáson. Ennek kiszámítása végett a modellek segítségével minden településre megbecsültük, hogy mennyi lett volna az adott választás részvételi aránya, amennyiben 0 mm csapadék hullott volna a választás napján az adott településen. Ezt követően elkészítettük a becslést a tényleges időjárási adatok felhasználásával is. Az így kapott arányokat a névjegyzékben levők számával összeszorozva, majd ezeket egymásból kivonva adódik a csapadék következtében távol maradtak becsült száma.

Az ábra alapján megállapítható, hogy bár a csapadékmennyiség választási részvétellel való összefüggése statisztikai szempontból szignifikáns, azonban akkora jelentőséggel nem bír, hogy az aggregált választási részvételi arányokat érdemben befolyásolja.¹² Hasonló számítást végzett az egyesült államokbeli adatokra vonatkozóan Gomez et al. (2007), amely tanulmányunk eredményéhez hasonlóan azt támasztja alá, hogy a csapadékos időben távolmaradt szavazók száma még a legcsapadékosabb választások esetében is kevesebb annál, minthogy érdemi hatással legyen a választásokra.

3. ábra. Az egyes országgyűlési választásokon a választás napján hullott csapadékkal összefüggésben távolmaradt választók becsült száma országosan.

Forrás: saját számítás alapján, saját szerkesztés.

KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy összefüggtek-e a 2014 és 2022 között lebonyolított magyarországi országgyűlési választások településszintű részvételi arányai a választások napján mért időjárási tényezőkkel. A tanulmány ennek keretében vizsgálta a napi átlaghőmérséklet, a csapa-

dékmennyiség, a maximális szélesebbesség, a felhőzettel takart égbolt és a választási részvételi arányok összefüggéseit az egyes településeken.

A három vizsgált választás napjaira vonatkozó választási részvételi és meteorológiai adatokból egy paneladatbázist alakítottunk ki, amelybe egyéb társadalmi-gazdasági tényezőket megragadó kontrollváltozókat is beemeltünk a releváns szakirodalom eredményeinek tükrében. Ezen adatbázis felhasználásával az időjárás tényezők hatásait fixhatás-modellekkel becsültük, kontrollálva az egyéb bevont, időben nem állandó társadalmi-gazdasági tényezőkre, valamint az egyes választásoknak megfelelő kétértékű változók alkalmazásával az egyes választások általános eltéréseire.

Az adatbázis alapján megbecsült, független változóiban lineáris modell szignifikáns összefüggést mutatott minden vizsgált időjárás tényező és a részvételi arányok között. Amíg a hőmérséklet, a csapadékmennyiség és a felhőzet esetében e modell negatív irányú kapcsolatokat tárt fel, addig a szélerősség kapcsán pozitív irányú összefüggést mutattak az adatok. Ezen összefüggések azonban csakis a hőmérséklet és a csapadékmennyiség hatásait illetően mondhatók kellően robusztusnak, míg a másik két változó esetében a modellspecifikáció megváltoztatása vagy a minta időbeli kiterjesztése érdemben befolyásolta a kapott eredményeket.

A hőmérséklet és a szélesebbesség esetében ugyanakkor megalapozott a négyzetes hatások feltételezése, amelyek mind a szűkebb, mind a kibővített mintán becsülve szignifikánsak voltak. A hőmérséklet-változás negatív négyzetes hatása elméleti oldalról jól magyarázható. A szélesebbesség növekedésének pozitív négyzetes hatása bár egyértelműen szignifikáns, elméleti oldalról nehezen magyarázható, így fenntartásokkal kezelendő.

A tanulmány eredményei új, korábban nem vizsgált szempontként emelik be a magyarországi választói részvételi döntés megértésébe az időjárás tényezőket. A tanulmány ezen felül hozzájárul az időjárás tényezők választási részvétellel vett összefüggéseinek egyre szélesebb nemzetközi irodalmához. A tanulmány eredményei a csapadékmennyiség tekintetében összhangban vannak a nemzetközi irodalomban korábban végzett kutatásokéval. A hőmérséklet kapcsán a nem lineáris hatás feltárása meghaladja a korábban végzett, jellemzően csak lineáris hatásokkal foglalkozó elemzéseket.

Ezen eredmények empirikus alapon nem mondanak ellent Downs (1957) racionális választókra vonatkozó elméletének, és rámutatnak arra, hogy a választások preferenciaaggregálási képességét olyan külső tényezők is befolyásolhatják a racionális választók költség-haszon-elemzéseibe beépülve, amelyek nem politikai természetűek. A tanulmány eredményei gyakorlati haszonnal bírhatnak kampányszakemberek, politikai elemzők számára, továbbá tudományos értéket képviselnek a választói részvételi döntés megértése terén.

A fenti eredmények az alkalmazott módszertanból fakadóan nagy biztonsággal alkalmasak arra, hogy kapcsolatot tételezhessünk fel az időjárás ténye-

zók és a választási részvételi arányok között. A következtetések megvonásakor érdemes figyelembe venni, hogy bár az alkalmazott kontrollváltozók az elérhető lehetőségek közül a legjobbnak bizonyultak, mégsem garantálható, hogy megfelelő módon kontrolláltak a modellek a kívánt tényezőkre. Az eredmények további korlátjaként említhető, hogy azok csak a magyarországi, országgyűlési listás szavazások részvételi arányaira építenek, így más országra, avagy más típusú választásokra ezek alapján következtetések nem, vagy igen nehezen vonhatók le.

A tanulmány eredményei számos további kérdés vizsgálata előtt nyitnak teret. Az eredményekre építve adódik annak vizsgálata, hogy az időjárás tényezők által okozott ingadozás a választási részvételi arányokban melyik pártnak, politikai oldalnak kedvezhet. További – akár elméleti, akár egyéb földrajzi tényezőket bevonó empirikus – vizsgálat tárgyát képezheti annak feltárása, hogy milyen magyarázatok szolgálhatnak a hőmérséklet és szélerősség nem lineáris hatásait alátámasztó empirikus eredményekre a racionális választói modellen belül. Emellett pedig vizsgálható az is, hogy a szélerősség és a felhőzet más országok esetében bír-e egyértelmű szignifikáns magyarázóerővel.

MELLÉKLET

M1. táblázat. Az időjárás tényezők hatása a választási részvételi arányokra – időben kibővített mintán alapuló modelleredmények.

	eredményváltozó: részvétel [0;1]	
	T : N = 5 : 3125	
	időszak: 2006–2022	
	(1)	(2)
konstans	6,626E-1*** (5,996E-3)	6,371E-1*** (9,036E-3)
lakosság	9,118E-7*** (3,126E-7)	5,138E-7* (2,992E-7)
hatvanplusz	4,718E-2** (1,997E-2)	3,770E-2* (1,989E-2)
munkanélk.	1,133E-1*** (3,306E-2)	1,041E-1*** (3,266E-2)
vállalatszám	1,487E-2* (7,837E-3)	1,493E-2* (7,781E-3)
kult. rend. lát.	1,487E-4** (6,494E-5)	1,424E-4** (6,481E-5)
mezőg. fogl.	2,131E-3 (2,611E-2)	4,870E-3 (2,571E-2)

eredményváltozó: részvétel [0;1]		
T : N = 5 : 3125		
időszak: 2006–2022		
	(1)	(2)
hőmérs.	-2,232E-3*** (2,949E-4)	1,046E-2*** (1,156E-3)
hőmérs. ²	-	-5,801E-4*** (5,072E-5)
csapadék	-1,520E-3*** (2,430E-4)	-1,078E-3*** (2,349E-4)
szél	2,854E-6 (7,983E-5)	-3,609E-3*** (3,953E-4)
szél ²	-	8,182E-5*** (8,568E-6)
felhő	-2,490E-5 (3,353E-5)	-7,385E-5*** (3,347E-5)
választás dummyk	igen	igen
LSDV R ²	0,822	0,825
Within R ²	0,465	0,475

Megjegyzés: Fixhatás-modellek. Regressziós együtthatók, zárójelben a robusztus standard hibákkal.

* szignifikáns 10%-on, ** szignifikáns 5%-on, *** szignifikáns 1%-on. A KSH (n. d.-b) adatbázisa csak 2012-ig tartalmaz adatokat, így a *jövedelem* változót jelen modellek a regisztrált vállalkozások száma lakosságarányos értékével (*vállalatszám*) igyekeznek megragadni (KSH, n. d.-a), míg az iskolázottsági adatok proxyja a kulturális rendezvények éves látogatószámának lakosságarányos értéke (*kult. rend. lát.*) (KSH, n. d.-a).

Forrás: saját számítás.

JEGYZETEK

- ¹ Köszönetünket fejezzük ki a Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtan Intézet munkatársainak és a Széchenyi István Szakkollégiumnak az értékes visszajelzésekért, amelyeket a kutatás során nyújtottak. Továbbá köszönetünket fejezzük ki a tanulmányt bíráló két anonim lektornak az értékes meglátásaiért.
- ² A fő problémát a jövedelmi adatok – melyek a részvétel egyik legerősebb prediktorai – elérhetlensége okozza, mivel azokat településszintű bontásban a KSH (n. d.-b) adatbázisa csak 2012-ig visszamenőleg tartalmazza.

- ³ Ez alól kivételt képeznek az M1. táblázat számításaihoz felhasznált *kult. rend. lát. és vállalat* szám változók, amelyek esetében a választást megelőző év adatai nem minden esetben álltak rendelkezésre, így a választás évének adatait használtuk fel. Továbbá az M1. táblázat számításainál a *mezőg. fogl.* változó értéke a 2006-os választásra vonatkozóan a 2007-es érték, mivel 2006-ot megelőzően csak 2003-ra áll rendelkezésre a kérdéses változó.
- ⁴ Az adminisztratív változások miatt az elemzésből kizárt települések: Balatonakarattya, Balatonkenese.
- ⁵ Az adathiány miatt az elemzésből kizárt települések: Ászár, Baranyahídvég, Békés, Bér, Búcsúszentlászló, Csór, Csörög, Daruszentmiklós, Dég, Écs, Füzvölgy, Gibárt, Győr, Gyúró, Gyüre, Hosszúvíz, Ipolyszög, Jákó, Károlyháza, Kelevíz, Keresztéte, Kerekharaszt, Kóny, Kővágóottős, Kutasó, Megyehíd, Mérk, Monorierdő, Mosonudvar, Nyíregyháza, Óhid, Pálosvörösmart, Pári, Rábahídvég, Rákócziánya, Remeteszőlős, Sajóhídvég, Sóly, Somoskőújfalu, Szabadhídvég, Szarvaskő, Szorgalmatos, Szügy, Szűr, Tekenye, Tét, Tiszaszőlős, Zákányfalu.
- ⁶ A becslési hatékonyság érdekében az elemzésből outlierként kizárt települések: Felsőszenterzsébet, Iborfia.
- ⁷ Budapestet kerületenként számítva.
- ⁸ Mivel a KSH nem közöl településszintű bontásban éves iskolázottsági adatokat, így ezt proxyként a beiratkozott könyvtári olvasók lakosságárányos számával ragadjuk meg. A proxy megfeleltetését alátámasztja, hogy értékei szignifikáns összefüggést mutattak a 2011-es évi népszámlálás érettségivel rendelkező népesség arányának adatsorával (OLS regressziót becslve a két változó között robusztus standard hibákkal a parciális t-próba p-értéke 0,0014 volt).
- ⁹ Megjegyezzük, hogy a legtöbb statisztikai normalitásteszt a részvételi arányok eloszlásának normalitását elutasítja, ugyanakkor a bemutatott eloszlási ábrák, valamint a vonatkozó Q-Q-diagramok grafikus elemzése is a normalitás irányába mutat.
- ¹⁰ A napi átlaghőmérséklet egy °C-nyi emelkedése a parciális derivált alapján várhatóan átlagosan $-5,256E-4 \times \text{hőmérs.} + 2,625E-3$ marginális változást von maga után *ceteris paribus* az adott település választási részvételi arányaiban.
- ¹¹ A napi maximális szélsősebesség egy km/h-nyi növekedése a parciális derivált alapján várhatóan átlagosan $6,190E-5 \times \text{szél} - 7,894E-4$ marginális változást von maga után minden más változtatás mellett a részvételi arányokban.
- ¹² A csapadékos idővel összefüggésben távolmaradt választók száma területi szempontból nem mutat szélsőséges értékeket, így a könnyebb értelmezhetőség miatt az országosan aggregált értékeket mutatjuk be

IRODALOM

- Angelusz R.–Tardos R. (1996): Választási részvétel Magyarországon, 1990–1994. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 5, No. 4, 7–33.
- Angelusz R.–Tardos R. (2002): A választási részvétel csalóka változékonysága. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 11, No. 1–2, 21–50.
- Artés, J. (2014): The rain in Spain: Turnout and partisan voting in Spanish elections. *European Journal of Political Economy*, Vol. 34, 126–141. <https://doi.org/10.1016/j.ejpolco.2014.01.005>

- Bódi F.–Bódi M. (2011): Hol vannak a választók? *Politikatudományi Szemle*, Vol. 20, No. 1, 51–74.
- Chen, L. (2018): Weather conditions and electoral outcomes in Taiwan. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, Vol. 27, No. 6, 703–716. <https://doi.org/10.1080/16081625.2018.1470542>
- Downs, A. (1957): An Economic Theory of Political Action in a Democracy. *Journal of Political Economy*, Vol. 65, No. 2, 135–150. <https://doi.org/10.1086/257897>
- Eisinga, R.–Grotenhuis, M. T.–Pelzer, B. (2012a): Weather conditions and voter turnout in Dutch national parliament elections, 1971–2010. *International Journal of Biometeorology*, Vol. 56, No. 4, 783–786. <https://doi.org/10.1007/s00484-011-0477-7>
- Eisinga, R.–Grotenhuis, M. T.–Pelzer, B. (2012b): Weather conditions and political party vote share in Dutch national parliament elections, 1971–2010. *International Journal of Biometeorology*, Vol. 56, No. 6, 1161–1165. <https://doi.org/10.1007/s00484-011-0504-8>
- Ferejohn, J.–Fiorina, M. P. (1974): The Paradox of Not Voting: A Decision Theoretic Analysis. *American Political Science Review*, Vol. 68, No. 2, 525–536. <https://doi.org/10.1017/s0003055400117368>
- Gomez, B. T.–Hansford, T. G.–Krause, G. A. (2007): The Republicans Should Pray for Rain: Weather, Turnout, and Voting in U.S. Presidential Elections. *The Journal of Politics*, Vol. 69, No. 3, 649–663. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2508.2007.00565.x>
- Knack, S. (1994): Does rain help the Republicans? Theory and evidence on turnout and the vote. *Public Choice*, Vol. 79, No. 1–2, 187–209. <https://doi.org/10.1007/bf01047926>
- Központi Statisztikai Hivatal (n. d.-a): *Tájékoztatósi adatbázis: Települési, járási statisztika* (Adatbázis). <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/index.jsp> Letöltés dátuma: 2023. 04. 10.
- Központi Statisztikai Hivatal (n. d.-b): *Térképes Interaktív Megjelenítő Alkalmazás* (Adatbázis). <https://map.ksh.hu/timea/> Letöltés dátuma: 2023. 04. 10.
- Lakhdar, C. B.–Dubois, E. (2006): Climate and Electoral Turnout in France. *French Politics*, Vol. 4, No. 2, 137–157. <https://doi.org/10.1057/palgrave.fp.8200100>
- Lechner Nonprofit Kft. (n. d.): *Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR). Települési tervezést támogató adatok.* (Adatbázis). <https://www.oeny.hu/oeny/teir/#/> Letöltés dátuma: 2024. 4. 17.
- Lee, J.–Hwang, W. (2017): Weather, Voter Turnout and Partisan Effects in Korea, 1995–1999. *Asian Journal of Social Science*, Vol. 45, No. 4–5, 507–528. <https://doi.org/10.1163/15685314-04504007>
- Leighley, J. E. (1995): Attitudes, Opportunities and Incentives: A Field Essay on Political Participation. *Political Research Quarterly*, Vol. 48, No. 1, 181–209. <https://doi.org/10.2307/449127>
- Nemzeti Választási Iroda (2019): *Választási eredmények letöltése, 1990–2022* (Adatbázis). https://www.valasztas.hu/1990-2019_eredmenyek. Letöltés dátuma: 2023. 04. 02.
- Persson, M.–Sundell, A.–Öhrvall, R. (2014): Does Election Day weather affect voter turnout? Evidence from Swedish elections. *Electoral Studies*, Vol. 33, 335–342. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2013.07.021>.
- Plesz, B. (2020): A gazdasági szavazás Magyarországon 2014–2018. *Politikatudomány Online*, Vol. 2020, No. 2, 1–24.
- Riker, W. H.–Ordeshook, P. C. (1968): A Theory of the Calculus of Voting. *American Political Science Review*, Vol. 62, No. 1, 25–42. <https://doi.org/10.2307/1953324>.
- Rosenstone, S. J.–Hansen, J. M. (1993): *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York, Macmillan Publishing Company.

- Uhlener, C. J. (1986): Political Participation, Rational Actors, and Rationality: A New Approach. *Political Psychology*, Vol. 7, No. 3, 551–573. <https://doi.org/10.2307/3791256>.
- Van Assche, J.–Van Hiel, A.–Stadeus, J.–Bushman, B. J.–De Cremer, D.–Roets, A. (2017): When the Heat Is On: The Effect of Temperature on Voter Behavior in Presidential Elections. *Frontiers in Psychology*, Vol. 8, Art. 929, 1–5. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00929>.
- Verba, S.–Nie, N. H. (1987): *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. Chicago, University of Chicago Press.
- Vida, Gy.–Kovalcsik, T. (2018): Magyarország választási földrajzi sajátosságai a 2014-es és a 2018-as parlamenti választások tükrében. *Modern Geográfia*, Vol. 2018, No. 4, 15–30.
- Visualcrossing. (n. d.): *Weather Query Builder* [Adatbázis]. <https://www.visualcrossing.com/weather/weather-data-services>. Letöltés dátuma: 2023. 3. 27.

IN NER WE TRUST

A politikai szektásodás elméleti dimenziói és empirikus illusztrációja*

Metz Rudolf

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet;
BCE Társadalom- és Politikatudományi Intézet)

Kövesdi Veronika

(ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutató Intézet; Média és Kommunikáció Tanszék;
HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2024. június 18., opponálás: 2024. június 18. – 2024. július 6.,
véglegesítve: 2024. július 9.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A modern demokráciák egyik legmeghatározóbb trendje, az érzelem és identitás alapú polarizáció arra készítette a politikatudósokat, hogy újraértelmezzék a politikai hiedelmek szerepét és azok hatását a politikai közösségre. A jelenség átfogó magyarázatát a szektásodás fogalmában találták meg, amely morális alapokra helyezi a csoporttal való azonosulást és szembenállást. A politikatudomány azonban adós maradt a jelenség mélyebb elméleti vizsgálatával, amelyet a jelen tanulmánnyal kívánunk orvosolni. Pontosabban arra a kérdésre keressük a választ, hogy miként törekszik egy politikai szereplő a közösség vallási aspektusainak újradefiniálására és meghatározására annak érdekében, hogy legitimálja politikáját és delegitimáljon más politikai erőket. Max Weber politikai szektákra és Émile Durkheim modern emberkultuszra vonatkozó elméletére támaszkodva négy dimenzió mentén bontjuk ki a szektásodás folyamatát. Ezek a következők: (1) mesterségesen kialakított karizma, (2) kizárólagos, de önkéntes közösség, (3) monopolizált politikai rituálék és (4) kontrollált hitrendszer. A szektásodás dimenzióit Orbán Viktor és a Fidesz esetén keresztül mutatjuk be a legfrissebb vonatkozó empirikus kutatásokon, illetve a legközelebbi hívek miniszterelnökről és politikai közösségükről szóló munkáikon keresztül.

Kulcsszavak: politikai hiedelmek ■ szektásodás ■ karizmatikus vezetés ■ politikai rituálék ■ viszhangkamra ■ Orbán Viktor ■ Magyarország

* A jelen tanulmány az alábbi korábban megjelent cikkünk egy újra- és továbbgondolt változata: Metz Rudolf, és Kövesdi Veronika (2023): "Whoever Is Not against Us Is for Us" Sectarianization of Politics in Hungary. *Politics, Religion & Ideology*, 24(4): 521–542. <https://doi.org/10.1080/21567689.2023.2287573>.

A kutatás feltételeit az Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH FK 146569: Mi teszi a politikai vezetőket erőssé? A benyomásalkotás, a benyomáskeltés és az identitáspolitika című kutatási projekt teremtette meg. Metz Rudolfot a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00077/22) is támogatta a kutatásában.

„Az Orbán-csapat tagja vagyok [...]. Két nagy iskola van: az egyik szerint a kétely vezet el a tudáshoz, a másik szerint a hit. Ma minden a kételyről szól, pedig megítélésem szerint a hit nemcsak a csapat tagjává avat, de a tudás birtokába is juttat. Ha hiszel abban, amit a közösséged képvisel, akkor azt is megérted, hogy mit és miért csinál.”

G. Fodor Gábor (idézi: Nagy, 2021)

2020-ban az érzelem és identitás alapú polarizációval foglalkozó kutatók emeltek be a szektásodás fogalmát a főáramú politikatudományi diskurzusba, amelyet egy politikai csoporttal való moralizált azonosulásként, a másik csoporttal szembeni kiállásként azonosítottak (Finkel és mtsai., 2020: 533.). Vallási metaforájuk szerint a csoportos viselkedés fő mozgatórugója nem a „genetikai rokonság”, hanem a politikai szekta morális felsőbbrendűségébe vetett erős hit. Ennél mélyebben azonban nem tárgyalták a fogalmat. A jelen tanulmány ezt a definíciót kívánja kibontani, a szektásodást olyan dinamikus folyamatként leírva, amelyben egy politikai szereplő a közössége vallási aspektusainak újradefiniálására és meghatározására törekszik annak érdekében, hogy politikai előnyt kovácsoljon magának, legitimálja politikáját és delegitimáljon más szereplőket. Ennek eredményeként erős identitás-, hit- és érzelemalapú különbség jön létre az igaz hívók és a nem hívók között.

Amellett érvelünk, hogy a politikai hit – azaz *az egyének meggyőződése arról, amit közvetlen tapasztalataik nem igazolhatnak, de mégis igaznak és bizonyosnak éreznek a politikával kapcsolatban* – elengedhetetlen ahhoz, hogy az emberek közösséget formáljanak, elfogadják és kövessék vezetőiket. Weber értelmezésében ez a hit – függetlenül annak pontos tartalmától – teremt meg az uralom legitimitását és azon belül is a karizmatikus vezetés igazolását (Weber, 1978: 263.). A politikai hit átalakuló szerepe és jellege a modern politika szakralizálódásában érhető tetten (Gentile, 2006), amely folyamánként a politikai közösségek lazítják vagy megszakítják a hagyományos intézményesített és metafizikai vallásokhoz való kötődésüket, miközben a politikai legitimitás új alapját keresik, új hitrendszereket, mítoszokat és rituálékat kreálnak. Ily módon a modern állam átveszi a hagyományos egyházak jellemzőit és funkcióit. A kialakított hitrendszerek egy kiválasztott közösség (nemzet, osztály vagy emberiség) ideájára épülnek, illetve etikai kódexeket és parancsolatokat fogalmaznak meg, hogy meghatározzák „a társadalmi lét értelmét és végső célját, és előírják a jó és a rossz megkülönböztetésének elveit” (Gentile, 2006: 138.).

A modern államok szakralizálódását a korábbi konszenzusok megtörése nyomán azonban mára felváltotta a politikai szereplők körül kialakult szektásodás folyamata. Az egzisztenciális (Bauman, 2007) és intellektuális bizonytalanság

(post-truth: Lilleker–Liefbroer, 2018) korában mind az egyének, mind a politikusok magukra maradnak abban, hogy újra és újra rekonstruálják hitüket, amely az aktuális rezsimet és kormányzatot legitimálhatja. Ennek következményeként egyesek időszakosan vagy végleg elfordulnak a politikától és apátiába zuhannak, míg mások még kétségbeesettebben keresnek valamit vagy valakit, amiben vagy akiben hihetnek. Ezek a tendenciák pedig radikálisabbá és irreálisabbá tehetik a politikai elképzeléseket. A populizmus is, beleilleszkedve ebbe a képbe, újjáélesztette a politika vallási funkcióit és a megváltás ígéretét (Zúquete, 2017).

Természetesen politikai szekták mindig is léteztek a demokráciákban a politikai spektrum mindkét oldalán (Lalich, 2004; Tourish–Wohlforth, 2000), de azok ritkán váltak domináns erővé. Ugyanakkor az elmúlt évtizedben a digitális média hatalmas reprezentációs és közösségépítő erőre tett szert, ami látványosabbá tette ezeket a marginalizált csoportokat, például az alt-right közösségeket (Burton, 2020; Lifton, 2019), a környezetvédelmi és klímaaktivizmust (Koehrsen és mtsai., 2022; Nelson, 2010), illetve a progresszív társadalmi igazságosság mozgalmait (Burton, 2020).

Ebben a cikkben arra keressük a választ, hogy *miként írható le az a folyamat, amelyben a karizmatikus vezető körül kialakul a hívők egy zárt közössége és egy olyan hiedelemrendszer, amely legitimálja politikáját, valamint meghatározza a közösség kollektív cselekvését és gondolkodását.* Különböző tudományos perspektívákat, mint a politikai/civil vallások és személyi kultuszok elemzéseit, az új vallási mozgalmak szociológiai-antropológiai vizsgálatait, valamint a politikai viselkedés és kommunikáció kapcsolódó kutatásait felhasználva Orbán Viktor, a Fidesz és a Nemzeti Együttműködés Rendszere példáján keresztül bontjuk ki a szektásodás központi dimenzióit. A cikk négy dimenzió mentén vizsgálja ezt a folyamatot: (1) a mesterségesen előállított és fenntartott karizma, (2) az elszigeteltségen, kizárólagosságon, de önkéntességen alapuló csoportdinamika, (3) a politikai rítusok monopolizálása és végül (4) a hitrendszer kontrollálása.

A szektásodás vizsgálatát két szempontból közelítjük meg. Egyrészt nagymértékben támaszkodunk Weber (1985; ld. még: Loader–Alexander, 1985) egy eredetileg 1905-ben megjelent esszéjére. A szektákban olyan szervezeti és csoportdinamikai jellemzőket fedezett fel, mint az individuális, önkéntes politikai részvétel, a képességek alapján létrejövő vezetői kiválasztódás és a közös hiedelmeken alapuló exkluzív csoportosulások, amelyeket elengedhetetlennek tartott a modern demokratikus társadalmak működéséhez, másrésztől Durkheim (1969; 2012) és követőinek (Westley, 1978) munkáira, amik a szektásodás folyamatát egy egészen más perspektívába helyezik. Őket nem foglalkoztatták a szekták, de a kultuszok közösségformáló ereje a modern társadalmakban annál inkább, amelyekben ugyancsak felértékelődnek a kizárólagos hitrendszerek, az individualizmus, a voluntarizmus és a vezetők kiválasztódása. Durkheim nem a hitalapú szervezetekre vagy csoportokra helyezte a megértés hangsúlyát,

hanem az azokat formáló tényezőkre: a hit egyes elemeire (kultuszokra, mítoszokra és szimbólumokra) és a hit gyakorlatára (rítusokra). A hiedelmek és a rítusok összetartják a közösséget és meghatározzák az egyének viszonyát a közösségi élethez. Míg a hiedelmek megszabják, hogyan kell és hogyan nem lehet gondolkodni a „szent” és a „profán” dolgokról vagy személyekről, addig a rítusok előírják, hogyan kell és hogyan nem szabad viselkedni az említett dolgok és személyek jelenlétében. A durkheimi perspektívából a szektásodás ezen aspektusok monopolizálását jelenti.

Annak érdekében, hogy a szektásodás fogalmának megőrizzük az analitikus hasznosságát, fontos két szempontot rögzíteni. Először is, *a politikával kapcsolatos vallási analógiák mindig hiányosak és korlátozottak*. Ebben a szövegben a politika vallási dimenzióit elemezzük, amely nem feltétlenül biztosít intézményes keretet vagy egyfajta spirituális transzcendenciát, mint a hagyományos egyházak, de meghatározó funkcionális tényezőként működhetnek az emberek világról alkotott hiedelmeiben, politikai viselkedésében és így a politikai rendszer szimbolikus legitimitásában. Ebben az értelemben a hit politikai szerepét nem a vallási közösségek és egyházak mozgósítása felől közelítjük meg, ahogyan azt a szakirodalom általában teszi (Bozóki–Ádám, 2016; Lamour, 2022), hanem a politikai közösségek vallásos jellegű jelenségeire és funkcióira fókuszálunk, amelyek formálják a közösség dinamikáját és a vezetőhöz fűződő viszonyt.

Másrészt fontos hangsúlyozni, hogy a *szektásodást nem normatív címkeként* kezeljük, bár a szakirodalom és a közbeszéd egyaránt fokozottan hajlamos negatív értelemben használni az analógiát a politikai vezetőkre vonatkoztatva. A probléma gyökere a személyi kultuszon alapuló diktatúrák és a destruktív vallási csoportok tapasztalataira vezethető vissza. Például Hassan (2020), mentálhigiénés tanácsadó és egykori szektatag könyvében tanácsokat ad arra nézve, hogyan lehet kilépni a „Trump-kultuszból”, hogyan lehet visszafordítani a kényszeren alapuló indoktrinációt, illetve hogyan lehet segíteni ebben másokat. Ez a szektaellenes nézet nagyrészt az „agykontroll” vagy „agymosás” feltételezésén alapul, amelyre még nem találtak egyértelmű tudományos bizonyítékot (Lewis, 2016). Hassannal ellentétben Lifton (2019) kevésbé végletes diagnózist állított fel az akkori amerikai elnökről. Elemzésében amellett érvel, hogy Trump bár képes volt propagandával alakítani a valóságot hívei számára, de anélkül, hogy „valódi” totális kontrollt megvalósító szektavezetővé vált volna. A szekta kifejezést tehát cikkünkben nem a hétköznapi (pejoratív vagy degradáló) értelemben használjuk, visszatérünk Weber (1985) eredeti értelmezéséhez. Megközelítésében a szekták a politikai pluralizmust és a demokratikus pártok működését jelenítették meg (Loader–Alexander, 1985). A szektásodás ezen némiképp túlmutat azzal, hogy ebben a folyamatban a politikai vezető monopol legitimációs forrást kíván létrehozni a társadalomban, kiszorítva ezzel a politikai ellenfeleit. A cikk ezt a folyamatot a weberi vezetői demokrácia

központi legitimációs dinamikájaként értelmezi, amely kifejezetten a vezető karizmatikus tekintélyére és demokratikus felhatalmazására összpontosít (Körösényi és mtsai., 2020; Weber, 1978: 268.).

SZEMÉLYI KULTUSZ VAGY POLITIKAI SZEKTA?

A weberi és durkheimi megközelítés összekapcsolása elengedhetetlenné teszi, hogy tisztázzuk a szekta és a kultusz kifejezéseket. A vallásszociológia gyakran tipizálja a vallási szervezetek intézményesülésének különböző formáit/szakaszait, mint például a kultuszok, szekták, felekezetek és egyházak (Dawson, 2009). A szektákat általában a weberi elméleti hagyományokkal összhangban azonosítják. Szemben az intézményesült egyházakkal az önkéntes megtérést, a homogén és kizárólagos tagságot, a taggá válás ideológiai és viselkedési követelményeit (kiválasztottságot és exkommunikációt), a külvilág által képviselt értékekkel szembeni tiltakozást (radikalizmust), a kis kiterjedésű szervezeti struktúrát és a karizmatikus vezetést hangsúlyozzák.

Ezzel szemben a szakirodalom nehezen értelmezi a kultuszokat. Általánosságban a szociológusok szerint a kultuszok az intézményesülés alacsonyabb szintjét képviselik. A szektákhoz képest általában még lazábban szervezett és amorf csoportok, amelyek arra összpontosítanak, hogy új spirituális előnyöket (üdvösség, gyógyulás, eksztatikus élmények) nyújtsanak híveiknek. A probléma a különböző szervezeti formák közötti fogalmi elhatárolásból fakad, ami csak attól függ, hogy miként válogatjuk szét a különböző valós vallási mozgalmakat (Dawson, 2009).

A vallási csoportok azonban mozgó célpontok: folyamatosan változnak és fejlődnek a hitrendszerüket, a szervezetüket és a vezetési gyakorlataikat tekintetve. Egyes kutatók felhívták a figyelmet arra, hogy a kultuszok éppúgy centralizálttá és intézményesültté válhatnak, mint a szekták (Dawson, 1997: 361–381.). Ezzel párhuzamosan a szakirodalom egy másik sarkában a kutatók a személyi kultuszokat, mint intézményesített és hierarchikus legitimációs mechanizmust vizsgálták a kommunista, fasiszta és náci rezsimekben. Általános konszenzus övezi azt a kijelentést, hogy nyílt, demokratikus rendszerekben elképzelhetetlen a személyi kultusz kialakulása. Ha megnézzük ezeket a totalitárius rendszereket és az ezt követő időszakban burjánzó destruktív vallási mozgalmakat, nem csoda, hogy a kultuszok és a velük szinonimaként kezelt szekták a múlt században negatív konnotációval töltődtek fel. Az értelmezések itt konvergálnak, de van egy sokkal nyilvánvalóbb összefüggés is. Míg az új vallási mozgalmak kutatói azt állítják, hogy a karizmatikus vezetők iránti közös elkötelezettség a kultuszok meghatározó eleme (Lalich, 2004; Lifton, 2004; Nelson, 1969; Tourish-Wohlforth, 2000; Yinger, 1957), addig a személyi kultu-

szok tanulmányozása általában a karizma weberi definíciójára támaszkodik, és a karizmatikus tekintély rutinszerűvé válásaként írja le ezeket (Márquez, 2018, 265–284.; 2022, 27–50.; Rees, 2004: 3–26.; Strong–Killingsworth, 2011: 391–411.). Ezen a ponton azonban a fogalmi határok teljesen elmosódnak a szekták és a kultuszok között. Így a cikkben ragaszkodunk Weber és Durkheim klasszikus definícióihoz, amelyek ugyan egy jelenséget kívánnak megragadni, de különböző irányból teszik mindezt: a politikai szekták az emberek önszerveződésének sajátos vallási alapú módját jelentik, míg a politikai kultuszok a hit tárgyaira mutatnak rá, amelyek a kollektív gondolkodást, viselkedést és társadalmi életet alakítják.

ELSŐ DIMENZIÓ: A MESTERSÉGESEN ELŐÁLLÍTOTT KARIZMA

A szektás csoportok politikai jelentőségéről szóló esszéjében Weber úgy érvelt, hogy „[a]z egyén vallási képzettsége, és nem valamiféle akadémiai tudás legitimálja a gyülekezet vezetését.” (Weber, 1985: 11). Bár a karizmára nem hivatkozik ebben a munkájában, feltételezhetjük, hogy a vezetés hasonló formájára utalt, ha a karizma definícióját nézzük: „[A] karizma ereje a kinyilatkoztatásba és a hősökbe vetett hiten nyugszik, azon a meggyőződésen, hogy bizonyos megnyilvánulások – legyenek azok [...] vallási, etikai, művészi, tudományos, politikai vagy más jellegűek – fontosok és értékesek.” (Weber, 1978: 1117). Ebben az értelemben a vezetők a hit megtestesítőivé válnak, különösen, ha prófétaként alapították a politikai szektákat. Weber (1978: 439.) számára ők a „karizma egyik legtisztább hordozói”, akik kizárólagos hozzáféréssel rendelkeznek az „igazsághoz”, megtagadva másokat, akik ugyanerre a címre tartanak igényt. Ugyanakkor a kinyilatkoztatásaik formáló erejűek is: „forradalmasítja az embereket »belülről«, és forradalmi akarata szerint alakítja az anyagi és társadalmi viszonyokat” (Weber, 1978: 1117). Végeredményében a közösség legalapvetőbb összetartó erejévé, a követők belső kötelezettségévé, sőt, alapvető belépési küszöbvé válik a vezetők karizmájának felismerése (Weber, 1978: 439.).

Bár igen kevés figyelmet szán a vezetőknek Durkheim (2012: 212.), de hasonlóképpen központi szerepet tulajdonított nekik a vallási közösségekben. Megfogalmazásában a tömegek előtt felszólaló szónokot egy „magánál is nagyobb morális erő” vagy a „szónoki ihletettség démona” szállja meg, amely a közönség érzelmeiből táplálkozik, de amelyet maga is táplál beszédével. Az így felerősített és felnagyított érzelmek a vezető és követői kapcsolatában visszhangoznak azt eredményezve, hogy a hétköznapi egyénből egy olyan személy válik, akiben megtestesül a közösség. Leegyszerűsítve: a vezető a csoport fókuszpontjává válik. Durkheim (1969) egy későbbi elmélete a modern „ember-

kultuszról” magyarázatot adhat arra, hogyan emelkedhet hatalomra egy egyén a vallásos buzgalom kiváltásával. Az ő értelmezésében a modern demokrációkban az egyének kultikus státuszra tesznek szert, amely azon az ígéreten alapul, hogy a világi megváltás nemcsak lehetséges, hanem kívánatos is. Ez azt jelenti, hogy a szakrális hatalom internalizálódik az egyénben. Ennek következtében a rituálék sajátos regulatív funkciót töltenek be, tesztelve az egyének morális tisztaságát, elkötelezettségét és képességeit, illetve számtalan szimbólumot, mítoszt mobilizálnak, és lehetőséget adnak arra, hogy a vezető személyében ezek összekapcsolódjanak. A durkheimi értelmezés szerint mivel minden ember egyformán hozzáférhet ehhez a szakrális hatalomhoz, azok emelkednek ki vezetőként, akik a rituálékon keresztül hitelesen tudják bizonyítani morális tisztaságukat és képességeiket (Westley, 1978: 138.). Tehát a politikai rituálékon (választások és nyilvános események alkalmával) kell bizonyítaniuk képességeiket, hogy politikai tekintélyt szerezzenek, amelyek szimbólumokat és mítoszokat kapcsolnak a politikai szereplőkhöz.

Mindaddig amellet érveltünk, hogy a karizma weberi felfogása közelebb áll az önkéntesen adományozott tekintélyhez, mint a kényszeren alapuló totalitárius személyi kultuszhoz. Viszont maga Weber (1978: 242.) is felismerte, hogy a karizma tiszta formájában mindig törékeny, mert a követők állandó megerősítésétől függ. Más szóval: a karizma adománya könnyen elvész, ha a vezetők nem szolgálják híveik érdekeit és nem bizonyítják isteni, mágikus vagy hősies erejüket. A politikai szekták számára a karizmatikus erények pusztá demonstrálása nem elegendő, hiszen stabilizálni, intézményesíteni és rutinizálni kívánja az erős elköteleződést a vezető felé. A karizmatikus tekintélyt előállítják a propagandisztikus médiareprezentáció révén és nyilvános események, rituálék során (Glassman 1975; Márquez 2018, 2022; Strong–Killingsworth 2011; Weber 1978: 400. és 1139.). Viszont a karizma fel- és elismerését nem lehet kikényszeríteni: a vezető nem kötelezhet másokat az engedelmeskedésre, mert az aláásná a tekintélyét (Weber 1978: 1146–1156.), és nem is képes teljes mértékben kontrollálni nyilvános megjelenését (Green, 2010: 13–14.), legalább is a saját környezetén kívüli percepciókat illetően.

A magyar történelem leírható különböző személyi kultuszok láncolataként, amelynek utolsó láncszeme mind ez idáig Orbán Viktor (Apor, 2021). Egy antropológiai vizsgálat Orbán támogatóival készített interjúk és a hivatalos honlapjának fórumjáról 2002 és 2008 között összegyűjtött hozzászólások elemzése révén kimutatta, hogy a csodálat és a szeretet hogyan változtatta a magyar vezetőt egyszerű, hétköznapi emberből államférfivá (Povedák, 2011). Ehhez később hozzájárultak azok az általa formált válsághelyzetek, amelyekben erős vezetőként léphetett fel (válságok: Körösenyi és mtsai., 2016; morális pánikok: Metz, 2022). De hasonlóképp látványos az a törekvés, amellyel a korábban kialakított benyomásokat konzerválni és kontrollálni kívánja.

Orbán imázsának megkonstruálása kétségkívül arra irányult, hogy megerősítse az organikus kialakult benyomásokat. A „nép egyszerű gyermeké”-nek és a mindenható, tévedhetetlen, legyőzhetetlen államférfinak a mítoszát egyfajta brikolázsként (Lévi-Strauss, 1966) szelektíven építették fel, számtalan (olykor egymásnak ellentmondó) szimbólumot és a közösség számára már ismert mítoszt mozgósítva. A miniszterelnök közösségimédia-stratégiája is ezt a karizmaépítést mutatja a magánember és az államférfi képét egyszerre erősítve, amelyek a „magyarság” szimbolikus reprezentációjában sűrűsödnek össze (Sonnevend–Kövesdi, 2023).

Orbán Viktor online reprezentációja,* de még leglojálisabb követői is építik azt a vezetői mítoszt, amelynek egyik központi eleme Dávid és Góliát küzdelme. A narratíva szerint vidéki, szegény legényként volt bátorsága kiállni olyan óriások ellen, mint a budapesti liberális értelmiség, a Szovjetunió, a hazai és nemzetközi baloldali, globalista elit vagy az Európai Unió (G. Fodor, 2021; Gibelin, 2022; Hidvégi, 2023; Janke, 2013). Különösen érdekes ebből a szempontból G. Fodor 2024-ben megjelent kötete, amely Orbán eredetmítoszát és fejlődéstörténetét az 1980-as évek közepétől kezdve, Soros Györggyel vélt, 2015-ig „rejtett”, a történelem által nem jegyzett küzdelme felől építi fel. Visszatekintve a szerző minden pártpolitikai és ideológiai konfliktust, a nemzetközi kapcsolatok alakulását, a különböző válságokat, de még a legnagyobb politikai döntések meghozatalát, mint például az alkotmányozást is a Sorossal vívott ádáz szuverenitásharc egy-egy stációjának írja le. Ezzel lényegében a 2015 és 2024 között kialakított kormányzati narratívát vetíti rá vagy magyarázza bele a múlt történéseibe és anekdotáiba. G. Fodor szerint lényegében a világ minden jelenlegi politikai konfliktusa, legyen szó a migrációról, a gendersről vagy éppen a demokráciáról, leírható a kettejük párharcaként. Természetesen minden, ami rossz, mint például a nyugati liberális világmagyarázat, az Sorostól ered (G. Fodor, 2024: 188.), amíg Orbán már-már szentként testesíti meg azt, amit jónak és természetesnek azonosít a szerző. Úgy fogalmaz, hogy „[m] etafizikai, vagy még inkább teológiai értelemben olyan ez, mint az angyal és az ördög, a teremtés rendjét védő és a teremtés rendjét felforgató erők küzdelme” (G. Fodor, 2024: 84.).

Az online reprezentáció során és hívei körében (Janke, 2013; Hidvégi, 2023) további szerepek engednek betekintést a vezető vélt személyiségébe és hétköznapijaiba. Rendszerint kiemelt jelentőséget kap a labdarúgás szeretete és a sportember imázsa vagy a családjáról és közösségéről gondoskodó apafigura.

* Különösen érdekes az első CPAC-re készült, mára elérhetetlen angol nyelvű honlap, a prime-minister.hu, amely leegyszerűsítő módon, de látványosan bemutatja azt, hogy miként kell látni a miniszterelnököt. A weboldal végig vezeti a látogatót a miniszterelnök sikeres és hősiess államférfivá válásának útján, kiemelve azokat a pillanatokat, amelyek kihívást jelentettek számára: szabadságharcosként a kommunista diktatúrával, ellenzéki és pártvezetőként a szocialistákkal, miniszterelnökként a baloldali által táplált politikai, gazdasági és morális válságokkal szemben határozta meg Orbánt és politikáját.

Mindemellett a miniszterelnököt a hit embereként is megjelenítik, amely az orbáni mítosz egy másik központi eleme. Orbán követői számára kulcsfontosságú, hogy a kereszténység és a nemzeti jobboldal irányába való megtérése minden kétséget kizáróan őszinte volt (Janke, 2013: 153.; Gibelin, 2022: 77.; Hidvégi, 2023: 138–139.), amelyet újabban kiegészítik az „ördög” (Soros) általi megkísértés elemei (G. Fodor, 2024: 64–66.).

A kormánypárti véleményvezérek (Janke, 2013; G. Fodor, 2021; 2024; Gibelin, 2022; Hidvégi, 2023) által kiadott könyvekben megjelenő Orbán-kép útmutatóként szolgálhat a közösség számára, hogy miként lássák a vezetőt, hogyan viszonyuljanak hozzá, vagy hogyan fejezzék ki lojalitásukat a vezető iránt. A miniszterelnök egyik legnagyobb tisztelője a következőképpen jellemzi vezetőjét a párt alapítványa által kiadott könyvben: „Ha Orbán győzni akarását, a hátrányok leküzdéséhez szükséges elemi erejét, izmos fizikumát, gyors reakcióit, borotvaéles eszét és intelligenciáját az iránta való szeretet szempontjából értelmezem, akkor a karizmatikus államférfit látom benne” (Hidvégi, 2023: 35.). A dicséret és a hízélgés itt nem áll meg. A követői (Janke, 2013; G. Fodor, 2021; 2024; Gibelin, 2022; Hidvégi, 2023) számtalan pozitív tulajdonsággal és megnevezéssel ruházták már fel. S bár a leírások gyakran ellentmondásosak és kétértelműek, a szerzők visszhangozzák azt a csodálatot, amelyet a rezsim a vezető iránt szeretne hangsúlyozni. Sőt, a politikai készségekre vonatkozó leírásokkal még a legkritikusabb szemlélők is egyetértenek (ld. Bottoni, 2023). Egy nemrégiben készült empirikus tanulmány (Metz–Plesz, 2023) pedig kimutatta, hogy a Fidesz és az ellenzéki szavazók egyaránt tisztában vannak Orbán karizmatikus tulajdonságaival.

MÁSODIK DIMENZIÓ: A SZEKTA-SZERŰ KÖZÖSSÉG

Weber (1985) a politikai szektákat a bevett egyházakkal szemben határozta meg. A fő különbségek a szervezeti struktúra és a tagság jellegében rejlenek. Míg a hagyományos egyházakban a tagságot születés útján szerzik meg, de az mindenki számára nyitva áll, addig a szekták önkéntesek, de exkluzívak, azaz csak a hit tekintetében beavatott, elkötelezett és lojális személyek lehetnek tagok. A szektás csoportdinamikának három fő jellemzője van.

Az *első jellemző* arra a mozzanatra hívja fel a figyelmet, amikor a szekta létrejön és szembefordul azzal a hit- és értéközösséggel, ahová korábban tartozott. Weber (1985: 10) kiemelte, hogy „egyedül a szektáknak sikerült a pozitív vallásosság és a politikai radikalizmus kombinációja”. Kortársra, Troeltsch (1931) még tovább ment, és rámutatott, hogy a szekták mindig egy *skizmából* alakulnak ki. Ezek a csoportok hitükben és rítusaikban tiltakoznak mindazok ellen, akikről úgy tartják, hogy nem tisztelik vagy elárulták értékeiket. Ez a konfliktus

tus sokkal radikálisabbá és morális értelemben szigorúbbá teszi őket, mint azokat az egyházakat, amikből kiváltak.

Az Orbán-rezsim a tradicionális vallásokra és egyházakra támaszkodik, amikor kereszténydemokráciaként határozza meg magát. Ezek a közvetlen vallási elemek azonban csak szimbolikusak és gyakorlatilag alárendelődnek a patriotizmusnak (Nyirkos, 2023) és a populizmusnak (Lamour, 2022). Ennek magyarázatát abban találhatjuk meg, hogy az egyházak nem rendelkeznek meghatározó mobilizációs potenciállal, hiszen az állampolgárok többsége nem gyakorolja vagy csak egyénileg éli meg saját hitét (Bozóki és Ádám, 2016). Ennek megfelelően G. Fodor (2021; 2024) könyveit alapul véve a politikai szekta szakrális elemei a közösségben (Fidesz/nemzet) és a vezetőben koncentrálnak, amely egyszersmind együtt jár a külvilággal való éles szembenállással. A magyar kormány és támogatói számára a kereszténydemokrácia a nyugati liberális demokráciákkal szembeni skizma hordozójává vált (Nyirkos, 2023: 116.). Orbán Viktor 2014-ben illiberális államnak nevezte Magyarországot az uralkodó liberális kormányzati szemlélettel szemben (Orbán, 2014), később teljesen összemosta a kereszténydemokráciát az illiberális gondolattal, szembe állítva azt a multikulturalizmus, a migráció és szexuális kisebbségek támogatásával (Orbán, 2018). G. Fodor (2024: 180–181.) szerint ez önmagában szentségtörés, s azt, „aki szentségeket tör össze, kiátkozzák és megbélyegzik.”

A második jellemző a csoporttagság önkéntes jellege. Weber definíciója szerint a „szekta az egyének önkéntes közössége” (1985: 9), amelynek tagjává pusztán vallásos kvalifikáció (a hit melletti elköteleződés) alapján lehet válni. Ezt az önkéntesség-kizárólagosság kettősségét demonstrálták Osztie Zoltán, katolikus lelkész szavai, aki 2022-ben a miniszterelnök tiszteletére tartott misét követően egy interjúban úgy fogalmazott: „aki nem csatlakozik a közösséghez, az kizárja magát a közösségből. Tehát nem mi zárjuk ki azokat, akik nem szavaznak a kormányra, hanem azok zárják ki magukat a közösségünkől, akik nem értenek velünk egyet” (Simor–Szilágyi, 2022).

Weber megkülönböztette a szekta látható „*vallási elitjét*” a sokkal nagyobb „*láthatatlan egyháztól*”. A politikai szektásodás folyamatában az elit az elkötelezett és lojális hívők egy kis belső köre (Weber, 1978: 1119.). Ők nemcsak megerősítik a vezető különleges státuszát, hanem karizmatikus ajándékban is részesülnek azáltal, hogy hozzáférnek egy rejtett tudáshoz. Karrierjük a szektában kizárólag a vezető iránti lojalitáson és a karizmatikus vízió iránti önkéntes elköteleződésen múlik.

Eközben a választópolgárok láthatatlan egyháza nem fér hozzá közvetlenül a „valódi” tudáshoz. A hívők távolról csodálják vezetőjüket, mindamellett, hogy állandó érzelmi visszajelzést követelnek maguknak, ami megerősíti kötődésüket. A célzott politikai döntések és üzenetek „szerepetbomba”-ként (Singer–Lalich, 1995) működnek, bizonyítva, hogy a vezetők törődnek híveik jólétével és azt az érzést keltik bennük, hogy valóban különlegesek számukra.

Ebben az értelemben a társadalmi probléma megoldása vagy egy program hatékonysága csak másodlagos. Ráadásul a hétköznapi emberek könnyen elveszhetnek a politika világában (a szükséges információk és kompetenciák nélkül) azáltal, hogy eltávolodnak a valós élettapasztalataiktól (Pakulski–Körösényi, 2012: 43.). Ezért ki vannak éhezve a karizma hordozójától közvetlenül vagy a közösség felkent tagjaitól közvetve érkező szellemi útmutatásra, propagandára is.

Az elittel ellentétben számukra a politikai üdvösség nem igényel állandó politikai részvételt, csak a választások alkalmával történő időszakos lojalitásnyilvánítást vagy az ellenzéki politikáról való hallgatólagos lemondást. Ahogy Weber (1985: 9.) megjegyezte, a személyes elkötelezettséget nem lehet teljes mértékben ellenőrizni, hiszen csak Isten láthatja, hogy kik a szekták láthatatlan tagjai. A tagság láthatatlan természete erkölcsi küzdelmet indít el azon kérdések körül, hogy kik a közösség valódi tagjai, és kik a nép, nemzet vagy osztály ellenségei? A közösség határai elmosódnak, de a magas erkölcsi és ideológiai normák alapján a tagok biztosak az ezekre a kérdésekre adott válaszokban. Ennek eredményeképpen a politikai szekta szimbolikusan túlnyúlik saját fizikai határain („aki nincs ellenünk, velünk van”), ugyanakkor földrajzilag, nyelviileg és társadalmilag mégis szűkíti és megköti a nagyobb közösség határait („aki nincs velünk, az ellenünk van”). Ezért váltak a magyar kormány kritikussai (pl. baloldali és liberális értelmiségiek, politikusok, újságírók, választók és civil szervezetek) „árulókká” vagy „nemzetidegenekké”.

A *harmadik jellemző* a látható szekta vagy a politikai, gazdasági és kulturális elit szintjén jelentkező *kizárólagosság*, ahol csak a lojalitás hiteles demonstrálása biztosíthatja a gazdasági és politikai státuszt. Így az elköteleződés kifejezése központi dinamikává válhat a politikai szektákban. Márquez felhívja a figyelmet, hogy ezek a jelzések egyszerű hízlegéssé inflálódhatnak, „mivel jellemzően őszintétlenek és túlzók. Az uralkodóknak tehát jó okuk van arra, hogy ne bízzanak bennük. Ahhoz, hogy a lojalitás jelzése hiteles legyen, a hízlegésnek elég költségesnek kell lennie [...] [A]rra kell számítanunk, hogy amikor a hatalom erősen személyre szabott, és a párton belüli verseny a vezetés által kiosztott erőforrásokért éles, a hízlegés hajlamos még túlzottabbá és őszintétebbé válni, mivel az a tény, hogy mindenki más is hízeleg a vezetőnek, azt jelenti, hogy a »közönséges« dicséret leértékelődik” (2018: 264.).

Az Orbán-rezsim olyan környezetet teremtett, amelyben az öncélú ügybuzgalom és rajongás általános viselkedési mintává vált, mivel az elit tagjai versengenek a korlátozott erőforrásokért, és ezért megpróbálják egymást túllicitálni a hűség kifejezésében. Ezt jeleníti meg az az eset 2023-ban, amikor egy felújított csepeli gimnáziumban kikerült, majd nagyon hamar lekerült egy, a miniszterelnöktől származó idézet, amely a „Magyarság hétparancsolatát” foglalta magában. A csoportdinamika ilyen irányba persze nem véletlen. Már egy korai elemzés is rámutatott szakértői interjúk alapján, hogy Orbán

„[m]aga alárendel mindent és mindenkit. Feltétlen lojalitást vár el, és ki is tudja kényszeríteni” (Janke, 2013: 15.). Közvetlen követői százszázalékosan függenek a személyétől, sőt, gyakran konfliktust gerjeszt közöttük vagy épp versenyezteti őket, állandó mozgásban tartva maga körül mindenkit (Janke, 2013: 283–287.).

E dinamika természetét különösen jól szemléltetheti G. Fodor esete, aki feladta korábbi akadémiai és tudományos karrierjét, hogy aktívan szolgálja a politikai közösségét. Hűségének és hitének demonstrálását jeleníti meg „Az Orbán-szabály” című könyve, amelyben így fogalmazott: „A Fidesznek két fundamentuma van: »egy a zászló«, vagyis egység és Orbán Viktor, aki létrehozta, védi, őrzi és erősíti az egységet. Orbán a legfontosabb »struktúra«. [...] Ha vele minden rendben van és helyén van, a dolgok felfelé mennek, ha nem akkor lefelé. Ezért *ennek a struktúrának a védelme parancsoló kötelesség*, amely nélkülözhetetlen a sikerhez.” (G. Fodor, 2021: 336.).

Azonban ez a „szabálykönyv” túlmutat az egyszerű hűségeskün. Bár a szerző azt ígéri az olvasóknak, hogy valamilyen rejtett tudást szerezhetnek a könyvből, valójában nem a vezetőről, hanem az alapvető politikai meggyőződések megfogalmazásáról szól. A könyv középpontjában a kulcsfogalmak szótára áll, amelyet minden „igaz hívőnek” ismernie kell. Minden szabály Orbán politikájából származik, egyes pontok egyenesen a miniszterelnök beszédeiből vannak átvéve, mintha azok közvetlenül tőle származó tanítások volnának. A hűség kinyilvánítása koordináló funkcióval is rendelkezik (Márquez, 2018), ezért az elit hűségének demonstrációja döntő fontosságú, mivel ezek a jelzések határozzák meg a hívők számára, hogy mi az elfogadott gondolkodásmód és viselkedés a közösségben.

A kizárólagosság jelentősége tükröződik a kitagadás intézményében. A hűtlenség, amely megnyilvánulhat a vezetővel szemben álló ambíciókban, a nyílt kritika megfogalmazásában vagy a karizmatikus tekintély megkérdőjelezésében, nyilvános megtorlást von maga után. Ezek az egyének nemcsak társadalmi, politikai és gazdasági státuszukat veszítik el, de akár árulókká és politikai ellenfelekké is válhatnak a gazdasági elitből (Simicska Lajos), a kormányzatból (Ángyán József), a belső körökből (Magyar Péter), a szellemi háttérrel (Hegedűs Zsuzsa, Bod Péter Ákos, Pálinkás József), az influenszerek köréből (Tóth Bettina) kiválva. Különösen emblemikus Hegedűs Zsuzsa szociológus esete, aki hosszú ideig Orbán Viktor szociálpolitikai tanácsadója volt. Ő azonban 2022-ben lemondott posztjáról, miután a miniszterelnök Tusnádfürdőn provokatív beszédet mondott, amelyben a globális migrációt fajkeveredésként ábrázolta. Ráadásul Hegedűs ezt a beszédet rasszistának és nácinak nevezte. Orbán udvarias válaszában visszautasította ezt a kritikát, de a közösség ezt egyfajta árulásként értelmezte és ellentámadásba lendült. A fordulat néhány nappal később következett be, amikor a szociológus visszavonta lemondását, kritikáját és megbocsátásra talált.

HARMADIK DIMENZIÓ: A POLITIKAI RITUÁLÉK MONOPOLIZÁLÁSA

Márquez (2018: 276.) definícióját követve a rituálék vagy rítusok olyan gyakorlatok, amelyek során emberek egy csoportja úgy lép egymással kapcsolatba, hogy figyelmüket egy bizonyos tárgyra, szimbólumra vagy személyre összpontosítják. Olyan kollektív akciókhoz vagy nyilvános szereplésekhez társítjuk őket, mint a választások, tüntetések, felvonulások, megemlékezések, politikai konferenciák, sportesemények és zenei fesztiválok, illetve a médiában való nyilvános megszólalások (interjúk és beszédek). Ezek a rituálék mozgósíthatják a közösséget és érzelmeiket, de meg is újíthatják a politikai hitüket.

A szekták igyekeznek monopolizálni a csoportjuk legfontosabb rituáléit annak érdekében, hogy a kollektív figyelmet, érzelmeiket és erőfeszítéseket egy meghatározott irányba összpontosítsák. Durkheim modern emberkultusz-téziséből Westley (1978) azt a jóslatot fogalmazza meg a szektákra vonatkozóan, hogy a rítusok ugyan még mindig közösségteremtő erővel bírnak, de azok privatizálódnak, azaz: a kollektív cselekvést az egyéni belső tisztaság elérése (hitbéli meggyőződés és képességek tesztelése) határozza meg. Ezzel kiszolgáltatottabbakká válnak a vezetők irányába, akik már bizonyították morális tisztaságukat és képességeiket, de a rituálék újra és újra megerősítik azt. Ezek az alkalmak lehetővé teszik az emberek számára, hogy az általuk tapasztalt világból a karizmatikus vezetők által létrehozott világba lépjenek át.

A rituálék monopolizálása azonban nem jelenti azt, hogy a részvétel kötelező. Márquez (2022: 279.) amellet érvelt, hogy az önkéntes részvétel a karizma elismerése szempontjából sikeresebb rituálékhoz vezet. Ezek az események és kollektív élmények felerősítik a résztvevők érzelmeit, de fokozzák is a „konformitási motivációkat” azok körében, akik ugyan önkéntesen vesznek részt, de még nem kötődnek a vezetőhöz olyan erősen, mint mások. A politikai rituálékon való részvétel megerősíti tehát a követők elköteleződést az interakciók középpontjában álló vezető felé. Meindl és munkatársai (2004) egyfajta „fertőzésként” képelték el a karizmatikus elkötelezettség terjedését a közösségben. Értelmezésük szerint a karizmának közvetett hatása is van, amely a követőkön keresztül éri el az egyént. Vagyis az emberek a karizmatikus elkötelezettséget, mint a náthát, azoktól kapják el, akik már rendelkeznek vele. Egy nagy politikai rendezvényen vagy gyűlésen mások érzelmdús reakciói győzhetnek meg minket arról, hogy „az a fickó, aki fent a pódiumon elmondja azt a beszédet, tényleg karizmatikus lehet, ha ezek az emberek így viselkednek” (Meindl és mtsai., 2004: 1349). Más szóval a karizmatikus elkötelezettség hatással lehet azokra, akik ugyan nem tapasztalták még meg, de tanúi voltak annak, ahogyan mások megtapasztalták.

Az Orbán-rezsim erősen támaszkodott a kontrollált rituálékra a láthatatlan egyház mozgósítása érdekében. Talán a legemblematikusabb példa a rendsze-

res békemenetek, amelyeket a párt politikai veteránjainak egy kis csoportja, a Civil Összefogás Fórum jellemzően közvetlenül a választások előtt és a nemzeti ünnepeken rendez meg (Metz, 2015). A fő üzenet változhat, de a koreográfia állandó: egyszerű támogatók, kormánypárti értelmiségiek, hírességek és magas rangú politikusok sétálnak, hogy meghallgassák a vezető beszédét. A fizikai mozgás segíti a résztvevőket abban, hogy a különböző állami, nemzeti, közvetlen vallási és pártjelképek révén áldozatkészséget és közös identitást érezzenek és fejezzenek ki. Ezek a rituálék segítenek Orbánnak elmosni a határokat a különböző szerepek (a nemzet vezetője és a párt vezetője) és kategóriák (a nemzet és a Fidesz) között. A 2022-es választásokat követően a nemzeti ünnepeken és kampányrendezvényeken egyre jellemzőbbé vált, hogy Orbán zárt, előzetes regisztrációhoz kötött rendezvényeken, csak saját párttársai és aktivistái előtt tartott beszédeket. Így ez a válogatott közönség abban az illúzióban osztozhatott, hogy kiválasztottak és egy olyan rejtett tudáshoz férnek hozzá, amihez más nem.

Másfajta rituálék is azonosíthatunk, amikor a karizmatikus kinyilatkoztatás és a próféciák kerülnek a középpontba, meghatározva, hogy mi a hitük fő fókusza egy adott időszakban. Erre tökéletes példa a miniszterelnök heti rendszerességgel adott interjúja az állami rádióban, a Bálványosi Nyári Szabadegyetemen és Diáktáborban (Tusványoson), a párt éves kötcsei zártkörű találkozásán vagy más, a párt és a kormány által szervezett exkluzív rendezvényeken (pl. évértékelők, Fidesz-kongresszus) rendszeresen elhangzó ideologikus, jövőbe látó, „világmegváltó” beszédei. Ezt a célt szolgálhatják a kormánypárti szervezetek által megrendezett országos és nemzetközi konferenciák is, amelyeken az elit (hasonló gondolkodású szakértők, gondolkodók és politikusok) a magyar vezető narratíváját visszhangozzák, vagy a külvilágot ennek megfelelően értelmezik (pl. Conservative Political Action Conference Hungary). Egyes fesztiválok szintén politikai jelentőséggel bírnak, mint például a Transzít Fesztivál, a Tusványos Fesztivál vagy a Mathias Corvinus Collegium (MCC) Fesztivál, amelyek politikai programokat (pl. kerekasztal-beszélgetéseket és előadásokat) vegyítenek könnyed szórakozással (pl. koncertekkel).

NEGYEDIK DIMENZIÓ: A HITRENDSZER KONTROLLÁLÁSA

A durkheimi értelmezésben a modern szektákban az egyének erkölcsi „tisztaságának” fenntartása válik az elsődleges feladatává (Westley, 1978: 139.), amely nem azonosítható az „agymosással” vagy „agykontrollal” (Singer–Lalich, 1995; Lifton, 2004). Ezek a fogalmak igen népszerűek az új vallási mozgalmakkal és a totalitárius politikai rezsimekkel foglalkozó szakirodalomban, de minden empirikus bizonyítást nélkülöznek (Lewis, 2016). A politikai szekták célja elsősorban (1) saját hitük terjesztése a propaganda alkalmazásával, és (2) azon

információk kiszűrése, amelyek alááshatják a közösség saját társadalmi valóságát alkotó alapvető meggyőződéseit.

A politikai szekták komoly erőfeszítéseket tesznek (1) saját hitrendszerük szisztematikus terjesztésére, amelynek célja az emberek cselekedeteinek és meggyőződéseinek egy adott irányba történő befolyásolása. Ilyen értelemben visszatérünk a propaganda teológiai értelmezéséhez (Márquez, 2017). Nem radikálisan gyors „tudatmódosításról” van tehát szó, hanem egyfajta intellektuális és érzelmi iránymutatásról. Elsősorban olyan szimbólumokat és narratívákat mozgósítást, amelyek rezonálnak a közönség már meglévő, sokszor mélyen szunnyadó hiedelmeivel (Márquez, 2017: 668.). A propaganda valódi természete közvetett hatásaiban és koordináló funkciójában mutatkozik meg (Márquez, 2017 és 2018), amely segít beindítani olyan egyéni kognitív folyamatokat, mint az úgynevezett előzetes attitűdhatás, a szelektív észlelés, valamint a megerősítési és ellenkezési torzítás, amelyek elősegítik az önmeggyőzést, azaz a pártos identitás által motivált gondolkodást (Bolsen és mtsai., 2014; Janky, 2020).

A politikai szekták ugyancsak igyekeznek meghatározni, hogy az (2) információk milyen módon jelenjenek meg és fogyasszák híveik, diszkreditálva azokat a hangokat, híreket és információkat, amelyek nem tőlük függenek. A politikai kommunikációt kutatók ezt általában visszhangkamraként írják le (Gálik, 2020; Nguyen, 2020). A visszhangkamrát tudatosan kialakított episztemikus közösségként írhatjuk le, „*amely jelentős bizalmi különbséget teremt a tagok és a nem tagok között*” azáltal, hogy az utóbbiakat diszkreditálják és kizárják, míg a tagok hitelességét felerősítik. Ilyen értelemben a „*tagság előfeltétele az általános egyetértés bizonyos alapvető meggyőzésekben*” (Nguyen, 2020: 146.).

A modern politikai szekták erősítik ugyan a külvilággal való szembenállást, de nem szigetelik el teljesen az egyént más információforrásoktól, ahogy ez jó néhány új vallási mozgalomnál tapasztalható. Megtanítják őket azonban arra, hogyan kezeljék az ellentmondásos információkat: a politikai szekták tagjai hozzáférnek a számukra szükséges információkhoz, de azokat a meggyőződésük episztemikus szűrőjén keresztül értelmezik. A visszhangkamrák létrehozása részben önmagát erősítő folyamat, mivel a hívők önvédelemből vagy önmegegyezés céljából olyan információkat keresnek, amelyek igazolják és támogatják meglévő világképüket, miközben ellenállnak az ellentmondó híreknek, vagy elkerülik azokat. Az emberek megtanulják, hogy csak azokban a hírforrásokban bízzanak, amelyek lojálisak a közösségükhöz és vezetőikhez.

A magyar eset tapasztalata is ebbe az irányba mutat. A magyar kormány 2010 óta a tulajdonosi struktúrát tekintve egyre nagyobb dominanciát alakított ki a média felett, az adminisztratív és pénzügyi erőforrások, valamint az információforrások kontrollálásával (Bajomi-Lázár, 2020). Ez a médiadominancia, amely egy teljesen elszigetelt visszhangkamrát feltételezne, azonban

megkérdőjelezhető, ha a hírfogyasztást nézzük (Kis–Szabó, 2019). Empirikus kutatások azt sugallják, hogy a politikai hovatartozás meghatározó lehet a hírforrás-választás és a hírfogyasztás szempontjából, de ez nem tekinthető általánosnak (Janky és mtsai., 2019; Gálik, 2020). Janky és kollégái (2019) online felmérésükben arra a következtetésre jutottak, hogy jelentős azok száma, akik előzetes pártpreferenciáik szerint tájékozódnak, de többen vannak azok, akik vegyesen fogyasztják a híreket. Egy frissebb kutatás is hasonló képet mutat. Polyák és munkatársai (2022) kérdőíves vizsgálata feltárta, hogy bár vannak olyanok, akik egy-egy visszhangkamrában ragadtak, a megkérdezettek többsége nem ott, vagy nem csak onnan szerzi az információit a világról. Még érdekesebb képet mutat egy másik kutatás, amely bizonyos hírportálok Facebook-oldalán megjelenő, konkrét üggyel kapcsolatos hírekre érkező kommenteket vetett alá tartalomelemzésnek. Ebből kiderült, hogy a felhasználók egyharmada átjárt a másik térfelé vitázni (Babarczy, 2018), amely nemhogy nem bizonytalanította el, de megerősítette preferenciáikat (ellenkezési torzítás) (Gálik, 2020: 20.).

Ezek az eredmények a magyar politikai nyilvánosság egy másik fontos szegmensére mutatnak rá: a média szürke zónájára. Ide olyan médiumokat (pl. az Index.hu-t, az ATV-t és a 168 óra hetilapot) sorolhatjuk, amelyek tartalmukat tekintve nem teljesen kormánypártiak, de tulajdonosi hátterük miatt erős politikai függőségi viszonyok feltételezhetők mögöttük. A már idézett Polyák és munkatársai (2022) által készített kutatás különös figyelmet fordított erre, amellyel érvelve, hogy hangsúlyos, de rejtett befolyásolási potenciállal rendelkezhetnek. Janky (2020) kutatássorozata viszont tompítja ennek a feltételezésnek az életét. Eredményeiből az olvasható ki, hogy a magyar választók egy jelentős része immunissá válik a racionális érvekre vagy keretezésre, ha az adott ügy kellő politikai figyelmet kap. A politikailag elkötelezett szavazók az egyes ügyeket pártos identitásuk alapján értelmezik és indokolják meg, hogy miért internalizálják politikai közösségük álláspontját. Így nem okozhat gondot az ellentétes tényekkel vagy érvekkel való találkozás sem, tehát a hírfogyasztás drasztikus elválása nélkül is tapasztalható a politikai és társadalmi valóság polarizált értelmezése. Ha a vezetők és a közösség iránti bizalom, valamint a közös identitás elég erős, akkor az ellentmondó üzenetek közötti konfliktus eltűnik az új információk internalizálásával és a hiedelmekhez való igazításával.

Ilyen értelemben a különböző politikai narratívák gyakran ütközhetnek az egyéni tapasztalatokkal és elképzelésekkel. Festinger és munkatársai (1956) éppen egy UFO-szekta sikertelen próféciaín keresztül ismerte fel, hogy az emberek hogyan küzdenek meg a kognitív disszonanciával, és igyekeznek összehangolni hiedelmeiket és tapasztalataikat a „valóságról”. A politikai szekták a propagandát arra használják fel, hogy ezeket az ellentmondásokat vagy konfliktusokat feloldják. A cél tehát egy olyan állapot fenntartása, amelyben az emberek intellektuális iránymutatás mellett, de egyedül is túl tudnak len-

dülni ezeken a konfliktusokon. Ha a vezetők és a közösség iránti bizalom, valamint a közös identitás elég erős, akkor az ellentmondó üzenetek közötti konfliktus eltűnik az új információk internalizálásával és a hiedelmekhez való igazításával. A propaganda tehát arra szolgál, hogy e folyamatot kedvező irányba terelje, így a hívők könnyen kizárhatják az ellentétes információkat azáltal, hogy saját, korábban rögzült politikai preferenciáik és attitűdjeik alapján szelektíven érzékelik a valóságot (szelektív észlelés torzítása). Az előzetes (és a propaganda által támogatott) attitűdjeik olyan hatással is járhatnak, hogy az emberek a hitüket támogató érveket erősebbnek érzékelik, mint az azzal ellentmondókat (előzetes attitűdhatás). Megfordítva: megkérdőjelezzik az ellentétes információk igazságtartalmát vagy azok forrásának megbízhatóságát.

Az ellentmondások feloldásában segídezhetnek a folyamatos médiakampányok, de ami ennél is célravezetőbb, ha a szekta tagjai olyan általuk megbízhatónak tartott személyekre támaszkodhatnak, akiknek ideológiai képzettségéhez és csoporthoz való hűségéhez nem férhet kétség. Ez a személy elsősorban maga a politikai szekta vezetője. Orbán Viktor nyilvános szerepléseivel (pl. rendszeres rádióinterjúi) vagy a nemzeti konzultációhoz csatolt leveleivel képes állandó iránymutatást adni híveinek, de különösen érdekes szerepet játszanak ebben a kormánypárti véleményvezérek is. Például ahogy a felmerülő korrupciós vádakot igyekeznek elhárítani, amit Láncki András „nemzeti elit építéseként” (Czirják, 2015) vagy Hidvégi (2023: 230–235.) szakmai munkáért, csoporttagságért és hűségért járó hálaként írt le. Az utóbbi szerző sokatmondóan írja le azt, ahogy az emberek feloldják a kognitív diszonzanciát ezzel kapcsolatban: „[a]z a körülmény, hogy az embereket nem zavarja a miniszterelnök családjának anyagi sikere, azt bizonyítja, hogy őszintén szeretik. Ez a szeretet az emberekben felépülő hit alapja kincs, amiért Orbán egész életében dolgozott.” (Hidvégi, 2023: 235.).

A támogatásként szolgáló véleményvezérek és politikusok könnyen elérhetőeknek kell lenniük, hogy a tagok véletlenül se inogjanak meg a meggyőződésükben. Egy 2022-es online választási kampányról készült átfogó tanulmány (Bene–Farkas, 2022) rámutatott, hogy a magyar kormány mennyi energiát és erőforrást fordít a politikusok és véleményvezérek online jelenlétének erősítésére (tanulva az ellenzék 2019-es önkormányzati választásokon elért sikereiből). De nem elég ott lenni a választók számára, amikor kétségek gyöttrik őket, a megfelelő személynek is ott kell lennie. A kormánypárti véleményvezérek által bemutatott narratíva ugyanaz, azonban a stílusban jelentős különbségek vannak. A kormány által közvetve létrehozott és finanszírozott Megafon Központ olyan befolyásolókat képez ki, illetve támogat anyagilag és technikailag, akik ugyanazt a narratívát hangsúlyozzák, de különböző stílusban.

KONKLÚZIÓ

Nem könnyű lefejtetni a szektásodás fogalmának pejoratív tartalmát, és meglátni a mögöttes társadalmi és politikai dinamikákat. A tanulmányunk viszont pont erre tett kísérletet, azzal a célkitűzéssel, hogy ezt a folyamatot feltárjuk és megértsük a magyar eseten keresztül. Weber politikai szektákról szóló gondolataira és Durkheim a modern társadalmak kultuszaira vonatkozó elméleteire építkezve részletesen elemeztük a folyamat legfőbb dimenziót. A következő négy alapvető elemet azonosítottuk a szektásodásban: a mesterségesen kialakított karizmát, a kizárólagos, de önkéntes közösséget, a monopolizált politikai rituálékat és a kontrollált hitrendszert. Ezek az elemek hozzájárulnak a politikai közösség polarizálódásához és a folyamat centrumában lévő politikai vezető kiemelkedéséhez.

A magyar tapasztalatok különösen jól szemléltetik, hogyan működik a szektásodás a gyakorlatban. Orbán Viktor karizmáját mesterségesen alakítják és nagyítják fel saját hívei, míg a Fidesz kizárólagos, de önkéntes közösséget alakított ki a látható elitet és láthatatlan szavazók körét bevonva. A politikai rituálékat, mint például a nemzeti ünnepeket, a kampány eseményeket, a politikai konferenciákat és fesztiválokat azzal a céllal használják fel, hogy erősítsék a vezető és a közösség közötti kapcsolatot. A kontrollált hitrendszer egyszerre támaszkodik a felülről irányított propagandára és az így kialakított visszhangkamrákra, amelyek megszűrik a közösség számára illegitimnek tekintett információkat. Úgy igyekeznek formálni a közvéleményt, hogy az egyének könnyen fel tudják oldani az esetleges ellentmondásokat a szekta politikai üzenetei és a tapasztalataik között.

Összességképpen elmondható, hogy a politikai szektásodás egy olyan folyamat, amely alapvetően átalakítja a politikai közösségek működését a demokráciákban. A magyar eset tanulságai rámutatnak arra, hogy a szektásodás felismerése és elemzése elengedhetetlen a modern demokráciákban tapasztalható tendenciák, mint a perszonalizált, polarizált, populista és post-truth politika megértéséhez. Bízunk benne, hogy tanulmányunk hozzájárul a politikai szektásodásról folyó további kutatásokhoz, mobilizálva és egyszerűsített összekapcsolva a politikatudományban jelenleg még elszórt elméleti tanulmányokat és empirikus eredményeket.

IRODALOM

- Apor, Balázs (2021): From Heroic Lion to Streetfighter: Historical Legacies and the Leader Cult in Twentieth-Century Hungary. In: Ryan James és Grant Susan (eds.): *Revisioning Stalin and Stalinism*. London, Bloomsbury Academic
- Babarczy Eszter (2018): Őcsény a Facebookon: a viták tartalomelemzése. *Médiakutató*, Vol. 19, No. 1, 67–75.
- Bajomi-Lázár Péter (2020): *A patrónusi-kliensi médiarendszer: Magyarország 2010–2018*. Budapest, Napvilág.
- Bajomi-Lázár, Péter (2021): Echo Chamber Journalism: Migration Reporting in Hungary. In: Lada Trifonova Price–Karen Sanders–Wendy N. Wyatt (eds.): *The Routledge Companion to Journalism Ethics*. London, Routledge. 263–272.
- Bauman, Zygmunt (2007): *Liquid times: living in an age of uncertainty*. Cambridge, Polity Press.
- Bene Márton–Farkas Xénia (2022): Ki mint vet, úgy arat? A 2022-es választási kampány a közösségi médiában. *Századvég*, Vol. 2, No. 2, 131–160.
- Bolsen, Toby–James N. Druckman–Fay Lomax Cook (2014): The Influence of Partisan Motivated Reasoning on Public Opinion. *Political Behavior*, Vol. 36, No. 2, 235–62. <https://doi:10.1007/s11109-013-9238-0>.
- Bottoni, Stefano (2023): *A hatalom megszállottja – Orbán Viktor Magyarországa*. Budapest, Magyar Hang Könyvek.
- Bozóki, András–Ádám Zoltán (2016): State and Faith: Right-wing Populism and Nationalized Religion in Hungary. *Intersections*, Vol. 2, No. 1, 98–122. <https://doi:10.17356/ieejsp.v2i1.143>.
- Burton, Tara Isabella (2020): *Strange Rites: New Religions for a Godless World*. First edition. New York, PublicAffairs.
- Czirják Imre (2015): Láncki András: Viccpártok színvonalán áll az ellenzék. *Magyar Idők*, 2015. 12. 21. <https://www.magyaridok.hu/belfold/lanczi-andras-viccpartok-szinvonalan-all-az-ellenzek-243952/> (letöltve: 2023. 7. 19.).
- Dawson, Lorne L. (2009): Church-sect-cult: Constructing Typologies of Religious Groups. *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*. Oxford, OUP.
- Dawson, Lorne L. (1997): Creating 'cult' typologies: Some strategic considerations. *Journal of Contemporary Religion*, Vol. 12, No. 3, 363–81. <https://doi:10.1080/13537909708580811>.
- Durkheim, Émile (1969): Individualism and the Intellectuals. *Political Studies*, Vol. 17, No. 1, 14–30.
- Durkheim, Émile (2012): *The Elementary Forms of the Religious Life*. New York, Dover Publications.
- Festinger, Leon–Henry Riecken–Stanley Schachter (1956): *When Prophecy Fails. A Social and Psychological Study of a Modern Group That Predicted the Destruction of the World*. Minneapolis, UMP.
- Finkel, Eli J. et al. (2020): Political Sectarianism in America. *Science*, Vol. 370, No. 6516, 533–536. <https://doi:10.1126/science.abe1715>.
- G. Fodor Gábor (2021): *Az Orbán-szabály: tíz fejezet az Orbán-korszak első tíz évéről*. Budapest, KKETTK Alapítvány.
- G. Fodor Gábor (2024): *Orbán Kontra Soros*. Budapest, KKETTK Alapítvány.
- Gálik Mihály (2020): Visszhangkamrák és szűrőbuborékok: a hírfogyasztásról szóló vita a digitális hálózati média-ökoszisztéma világában. *Médiakutató*, Vol. 21, No. 1, 27–35.

- Gentile, Emilio (2006): *Politics as Religion*. Princeton, PUP.
- Gibelin, Thibaud (2022): *Orbán Viktor győzelemre játszik*. Budapest, MCC Press.
- Glassman, Ronald (1975): Legitimacy and Manufactured Charisma. *Social Research*, Vol. 42, No. 4, 615–636.
- Green, Jeffrey E. (2010): *The eyes of the people: democracy in an age of spectatorship*. Oxford, New York, OUP.
- Hassan, Steven (2020): *The Cult of Trump: A Leading Cult Expert Explains How the President Uses Mind Control*. Illustrated edition. New York, Free Press.
- Hidvégi Áron Arnold (2023): *Az orbáni észjárás – Nem négyévente, naponta*. Budapest, SZPMA.
- Janke, Igor (2013): *Hajrá, Magyarok! az Orbán Viktor-sztori egy lengyel újságíró szemével*. Magyarország, Rézbong Kiadó.
- Janky Béla (2020): Elit diskurzus, politikai identitás és polarizáció Magyarországon. In: Kolosi, Tamás (eds.): *Társadalmi Riport 2020*. Budapest, Társi. 462–477.
- Janky Béla–Kmetty Zoltán–Szabó Gabriella (2019): Mondd kire figyelsz, megmondom mit gondolsz! Politikai tájékozódás és véleményformálás a sokcsatornás kommunikáció korában. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 28, No. 2, 7–33. <https://doi:10.30718/POLTUD.HU.2019.2.7>.
- Koehrsen, Jens–Julia Blanc–Fabian Huber (2022): How “Green” Can Religions Be? Tensions about Religious Environmentalism. *Zeitschrift für Religion, Gesellschaft und Politik*, Vol. 6, No. 1, 43–64. <https://doi:10.1007/s41682-021-00070-4>.
- Körösesnyei, András–Illés Gábor–Gyulai Attila (2020): *The Orbán Regime: Plebiscitary Leader Democracy in the Making*. London, Routledge.
- Körösesnyei, András–Illés Gábor–Metz Rudolf (2016): Contingency and Political Action: The Role of Leadership in Endogenously Created Crises. *Politics and Governance*, Vol. 4, No. 2, 91–103. <https://doi:10.17645/pag.v4i2.530>.
- Lalich, Janja (2004): *Bounded Choice: True Believers and Charismatic Cults*. California, UCP.
- Lamour, Christian (2022): Orbán Urbi et Orbi: Christianity as a Nodal Point of Radical-Right Populism. *Politics and Religion*, Vol. 15, No. 2, 317–343. <https://doi:10.1017/S1755048321000134>.
- Lévi-Strauss, Claude (1966): *The Savage Mind*. London, Weidenfeld and Nicolson.
- Lewis, James R. (2016): Brainwashing and “Cultic Mind Control”. In: James R. Lewis–Inga Tøllefsen (eds.): *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, Oxford University Press, 174–185.
- Lifton, Robert Jay (2004): *Thought Reform and the Psychology of Totalism: A Study of „Brainwashing” in China*. Chapel Hill, UNCP.
- Lifton, Robert Jay (2019): *Losing Reality: On Cults, Cultism, and the Mindset of Political and Religious Zealotry*. New York, The New Press.
- Lilleker, Darren G.–Mirjam Liefbroer (2018): Searching for Something to Believe in: Voter Uncertainty in a Post-Truth Environment. *International Journal of Media & Cultural Politics*, 14 (3): 351–366. https://doi:10.1386/macp.14.3.351_1.
- Loader, Colin–Alexander, Jeffrey C. (1985): Max Weber on Churches and Sects in North America: An Alternative Path toward Rationalization. *Sociological Theory*, Vol. 3, No. 1, <https://doi:10.2307/202165>.
- Márquez, Xavier (2017): Propaganda. In: Fathali M. Moghaddam (eds.): *The SAGE Encyclopedia of Political Behavior*. Thousand Oaks, California, SAGE. 666–669.

- Márquez, Xavier (2018): Two Models of Political Leader Cults: Propaganda and Ritual. *Politics, Religion & Ideology*, Vol. 19, No. 3, 265–284. <https://doi:10.1080/21567689.2018.1510392>.
- Márquez, Xavier (2022): Charisma and Authority. In: Eva Giloi–Martin Kohlrausch–Heikki Lempa–Heidi Mehrkens–Philipp Nielsen–Kevin Rogan (eds.): *Staging Authority*. De Gruyter, 27–50.
- Meindl, James R.–Pastor, Juan Carlos–Mayo, Margita (2004): Romance of leadership. In: George R. Goethals–Georgia Jones Sorenson–James MacGregor Burns (eds.): *Encyclopedia of leadership*. Thousand Oaks, California: Sage Publications. 1347–1351.
- Metz, Rudolf (2015): Movement Entrepreneurship of an Incumbent Party. The Story of the Hungarian Incumbent Party Fidesz and the Civil Cooperation Forum. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, Vol. 1, No. 3, 81–100. <https://doi:10.17356/ieejsp.v1i3.41>.
- Metz Rudolf (2022): Népi hős vagy népi ördög? Érzelemgeneráló populista repertoár Orbán Viktor politikájában. *socio.hu*, Vol. 12, No. 2, 41–65. <https://doi:10.18030/socio.hu.2022.2.41>.
- Metz, Rudolf–Plesz, Bendegúz (2023): An Insatiable Hunger for Charisma? A Follower-Centric Analysis of Populism and Charismatic Leadership. *Leadership*, Vol. 4, No. 19, 318–338. <https://doi:10.1177/17427150231167524>.
- Nagy Gergely Miklós (2021): G. Fodor Gábor: A Mészáros Lőrinc-sztori lényegtelen. *24.hu*. 2021. 6. 28. <https://24.hu/belfold/2021/06/28/g-fodor-gabor-jobboldal-interju-orban-viktor-ner/> (2023. 3. 14.).
- Nelson, Geoffrey K. (1969): The Spiritualist Movement and the Need for a Redefinition of Cult. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 8: 1. 152–160. <https://doi:10.2307/1385263>.
- Nelson, Robert H. (2010): *The New Holy Wars: Economic Religion vs. Environmental Religion in Contemporary America*. University Park, PSUP.
- Nguyen, C. Thi (2020): Echo Chambers and Epistemic Bubbles. *Episteme*, Vol. 17, No. 2, 141–161. <https://doi:10.1017/epi.2018.32>.
- Nyirkos Tamás (2023): Patriotism as a Political Religion: Its History, Its Ambiguities, and the Case of Hungary. *Religions*, Vol. 14, No. 1, 116. <https://doi:10.3390/rel14010116>.
- Orbán Viktor (2014): Beszéd a XXV. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. 2014. 7. 28. <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu-allam-korszaka-kovetkezik> (2017. február 19.).
- Orbán Viktor (2018): Beszéd a XXIX. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. 2018. 7. 28. <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-xxix-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban> [Letöltve: 2023. 7. 13.].
- Pakulski, Jan–Körösényi, András (2012): *Toward Leader Democracy*. London, Anthem Press.
- Polyák Gábor–Urbán Ágnes–Szávai Petra (2022): Information Patterns and News Bubbles in Hungary. *Media and Communication*, Vol. 10, No. 3, 133–145. <https://doi:10.17645/mac.v10i3.5373>.
- Povedák István (2011): *Álhősök, hamis istenek? Hős- és sztárkultusz a posztmodern korban*. Szeged, Gerhardus.
- Rees, E. A. (2004): Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions. In: Balázs, Apor–Jan C. Behrends–Polly Jones–E. A. Rees (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships: Stalin and the Eastern Bloc*. London, Palgrave. 3–26.

- Simor Dániel–Szilágyi Máté (2022): Megnéztük a misét, amit Orbán Viktorért tartottak. *telex.hu*. 2022. 06. 01. <https://telex.hu/video/2022/06/01/orban-viktor-mise-halaadas-templom-osztie-zoltan>. (Letöltve: 2023. 06. 19.)
- Singer, Margaret Thaler–Janja, Lalich (1995): *Cults in Our Midst: The Hidden Menace in Our Everyday Lives*. New York, Wiley.
- Sonnevend, Júlia–Kövesdi, Veronika (2023): More Than Just a Strongman: The Strategic Construction of Viktor Orbán’s Authority on Facebook. *Journal of Press and Politics*, online first <https://doi.org/10.1177/19401612231179120>.
- Strong, Carol–Matt Killingsworth (2011): Stalin the Charismatic Leader?: Explaining the ‘Cult of Personality’ as a Legitimation Technique. *Politics, Religion & Ideology*, Vol. 12, No. 4, 391–411. <https://doi:10.1080/21567689.2011.624410>.
- Tourish, Dennis–Wohlforth, Tim (2000): *On the Edge: Political Cults Right and Left*. Armonk, M. E. Sharpe.
- Troeltsch, Ernst (1931): *The Social Teaching of the Christian Churches*. London, Allen and Unwin.
- Weber, Max (1978): *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley, UCP.
- Weber, Max (1985): “Churches” and “Sects” in North America: An Ecclesiastical Socio-Political Sketch. *Sociological Theory*, Vol. 3, No. 1, 7.
- Westley, Frances (1978): “The Cult of Man”: Durkheim’s Predictions and New Religious Movements. *Sociological Analysis*, Vol. 39, No. 2, 135. <https://doi:10.2307/3710213>.
- Yinger, J. Milton (1957): *Religion, Society, and the Individual: An Introduction to the Sociology of Religion*. New York, Macmillan.
- Zúquete, Jose Pedro (2017): Populism and Religion. In: Cristóbal Rovira Kaltwasser–Paul Taggart–Paulina Ochoa Espejo–Pierre Ostiguy (eds.): *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford, OUP.

KÉT KRITIKUS FORDULÓPONT:

A populista választási autokrácia előzményei és megszilárdulása Magyarországon

Benedek István

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet;
ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet)

Bozóki András

(Department of Political Science, Central European University;
CEU Democracy Institute)

*A tanulmány beérkezett: 2023. november 3., opponálás: 2023. december 5. – 2024. február 28.,
véglegesítő: 2024. június 24.*

ÖSSZEFOGLALÓ

Tanulmányunkban az 1989 utáni magyar politikai rendszer átalakulását az Orbán-rezsim létrejöttének és működésének megragadása céljából a rezsimklasszifikációs megközelítések és a populizmuskutatás erősségeinek szintetizálásával értelmezzük. A politikai versengés *polity* és *politics* szempontjait együttesen szemlélő megközelítésünkkel a mainstream politikatudományi (2010), illetve alkotmányjogi és közjogi (2012/13) szemlélettel szemben két, ezektől eltérő kritikus fordulópontot azonosítottunk. Az első a liberális demokrácia válságba kerülése a 2000-es évek második felében, a második pedig az Orbán-rezsim populista választási autokráciaként (PVA) történt megszilárdulása a 2010-es évek közepén. Az utóbbi időszakot lezáró 2018-as választások egyúttal az Orbán-rezsim autokratikus konszolidációjának kezdetét jelöli. A tágabb összehasonlító politikatudomány számára a magyar eset arra szolgál példával, hogy a populista polarizáció időben megelőzi és intenzitásban túlszárnyalja az autokratizációt, később pedig azzal összefonódva az autokratikus átmenethez vezet.

Kulcsszavak: választási autokrácia ■ populizmus ■ kritikus fordulópont ■ Orbán-rezsim

Tanulmányunk két szempontból is újdonsággal szolgál a jelenlegi hazai politikai rendszer értelmezése és magyarázata kapcsán. Az egyik nővum az Orbán-rezsim működésének leírása kapcsán használatos legjellemzőbb megközelítések, a rezsimklasszifikációs szemlélet és a populizmuskutatás erősségeinek ötvözése a *populista autokratizáció* és a *populista választási autokrácia* (PVA)

fogalmainak segítségével. Meggyőződésünk, hogy a populizmuskutatás (amely a politikai rezsimek *politics* dimenzióját hangsúlyozza) és a szürke zónába tartozó rezsimek vizsgálata (amely a politikai verseny strukturális, *polity* szintjén jelentkező tartalmi kiüresedés folyamataira összpontosít) olyan irodalmakra támaszkodik, amelyek kombinációjával egyszerre értelmezhetjük a politikai rezsimek statikus és dinamikus működését. A weberi legitimitáció elméletéből kiinduló „plebiszciter vezérdemokrácia” fogalmával Körösényi és szerzőtársai már kísérletet tettek egy alternatív elméleti-fogalmi keret létrehozására. E szerint az Orbán-rezsimben nem a különböző rendszertípusok, hanem Weber legitimitációs uralomra vonatkozó ideáltípusai (elsősorban a karizmatikus és a racionális) keverednek egy „formáját tekintve demokratikus, de tartalmilag tekintélyelvű” vegyes rendszerben (Körösényi et al., 2020: 26.). A populizmus itt politikai stílusként, a vezér és állampolgár közti kapcsolat legfontosabb jellemzőjeként jelenik meg (Körösényi et al., 2020: 31., 39.). E megközelítéssel szemben azt állítjuk, hogy a két kutatási irányzat *együttes* használata célravezetőbb, mert ezeket a rendszereket épp az jellemzi, hogy a formai elemektől nehezen elválasztható tartalmi tényezők felülírják az előbbieket.

A tanulmány másik újdonsága abból fakad, hogy az Orbán-rezsimet közeptávú „csomópontokon” keresztül, történeti beágyazottságában, azaz a rezsim kialakulásának és megszilárdulásának folyamatát egészében értelmezve mutatja be, s így kíván hozzájárulni a populizmus és az autokratizáció közötti kapcsolat tisztázásához. Nem megkérdőjelezve a 2010-es választási, valamint a 2012/13-as alkotmányjogi és közjogi szakaszhatár jelentőségét, ebben a tanulmányunkban – a demokráciakutatás történeti fordulatával összhangban – a 2000-es évek közepétől kezdődő időszakot, valamint a 2010-es évek közepét emeljük ki, mint az Orbán rezsim legfontosabb *előzményeinek* és tényleges *megszilárdulásának* időszakát. Konkrétan: a rendszerváltást követő magyar politikai folyamatok hosszú távú, makroszintű, illetve a konkrét eseményekre és döntési helyzetekre fókuszáló mikroszintű megközelítések helyett a Capocchia és Kelemen (2007) által javasolt mezoszintű kritikus fordulópontokra (*critical junctures*) fókuszálunk. Habár egyes kutatók itthon is alkalmazták már ezt a történeti megközelítést – például a koronavírus-járványra adott magyar és lengyel kormányzati válasz vizsgálatakor (Hajnal et al., 2021) – a hazai politikatudományban kevés teret nyert ez az „új historicizmus” (Csizmadia, 2017: 17.).

Ezzel a történeti és szociológiai megközelítéseket is ötvöző szemlélettel két ilyen közeptávú kritikus fordulópontot, történeti szakaszhatárt azonosítottunk, amikor a kulcsszereplők lépései és reakciói alapjaiban határozták meg az utánuk következő időszak politikai folyamatait, a demokratikus intézmények sorsát és a fennálló rezsim stabilitását. A szakirodalom szerint a kritikus fordulópont egy „viszonylag rövid időszak, amelyben jelentősen megnő annak esélye, hogy a kulcsszereplők az általuk kívánatosnak tartott célok

megvalósításának irányába befolyásolják az eseményeket” (Capoccia–Kelemen, 2007: 348.).

Másképpen kifejezve, a történeti folyamatok nem lineárisak, hanem bizonyos csomópontokon keresztül bontakoznak ki, amelyek a kibontakozó folyamatok irányát és sebességét megváltoztatják. E zökkenők olyan kritikus útelágazások, vagyis „intézményes változások kulcsepizódjai” (Capoccia–Ziblatt, 2010: 940.), amelyek a korábbi röppályák időszakosan lazuló hatásai után ismét bizonyos mértékű útfüggőséget eredményeznek a demokratikus intézmények jövőjére nézve. E fordulópontok után a bizonytalanság általános szintje, és így az aktorok által választható döntések köre újra csökkenni kezd. Ezek a fordulópontok gyakran önfenntartó társadalmi és politikai dinamikát és tovább élő narratívákat hoznak létre, amelyek a későbbiekben strukturális adottságokká válhatnak. Ezért az egyes epizódokat nem érdemes egymástól elszigetelten vizsgálni: egy korábbi fordulópont sok esetben egy későbbi epizód fontos előzményévé válik.

E megközelítéssel egyetértve úgy véljük, hogy sem a makroszintű társadalmi struktúrák, sem a politikai szereplők kontingens döntései nem képesek önmagukban meghatározni a politikai folyamatokat. Témánk vizsgálatához azért is választottuk a középszintű megközelítést, mert ezek a kritikus fordulópontok ugyan nem rövidtávú hatásúak, de hatásuk mégsem történelmi léptékű. Ezek olyan fordulópontok, amelyek egyrészt felgyorsították a demokrácia dekonzolidációját, másrészt elősegítették a populista autokratizációt. Vezetők és követők, illetve a különböző elitcsoportok és a társadalom kölcsönhatásáról van szó, amelyben nem az egyik formálta a másikat, hanem az új rendszer egy erőteljes kölcsönhatás eredőjeként jött létre (Bozóki–Fleck, 2024).

A következőkben a rezsimklasszifikációs megközelítés és a populizmuskutatás szintézisével, valamint két jól beazonosítható történeti csomóponton keresztül igyekszünk megragadni az Orbán-rezsim karakterét. A 2010-es fordulat történetileg elsődleges jelentőségét fenntartva, ebben a tanulmányban a 2000-es évek és a 2010-es évek közepén lezajlott kritikus fordulópontokat elemezzük. Ezáltal nem csupán az Orbán-rezsim kialakulásába és működésébe nyerhetünk betekintést egy új megközelítés segítségével, hanem egyúttal a populizmus és az autokratizáció komplex viszonyát is vizsgálhatjuk egy konkrét empirikus eset, a magyarországi populista autokratizáció példáján. Elemzésünk exploratív jellegű kvalitatív esettanulmány, amely korábbi elméleti és empirikus munkák – különösen Benedek (2022, 2024b), valamint Bozóki és Benedek (2024) – továbbfejlesztésére és kiegészítésére vállalkozik.

1. AZ ORBÁN-REZSIM JELLEMZŐ MEGKÖZELÍTÉSEI

Rezsimklasszifikációs megközelítésben az Orbán-rezsimet jellemzően a formálisan demokratikus paravánok mögé bújtatott autoriter uralomként értelmezik. A legtöbben ennek megfelelően a demokratikus és autokratikus komponensek keveredését, azaz *hibrid* jellegét emelik ki az Orbán-rezsim egyik kitüntetett sajátosságaként. Kornai már 2011-ben úgy érvelt, hogy Magyarország már nem demokrácia, de még nem is diktatúra, hanem autokrácia, amely alatt egyfajta erőszakmentes diktatúrát értett (Kornai, 2015: 42–43.). Hasonlóképpen, Ágh szerint a „Patyomkin demokrácia” 2014-re választási autokráciává változott, ahol a formális demokratikus intézmények csak az autoriter uralom homlokzatát képezik (Ágh, 2015: 18.).

A konkrét meghatározások egyre inkább tendáltak a korai „többségi demokrácia”, majd „illiberális demokrácia” gondolatától a kiterjesztett értelmű autokrácia-fogalomig. Kis (2019) – Kornaival egyetértve – arról írt, hogy már 2011-re megtörtént a demokrácia garanciális intézményeit jelentő jogállami pillérek és a médiapluralizmus elleni „autokratikus áttörés”. Ugyan Körösesyeni szerint a magyar politikai rendszer 2014-ben még átment Robert A. Dahl poliarchiatesztjén (Körösesyeni, 2015: 401–402., 413–414.), később azonban már ő is amellet érvelt, hogy az autoriter hatalomgyakorlás 2016-ra kikezdte a procedurális demokrácia kifinomult intézményrendszerét, habár, a tág értelemben vett versengő választások továbbra is megmaradtak (Körösesyeni, 2017: 25.).

A 2010-es évek második felétől kialakult domináns megközelítés a politikai versengést rendszerszinten eltorzító hibrid rezsimek különböző fogalmi kereteire támaszkodott (Böcskei–Szabó, 2019; Gyulai, 2017). Ezen túlmenően Bozóki és Hegedűs (2018) a „kívülről korlátozott hibrid rezsim” fogalmában az Orbán-rendszer nemzetközi beágyazottságának ambivalens jellegére mutatott rá, mert az EU nemcsak támogatást és legitimitást nyújtott az Orbán-rezsimnek, hanem strukturálisan korlátozta is mozgásterét. Újabban az az érvelés is megjelent, mely szerint több mint egy évtizeddel az Orbán-rezsim létrejötté után már „beágyazódó” autokratikus folyamatról lehet beszélni, amely a „beágyazott autokrácia” rendszeréhez vezetett (Bozóki–Fleck, 2023, 2024). E szerint túl kell lépni a rendszer elitszemponitú megközelítésén és érdemes nagyobb figyelmet fordítani az autoriter gyakorlatok társadalmilag rögzült formáira.

A másik jellemző kutatási irány, a rendszer *ideológiai* képlete felől közelítve rámutatott az Orbán-rezsim „illiberális” (Bánkuti et al., 2012), „populista” (Batory, 2016), vagy akár egyenesen „fasisztoid” (Ungváry, 2014) jellegére. Enyedi (2016) a paternalista populizmus és illiberális elitizmus keverékét emelte ki. A populizmus más esetben inkább csak alárendelt szerepet játszott egy tágabb megközelítésben. Antal és Scheiring az autoriter kapitalizmus szerepét hangsúlyozza az Orbán-rezsim kapcsán, amelyben a populista és etnonacionalista

ideológia a neoliberális gazdaságpolitikát hivatott elfedni (Antal, 2019; Scheiring, 2020). Az autoriter populizmus fogalmát többen is használták már az Orbán-rezsim kapcsán (Antal, 2019; Ádám, 2019; Scheiring, 2020), de a két megközelítés *egyénrangú* és *együttes* használatának szándéka helyett ezek a szerzők a gazdasági és újraelosztási szempontok mellett inkább az orbáni populizmus jellemzését nyújtották.

Ugyancsak a politikai és gazdasági informális függőségi viszonyokra fókuszálva Magyar és Madlovics (2020) az Orbán-rezsimet „patronális autokráciaként” jellemzik. Az állam („maffiaállam”) a legfőbb patronus és a fogadott „politikai családja” közös politikai vállalkozásának érdekeit szolgálja. Scheiring (2020) számára az autoriter populizmus jellegzetes államtípusa a „felhalmozó állam”, amelyet szembeállít a korai posztkommunista és neoliberális korszakra jellemző, schumpeteri „versenyállammal”. Mások „menedzselt illiberális demokratikus kapitalizmusként” határozták meg az Orbán-rezsim kibontakozó politikai és gazdasági működését (Csillag–Szelényi, 2015), amely a putyini orosz modellt követi. A társadalmi dimenzió beépítésével Csanádi és szerzőtársai (2022) az Orbán-rezsim kialakulásának dinamikáját az autokratikus politikai térfoglalás (*political capture*) szisztematikus gazdasági-társadalmi kiterjesztéseként írták le, amelyben az intézményesített populizmus elsősorban legitimációs funkciót tölt be.

Jól látható, hogy az itt említett főbb megközelítések képviselői jellemzően rezsimklasszifikációs – azon belül is jellemzően valamilyen hibrid modell –, illetve ideológiai megközelítésekkel dolgoznak, utóbbi néhány esetben a szélesebb gazdasági-társadalmi fókuszú megközelítésekben is megjelenik, de alárendelt szerepben. Az ezektől elütő alternatív javaslatok nem ezek szintézisével, hanem jobbra figyelmen kívül hagyásával, esetleg részleges beépítésével igyekeznek megfelelő értelmezési keretet találni.

Véleményünk szerint azonban érdemes a két megközelítést szisztematikusan összekapcsolni, mivel így a strukturális (*polity*) szempontokat a politikai cselekvés és küzdelem (*politics*) dimenziójával egészíthetjük ki. Jellemző vakfolt például az Orbán-rezsim politikai nyilvánosság terén tapasztalható sikerének magyarázatában az a tény, hogy nem önmagában arról van szó, hogy a választók ne rendelkez(het)nének alternatív információforrásokkal. Még annak ellenére is virulens ez a nézet, hogy a kutatások szerint a Fidesz nem csupán rendkívül domináns szereplő, hanem híveit erőteljes érzelmi-morális kötődés jellemzi. Ennélfogva a Fidesz szavazói az ellenvéleményekre jóval immunisabbak annál, mint ami önmagából az információs szegmentáltságból fakad. Míg a szavazók informálódására vonatkozóan a mikroszintű mellett alapvetően *polity* szintű magyarázatokhoz, elsősorban a médiarendszer egészének vizsgálata szükséges (Benedek, 2024a), addig az erőteljes érzelmi-identitásbeli kötődéseknél az egyes politikai táborok vagy pártok közötti erőteljes polarizáció (Patkós, 2023) számít. Utóbbi esetben a populista vezetők és követőik közötti

politics szintű kapcsolat vizsgálata válik fontossá (Metz–Plesz, 2023). Ebben az értelemben a hibrid rezsím és a populizmus fogalmaira fókuszáló megközelítések szintézise a politikai rendszerek „hardver” és „szoftver” dimenzióinak összeillesztési kísérletének is tekinthető. Benedek (2024b) nyomán a tanulmány következő elméleti-fogalmi részében ennek az összeillesztésnek vázoljuk fel egy lehetséges módját, mielőtt az Orbán-rezsímet e komplex megközelítés segítségével, történetileg is beágyazva vizsgáljuk meg.

2. ELMÉLETI-FOGALMI KERETEK

A hibrid rezsimekre és a populizmusra fókuszáló megközelítések összeillesztése során egyszerre két alapvetően vitatott fogalom rövid tisztázása is elengedhetetlen. A hibrid rezsimekhez kapcsolódó rezsímklasszifikációs szemlélet esetében számunkra a Giovanni Sartori (1987) által leírt demokrácia és autokrácia (nem demokrácia) kettőssége jelenti a kiindulópontot. Sartori megközelítésében a *kvalitatív* különbség a hatalomba való beiktatás jellegében keresendő: míg a demokráciákban a nép szabad, versengő és tiszta választások révén választja ki a vezetőit, addig az autokráciákban ezt az állampolgári konszenzust meghamisítják vagy kikényszerítik (Sartori, 1987: 206.).

A demokráciák között megkülönböztetjük a *liberális és a választási demokrácia* típusát. Utóbbi kapcsán a Robert A. Dahl (1971) poliarchia-elméletére építő Varieties of Democracy (V-Dem) intézet mind szélesebb körben használt megközelítését vesszük alapul (Coppedge et al., 2020), amely a demokrácia meghatározásakor a schumpeteri minimalista megközelítésen túl a politikai pluralizmus valódi érvényesülését is megköveteli. Ehhez a politikai versengés három formálisnak tekinthető dimenziója, azaz az *általános választójog*, a *választott tisztségviselő* és a *procedurálisan tiszta választások* mellett további két, a versengést tartalmilag is meghatározó szempont, a széles értelemben vett *civil társadalom szabadsága* (a V-Dem terminológiában némileg félreérthető „egyesülési szabadság”) és a *plurális politikai nyílvanosság* dimenziója is hozzátartozik. Azok a választások képesek alternatívákat nyújtani és biztosítani a vezetés elszámoltathatóságát „a szabad és egyenlő polgárok közössége” számára, amelyek érdemben teljesítik ezeket a feltételeket (Schedler, 2013: 83.). A liberális demokráciák mindezen túl a politikai hatalom negatív megközelítéséből fakadó intézményes eszközökkel szállnak szembe a többség zsarnokságának veszélyével.

A skála másik oldalán szintén két rendszertípust, a nyitott, azaz *választási* és a *zárt autokráciákat* megkülönböztetjük meg. Megközelítésünkben a hibrid rezsimek alapvetően az előbbi tágas gyűjtőkategórián belül értelmezendők, amelyekben rendszerszinten sérül a demokratikus politikai versengés, miközben a demokratikus verseny formális kritériumainak megléte megkülönböz-

teti őket a zárt autokráciáktól. Ennek alapján, míg a demokratizáció a választási és a liberális demokrácia fent említett kritériumainak kiteljesítését jelenti, addig az autokratizáció ezen feltételek teljesítésétől való eltávolodás, amelyben a politikai hatalom gyakorlása önkényessé és egyre elnyomóbbá válik.

A demokrácia tartalmi keretfeltételeinek rendszerszintű lerontása, vagy a zárt autokráciák „felpuhulása” egy sajátos hibrid rezsimtípushoz vezethet, amelyet a V-Dem a „választási autokrácia” (Coppedge et al., 2020), a sartoriánus Andreas Schedler pedig a „választási autoritarizmus” (Schedler, 2013) fogalmával ír le. Ugyancsak a vegyes rendszerek leírására tett ismert kísérlet a „versengő önkényuralom” (Levitsky–Way, 2010) fogalma. Míg azonban az utóbbi megközelítések inkább a verseny létét és a választások viszonylagos bizonytalanságát hangsúlyozzák, addig a *választási autokrácia* fogalma rávilágít a verseny nélküli választások rendszerlegitimáló funkciójára (Unger, 2018). Ez a fogalom, ahogyan Schedler megközelítése is, nagyobb hangsúlyt helyez a rendszerszintű manipulációs technikákra és a politikai versengés kiüresített jellegére, egyúttal markánsabb eltávolodást fejez ki a demokratikus keretektől. Ezt a szempontot az Orbán-rezsim elmúlt másfél évtizedének fényében különösen fontosnak tekintjük.

Benedek (2024b) nyomán megközelítésünk másik pillére a populizmusra épít, amelyet az előzőekben röviden felvázolt választási autokráciával kapcsolunk össze. Bár elismerjük a *populizmus* stratégiai, szociokulturális, diskurzuselméleti és kommunikációs értelmezéseinek hasznosságát (áttekintéshez lásd: Kaltwasser et al. 2017), tanulmányunkban a populizmus *ideológiai* megközelítését (Mudde, 2004; Mudde–Kaltwasser, 2017) vesszük alapul és a populista vezetők antipluralista és kirekesztő politikáját hangsúlyozzuk.

Cas Mudde megközelítésében a populisták szerint a társadalom két homogen antagonisztikus csoportra oszlik, „a tiszta népre” és a „korrupt elite”, és ahol az elit nem tartozik a néphez. A demokratikus politika feladata a nép általános akaratának (*volonté générale*) kifejezése (Mudde, 2004: 562.). E megfogalmazásra építve, de a V-Dem minimalista értelmezéshez (V-Party) képest robusztusabb megközelítésben, központi jelentőségűnek véljük a populizmus manicheista világbépét és politikai identifikációját (Hawkins 2009), illetve moralizáló és mélyen kirekesztő politikai képviselési logikáját (Abts–Rummens, 2007; Müller, 2016). Összességében a fogalom alatt a demokrácia és a politikai képviselés inherensen antipluralista, ezért autokratikus interpretációját értjük (Benedek, 2021: 206., 2022). A populista diskurzus ilyen értelemben elszakíthatatlan a demokratikus narratívától, hiszen a populisták a démosz nevében beszélnek.

A populizmus fogalmát a robusztus megközelítésekhez (Bene–Boda, 2023; Castanho et al. 2019) hasonlóan az alábbi három dimenzió segítségével ragadjuk meg.

A *népközpontúság* (people-centrism) – túllépve a hétköznapi nemzeti-állami integratív szimbólumok szintjén – a homogénnek tételezett nép akaratának az abszolutizálására és ellentmondást nem tűrő érvényesítésének igényére utal (Mudde, 2004; Laclau, 2005). Ez a – jellemzően Carl Schmitt demokraciáfelfogásával rokonságba hozott – populista logika a népet egységes entitásnak tekinti, nem pedig különböző értékekkel, véleményekkel és szükségletekkel rendelkező egyének és társadalmi csoportok heterogén közösségének (Abst–Rummens, 2007: 408–409.). Elutasítja a társadalmi és politikai sokszínűség eszméjét, ezáltal pedig a legitim ellenvélemény létezését és a politikai akaratképzés deliberatív technikáit, miközben a homogén nép képzetével megtagadja a demokrácia pluralista természetét (Lefort, 1988). A népszuverenitás korlátozásának figyelmen kívül hagyásával – akár a tartósan kisebbségben lévők alkotmányos jogainak védelmével szemben is – a populizmus arra törekszik, hogy a hatalmat annak a vezetőnek a kezében összpontosítsa, akit az „erkölcsileg felsőbbrendű” nép egyedüli legitim megtestesítőjének tekint.

Az *antielitizmus* jellemzően a hazai inkumbens elitek ellen irányul, míg a hatalmon levők nézőpontjából a nemzetközi szintésre transzformált elitellességben artikulálódik. Ez biztosítja az underdog/lázadó pozíciót a populisták számára akkor is, ha hatalmon vannak. Az elitek olyan korrupt vezetők kis csoportjaként vannak ábrázolva, amelyek saját önző érdekükben forgatják ki a politikai rendszert (Mudde–Kaltwasser, 2017: 13.). A politika, a gazdaság, a kultúra, a média és az igazságszolgáltatás területeit domináló (Rooduijn, 2014: 577.) elitek kihasználják az embereket a saját hatalmuk növelése érdekében, s a populisták ez alól hirdetnek felszabadulást. A populizmus alapvetően ezen ellenfelek és szövetségeseik leleplezésének és azonosításának művésze („ők”), mivel az ellenség meghatározása egyúttal meghatározza a nép („mi”) populista konstrukcióját (Hawkins, 2009: 1044.).

Végezetül a populisták *manicheista vilásképe* a politikát és az identitásképződés folyamatát egyfajta erkölcsi kozmológiaként a „jó és a rossz erők” közötti antagonisztikus küzdelemként fogalmazza meg (Hawkins 2009). A populista politikusok e morális küzdelem köré szervezett permanens rendkívüli válság narratívájára támaszkodva állítják elő az extrém mértékű politikai megosztottságot (Müller, 2016). A politikai közösség egzisztenciális fenyegetettsége tehát olyan antagonisztikus politikai ellentétet konstruáló barát/ellenség logikával párosul (Schmitt, 2007), amely szerint a nép sikerének, sőt túlélésének záloga a vezér egységes támogatása. A populista vezetők a hatalmi igényüket ezzel az egzisztenciális fenyegetettséggel próbálják morálisan igazolni, önmagukat a nép egyedüli legitim képviselőinek beállítva. A politikai azonosulás folyamata a „nép” és az „elit”, illetve a nép ellenségeinek antagonisztikus és aszimmetrikus ellenfogalmainak használatára épül (Laclau, 2005).

A végeredmény egy kvázi demokratikus, de rendkívül *moralizáló és szélsőségesen kirekesztő politikai képviselési logika*. Azt ugyanis, hogy mi a népakarat pontos tartalma és ki az ezt egyetlen legitim módon képviselni hivatott erő, tautologikus módon a populista vezér saját maga határozza meg egy rendkívüli mértékben egyoldalú és *top-down* folyamatban. Éppen a vezér követőinek passzív és másodlagos szerepe miatt azonosítja Nadia Urbinati a populista képviselési logikát az akklamáció fogalmával, szembeállítva azt az aggregatív választási-eljárási megközelítésekkel (Urbinati, 2019: 122.). A drasztikusan kirekesztő képviselési diskurzusokat használó populisták ugyanis személyükben a homogénnek tekintett népakarat kizárólagos megtestesítőjeként lépnek fel (Abts–Rummens, 2007: 422.). Ez az identitásalapú képviselési logika (Illés, 2024) túlmutat a politikai közösség egységét csupán korlátozott mértékben és kivételes alkalmak során demonstráló szimbolikus demokratikus aktusokon. Ehelyett a vezér és a követők közötti közvetlen kapcsolat az utóbbiak identitásalapú kötődése nyomán rendkívüli mozgásteret biztosít a vezető számára az általa képviselni hivatott népakarat meghatározásában. Ezt a sajátos, a vezetőktől a követők irányába tartó „inverz képviselési” logikát a klasszikus Pitkin-féle megközelítés *szimbolikus* képviselésének szélsőséges, általa a fasiszta vezérelvvel összefüggésbe hozott formájával feleltethetjük meg (Pitkin, 1967: 107–111.), amelyben az alávettettek politikai jogainak teljes körű átruházása biankó felhatalmazást biztosít a vezetők számára. Következésképpen a „cselekvőképtelen nép” alárendelődik a vezető gyámkodó szerepének, amely ellehetetleníti saját valódi elszámoltathatóságát és így a demokratikus döntéshozatal lehetőségét.

A populista autokratizáció és a populista választási autokrácia

Az eddigiek értelmében a *populista autokratizáció* fogalma olyan folyamatra utal, amelyben a demokratikus elveket a demokrácia és a képviselés antipluralista felfogását hirdető populista politikusok ássák alá. A terminus által jelölt folyamatok a rezsimek széles spektrumában előfordulhatnak, ideáltipikus rezsimszintű kiteljesedésére pedig a *populista választási autokrácia* (PVA) fogalmát használjuk. Habár a populisták és a választási autokraták közös jellemzője, hogy a nép nevében, de annak valódi ellenőrzése nélkül tartanak igényt a hatalomra, amely vonzóvá teszi őket egymás számára, hangsúlyozzuk, hogy összekapcsolódásuk korántsem törvényszerű. Ezek tehát nem egymást átfedő, hanem egymáshoz kompatibilisen kapcsolható fogalmak. Kiemeljük, hogy a zárt autokráciákban az érdemi politikai versengés hiánya annak a következménye, hogy az adott rezsimek vezetői a tradicionális-dinasztikus, vallási vagy egyéb legitimációs források mellett nem okvetlenül tartanak rendszeres népi felhatalmazásra igényt. De még a választási autokráciák körében sem magától értetődő a populizmus

rendszer szintű megjelenése. Vannak olyan „technokratikus hibrid rezsimek”, amelyek bürokratikus-elitista megközelítést és jellemzően a rezsim modernizációs teljesítményére hivatkozó (output alapú) narratívákat kombinálnak a politikai versengés kiüresítésével. Ilyen például Szingapúr politikai rendszere (Bartha–Kopasz, 2019), a Nazarbajev-féle Kazahsztán vagy a Ben Ali-féle Tunézia. Ezeket a nem populista rezsimeket évtizedekre visszamenően szinte folyamatosan választási autokráciaként kategorizálja a V-Dem projekt (Coppedge et al., 2024), miközben a népakaratra épülő populizmus helyett a technokrata-modernizáló narratívák a jellemzőek. A tanulmányunkban használt terminusok további fogalmi elhatárolásához, valamint globális eseteken történő empirikus alkalmazhatóságához lásd Benedek (2024b) részletes munkáját.

Az autokratikus intézményes keretek az egyenlőtlen politikai küzdelem strukturális feltételeinek fenntartásán és így az állampolgári percepciók *top-down* történő formálásán túl is jelentős erőforrásokkal látják el a populizmust. Ezzel párhuzamosan a populizmus a *politics* szintjén nyújt konkrét, mégis rugalmasan variálható politikai és diszkurzív tartalmat a politikai rezsim számára. Ez a szimbiózis a relatíve magas társadalmi támogatottságot, valamint újabb választási sikereket és az erőforrásokhoz való folyamatos hozzáférést, ezáltal a versengés és így a politikai aréna egészének kontrollálását könnyíti meg a vezető számára.

A PVA fontos jellemzője a politika korlátok nélkülsége a formálisan demokratikus és jogállami keretek ellenére. A választási autokrácia esetében ugyanis az intézmények fegyverek az afelett rendelkezők kezében, amelyet a rendszerstabilizáló funkciót betöltő populizmus rendkívül kiélezett barát/ellenesség politikai logikája tovább fokoz. Ez a logika morálisan is megkérdőjelezi az alternatív nézőpontok legitimitását, ezáltal nem csupán a politikai polarizáció növekedéséhez járul hozzá, hanem a versengő felek kölcsönös minimális elismerésének felmondásához is. Ez a folyamat pedig elvezet az alapvető demokratikus bizalom összeomlásához (Schedler, 2023). A komplex politikai folyamatokat leegyszerűsítő populist autokraták által alkalmazott archetipikus elbeszélés ennek jegyében a politikai közösség permanens egzisztenciális válsága körül forog, amely a népi hősök, valamint a nép egységes identitását fenyegető külföldi gonosztevők és utóbbiak hazai kiszolgálói közötti állandó heroikus küzdelemben manifesztálódik.

A populizmus, kirekesztő jellege miatt, a represszió eszközeként, valamint a választásokon akár túllépni is képes kvázi demokratikus legitimációs forrásként is szolgál, tovább erősítve a rezsim stabilitását. A populista vezér irányába fennálló érzelmi és identitásalapú kötődés a népi elszámoltathatóság alapját képező mandátum hiányában megkönnyíti a vezetők számára az állampolgárok politikai valóságészlelésének egyoldalú alakítását, ezáltal az autokratikus uralom fenntartását. Mindez azzal jár, hogy nem csupán a *policy* szintű viták,

hanem általában a közéleti viták is hiányoznak, helyette a saját táborral (*in-group*) és annak vezetőjével való azonosulás válik a döntővé, amelyet a közösen osztott politikai valóság látványos hiánya kísér (Benedek, 2021: 216–218.).

Ez kiemelten fontos a sorozatos választási sikerek szempontjából, amelyek a választási autokráciákban definíció szerint központi jelentőségűek. Ahogyan a bevezetőben említettük, az orbáni PVA esetében a politikai nyilvánosságban tapasztalható intézményes erőforrásfölényt hatékonyan egészíti ki a hívek erőteljes morális-érzelmi kötődése a hegemon helyzetben lévő populista vezér iránt. Mindez jelentős mértékű immunitással vérteti fel a követőket az esetleges ellenirányú véleményekkel és információkkal szemben. Ugyan a választók hasonlóan erős kötődése más pártokra is jellemző lehet, de a hegemon szereplő az általa felhasznált állami erőforrásokkal megsokszorozza ennek hatását. A sikeres identitáskonstruálást alátámasztja a Fidesz jelentős mobilizálási képességei mellett az a tény is, hogy a párthoz köthető a legintegráltabb és legnagyobb kohézióval rendelkező választói csoport, amely a 2010-es évek óta figyelemre méltó ellenállóképességet és rendíthetetlen lojalitást mutat (Szabó–Gerő, 2020: 123.).

Az ellenvélemények csupán a már meglévő politikai identitások megerősítéséhez és a saját táborral való azonosuláshoz szükséges ellenpontokként funkcionálnak. Jelentős kognitív disszonancia esetén inkább az utóbbiakat megjelenítő ellenoldali médiumok, semmint a saját tábor politikusai vesztik el a hitelességüket a polarizált követők szemében (Polyák et al., 2019: 78.). Utóbbiak nemzetközi összehasonlításban is kiemelten támaszkodnak a pártos médiumokból való tájékozódásra (Bátorfy et al., 2022). Ezeket a „lehorgonyzott” tábor-identitásokat hosszú távú keretelési stratégiák alakítják. Ezek ugyan bizonyos fokig korlátot jelentenek a vezetők számára, de jelentős erőforrást is biztosítanak a rövid távon ható alternatív keretelési kísérletekkel szemben. A köztársasági elnök korábbi kegyelmezési döntéséből kirobbant 2024 februári botrányban látványosan megmutatkozott a rezsim hosszabb távú identitáselemeinek önkorlátozó potenciálja. A pedofília támogatásával korábban elítélt személynek adott államfői kegyelem ugyanis olyan élesen ment szembe a kormánypárt bázisának hosszú éveken át felépített identitásával, hogy nemcsak az ügy átkeretelése, hanem a megítélés mércéjének heresztetikai megváltoztatása (Körösenyi, 2009) sem működött. Az Orbán-rezsim meghátrálása a magyar belpolitika váratlan mértékű fordulatára adott lehetőséget.

Konceptualizációs kihívások és lehetséges válaszok

Megközelítésünk egyik kulcskérdése, hogy miként dönthető el, hogy a populista választási autokrácia kritériumai fennállnak-e. Gyakran hiányoznak a konszenzusos határértékek, amelyekre támaszkodni lehetne a különféle esetek vizsgálatakor. A választási megfigyelők, valamint a politikai rendszereket vizsgáló intézetek szintén küzdenek a manipulált választások strukturális kétértelmőségeivel, és ugyan egyre árnyaltabb megközelítéseket alkalmaznak, de „a rezsiklasszifikáció alapjaiban vitatott természetét semmiféle módszertani kifinomultság nem fogja tudni eloszlatni” (Schedler, 2013: 105.).

A konceptualizációval együtt járó kihívások ellenére a komparatív politikatudomány nem nélkülözheti a rezsimekre vonatkozó fogalmi kategóriákat, éppen az összehasonlíthatóság érdekében. A különféle esetek közötti mintázatok és az analitikus összefüggések feltárása érdekében sem a típusok teljes kiiktatását (az inkrementális különbségekre való hivatkozással), sem az altípusok és jelzős konstrukciók teljes burjánzását nem tartjuk szerencsésnek. Helyette mind a politikai rezsimek, mind a populizmus esetében relatíve széles, de nem túlzottan minimalista gyűjtőkategóriák használatát tartjuk indokoltnak, amelyek a fogalmak egy jól belátható hatókörét lefedve értékes betekintést nyújthatnak a kortárs politikai folyamatokba.

A választási demokráciák és a választási autokráciák kapcsán a döntő – és önálló tanulmányt igénylő (Unger, 2023) – kérdés, hogy a politikai versengés pontosan mikor tekinthető még szabadnak és tisztességesnek, és mikortól már rendszerszinten torzított. Ez a különbségtétel véleményünk szerint megragadható, méghozzá azon keresztül, hogy vajon lényegét tekintve szabad és tisztességes verseny folyik-e a rivális politikai erők között, avagy sem. Előbbi esetben az állam alapvetően semleges szereplő, míg utóbbi esetben jellemzően az inkumbensek jelentős rendszerszintű, azaz közvetlen és közvetett állami erőforrásokat használnak fel arra, hogy a politikai versengés számukra kedvező (aszimmetrikus) feltételeit fenntartsák. Mindez oda vezet, hogy a gyakorlatban alig elmozdíthatóak a hatalomból. Ezzel szemben az az állítás, amely szerint mivel vannak formálisan versengő választások, ezért az inkumbensek választások útján elmozdíthatóak, amellet, hogy relativizálja a demokrácia fogalmát, nem is verifikálható, hiszen ez mindig csak esetről esetre, és visszamenőlegesen ítéltető meg. A választások kritériumának formális teljesítése önmagában és menet közben nem igazolhatja a demokrácia minőségét. A választási autokráciákban az egyoldalú és rezsimszintű manipuláció miatt a választások ugyanis „aszimmetrikus” játékok, amelyben a verseny két szinten bontakozik ki. „A játék alapszintjén a szereplők a szabályok szerint játszanak; a metaszinten azonban magukért a szabályokért küzdenek” (Schedler, 2013: 14.), miközben a szuverén szereplő viselkedése, akár még a saját maga által

alkotott szabályoknak való megfelelése is, természetéből fakadóan bizonytalan, ami önmagában is ellentétes a demokratikus hatalomfelfogással.

Véleményünk szerint a politikai versengés természetének, valamint a populizmus ideáltipikus jellemzőinek empirikus szinten történő megítélése végső soron kvalitatív jellegű döntéseket is igényel, amely azonban nem áll ellentétben az objektivitás igényével. A következőkben a tanulmány terjedelmi lehetőségeihez mérten erre vállalkozunk, de nem csupán a kiteljesedett Orbán-rezsimre fókuszálunk, hanem annak előzményeire is. Meglátásunk szerint két turbulens időszak emelhető ki ebben a folyamatban, amelyekben mélyreható változások zajlottak, és amelyek alapjaiban hatottak a politikai rendszer stabilitására és a demokrácia állapotára. A 2000-es évek közepétől kibontakozott első kritikus fordulóponthoz közvetlenül előkészítette az utat Orbán Viktor 2010-es hatalomátvételéhez. A második pedig a 2010-es évek közepének autokratikus átmenetével következett be, amely során a liberális demokráciát gyorsan maga mögött tudó Orbán-rezsim populista választási autokráciaként teljesedett ki a 2018-as választásokra. A tanulmány további két részében ezeket az időszakokat vizsgáljuk a felvázolt elméleti-fogalmi keretek segítségével.

3. AZ ELSŐ KRITIKUS FORDULÓPONT

A 2000-es évek második felében kevéssé az *autokratizáció*, semmint a *populista polarizáció* volt a jellemző a komplex válságba kerülő, „nyolcvankilences” liberális demokrácia vonatkozásában. Az első Orbán-kormány idején „prezidencializálódásról” beszélhetünk, amely folyamat a Gyurcsány-kormány alatt is folytatódott (Körösenyi, 2006). Ennek az időszaknak a végén, amelyet tehát a végrehajtó hatalom kiterjesztésének (*executive aggrandizement*) kezdeti változata, semmint autokratizációs tendenciák jellemeztek, a közélet radikális polarizálódása a liberális demokrácia fokozatos dekonszolidálódásához vezetett (Bozóki–Fleck, 2024). A politikai rendszer centralizációját fejezte ki az is, hogy Orbán a magyar politikai rendszert a német példa alapján „kancellár demokráciaként” értelmezte, önmagát pedig „kancellárnak” tekintette (Bozóki, 2008: 200.).

A kezdetben centrista, Európa-párti, polgári politikusként bemutatkozó Orbán fokozatosan radikalizálódott, populista váltásában meghatározó pillanat volt a 2002-es parlamenti választás. A Fidesz vereségét Orbán drámai törésként élte meg. Ekkor indult el a politikai küzdelem kereteinek átértelmezése különböző pártok versengéséből a „nemzeti oldal” és a „nemzetietlen oldal” híveinek összecsapásává. Ennek markáns példája a kokárda esete, amely viselése a „nemzethez”, vagyis jobboldalhoz való tartozást jelzi, míg annak hiánya a baloldal jellemzője. Középút tehát nincs (Palonen, 2009). A választási kampány végére népszerű szerepbe kerülő Orbán egyre inkább ellenségként

értelmezte a politikai ellenfeleit (Kapitány–Kapitány, 2002). Az újfajta keretezés emlékezetes példája volt Orbán választást követő beszéde, amelyben kijelentette, hogy „a haza nem lehet ellenzékben”.

A vereséget követően Orbán néhány év alatt újrászervezte pártját, mind jogi, mind pedig szociológiai értelemben. A Fideszt konzervatív pártból populista erővé alakította át, miközben önmagát a vidék hangjaként pozicionálva meghirdette a polgári körök mozgalmát. Ebben a vidéki, kevésbé iskolázott, vallásos és pártonkívüli csoportok mellett szép számmal képviseltették magukat a radikalizálódó városi, középosztálybeli konzervatív csoportok is (Greskovits, 2020). Lojalitásuk már nem annyira a Fideszhez kötötte őket, mint inkább személyesen Orbánhoz, aki 2003-ban elősegítette a polgári körökből érkező tagok hullámszerű belépését a pártba. Azzal, hogy Orbán magas pozíciókba helyezte az újonnan érkezetteket, megtisztította, illetve lecserélte a régi Fideszt, amelyet immár saját pártjává alakított át. Emellett Orbán pártelnökként a Fidesz felépítésének a választási körzetekhez igazodó átszervezésével vétőjogot – azaz gyakorlatilag teljes kontrollt – szerzett a jelöltállítás felett, mind az egyes körzetekben, mind a pártlistán.

Habár a 2002-es választást az MSZP és az SZDSZ együttesen Medgyessy Péternek az árkok betemetését és jóléti rendszerváltást ígérő üzeneteivel megnyerte, Medgyessy viszonylag hamar elvesztette népszerűségét és 2004-ben leváltották kormányfői posztjáról. Az MSZP új miniszterelnököt keresett és a választékból a jovialisabb Kiss Péter és a harciasabb Gyurcsány Ferenc közül az utóbbit választotta, abban a bevallott reményben, hogy ő lesz az, aki legyőzheti Orbán Viktort. A 2004 végén rendezett népszavazás eredménytelensége – amelynek egyik kérdése a külföldön élő magyaroknak adandó állampolgárság volt – végletesen behatárolta a konszenzusra törekvő politikai cselekvők lehetőségeit. A kétezres évek közepére a magyar politikát Gyurcsány és Orbán „versengő populizmusa” (Palonen, 2009) határozta meg és a politikai polarizáció fokozatosan felülírta a pluralizmust. A két vezér által dominált politikai blokkok között nem maradt hely a centrumpolitizálás számára.

A szocialista-liberális blokk ugyancsak magáévá tette a polarizáció logikáját és átkeretezve folytatta azt, amit Orbán 2002-ben elkezdett. Nemcsak a „nemzeti” és „nemzetietlen” oldal bináris oppozíciója jelent meg, hanem a „demokrata” és „antidemokrata” oldal szembeállítása is. Mindezek hatására megroppant a közigazgatási kar politikai semlegességébe vetett korábbi bizalom. A „politikai kormányzás” jegyében Gyurcsány 2006-ban megszüntette az elvileg semleges közigazgatási államtitkári pozíciót és a minisztériumok felső vezetését a kormány politikáját nemcsak végrehajtó, de azzal azonosuló káderekre váltotta le.

A kialakult kétblokk-rendszerben a politikai ellenfelek egymást egyre kevésbé tekintették legitim szereplőnek, ami megingatta a korábban már emlí-

tett alapvető demokratikus bizalmat (Schedler, 2023). Az intézményekbe vetett bizalom eróziója, valamint az elitek közötti konfliktusokat áthidaló széles konszenzus megroppanása már a 2010-es választások előtt bekövetkezett (Lengyel–Ilonszki, 2012). Míg a szocialisták a 2002-es választásokon aratott győzelmük után szociáldemokrata kormányprogramot követtek, amely később a Giddens és Blair nevével fémjelzett „harmadik út” politikája felé tolódott el, addig a Fidesz a fentebb jelzett populistá fordulatával sikeresen egyesítette támogatóit a hazai „neoliberális és posztkommunista” elit „idegenként” történő beállítása révén. Utóbbi csoportot Orbán a hazai tőkésosztállyal és a rendszer-váltás veszteseinek sokaságával állította szembe (Böcskei, 2021), s ezáltal – Juan Perónhoz hasonlóan (Bozóki, 1994) – egyszerre lépett fel a hazai tőkés és munkások védelmében. A populizmus és a gazdasági nacionalizmus kombinációjával a Fidesz és a radikális jobboldal új pártjaként megjelenő Jobbik egyre hatékonyabban mozgósította a társadalom ellenérzéseit a korszak neoliberális gazdasági elitjével szemben (Csillag–Szelényi, 2015).

A liberális demokrácia válsága a 2000-es évek második felében

Az MSZP 2006 tavaszán újabb választási győzelmet aratott és liberális partnerével, az SZDSZ-szel folytatta a kormányzást, amely rövidtávon a szocialisták vezérszempontú választásának helyességét igazolta. Ám a váratlanul megszorításba forduló kormányprogram megvalósítása a 2006 őszére kibontakozó politikai válság miatt kudarcba fulladt. A válságot Gyurcsány kiszivárogtatott beszéde váltotta ki, amelyet egy zárt MSZP-frakcióülésen mondott el a választási győzelem után Balatonőszödön. Mindez 2006 szeptemberében került nyilvánosságra és világossá vált, hogy az ország gazdasági helyzete rosszabb volt, mint ahogyan azt az újraválasztott kormányfő a választások előtt a győzelem érdekében beállította. Gyurcsány megpróbálta meggyőzni az MSZP-frakció tagjait a reformok szükségességéről, és elismerte, hogy a választási kampányban hazudott az ország pénzügyi helyzetéről. Miután időközben a megszorító intézkedéseket már bevezették, a beszéd sokkolta a közvéleményt és azonnali tiltakozásokat váltott ki.

A Fidesz radikálisan eltérő értelmezésével szemben (Gyulai, 2007) – amely a politikai hazugságról mint eredendő bűnről beszélt – a miniszterelnök a beszédét utólag az egész politikai elitre vonatkozó „igazságbeszédként” értelmezte, önmagát pedig a hazugságok körforgását megállító politikusként próbálta pozícionálni. A gyorsan csökkenő társadalmi támogatottság ellenére Gyurcsánynak sikerült további két és fél évre megtartania kormányfői pozícióját, mert az általa kezdeményezett parlamenti bizalmi szavazáson a többség támogatta. Ilyen körülmények között azonban a kormány új strukturális re-

formjai már nem kaphattak kellő társadalmi támogatást. A kormánypártok ennek ellenére folytatták az egyre népszerűtlenebbé váló reformtörekvéseket, amelyeket főként technokrata érvekkel indokoltak. A konszolidált demokrácia eróziója ekkor elsősorban a tiltakozásokkal és az erőszakos összecsapásokkal kapcsolatban a civil társadalom terén, illetve a végrehajtó hatalom egyre inkább elszámoltathatatlannak látszó jellegében jelentkezett.

Fontos tényező, hogy míg Gyurcsány egy önbizalmában megerősödött, győztes pártot kívánt átalakítani, addig a 2006 őszén induló kritikus fordulópontra Orbán már teljes körű kontrollra tett szert a Fidesz felett, amelyet centralizált, felülről lefelé szervezett és érdemi belső pluralizmus nélküli politikai gépezetű alakított át. A Fidesz tétova zendülői már nem tudták őt megbuktatni. Az átalakított párt belső dinamikája elengedhetetlen volt ahhoz, hogy Orbán ne csak túlélje a 2006-ban elszenvedett, egymást követő második választási vereségét, hanem teljes mértékben ki tudja használni fő politikai riválisa legitimációjának összeomlását.

Ráadásul az elhúzódó politikai válság egy 2002 óta *polarizálódó* társadalmat (Coppedge et al., 2024; Patkós, 2023: 47.) ért el, amely a politikai oldalak kölcsönös minimális elismerésének fokozatos felmondásához, azaz az alapvető *demokratikus bizalom megroppanásához* vezetett. Ezzel párhuzamosan a blokkok közötti szakadás megszüntette a blokkokon belüli versenyt, és a politikát végérvényesen a *populista pártvezérek* közötti küzdelemre szűkítette le (Palonen, 2009: 326–332.). A baloldali-liberális koalíció 2008 márciusában elbukta a Fidesz által szociális kérdésekben kezdeményezett népszavazást. Gyurcsány karizmája – amelyet a baloldal egyesítőjeként és a nyugatos reformok híveként szerzett – gyógyíthatatlan sebeket kapott, miközben támogatottsága minimálisra apadt a társadalomban (Körösényi et al., 2015). A politikai feszültségek eszkalálódása a koalíció 2008 tavaszi felbomlásához vezetett. Ezt követte a kisebbségi szocialista kormány működése, amelyet a liberálisok kívülről támogattak. Mindehhez társultak gazdasági problémák, amelyeket betetőztek a 2008 őszén kezdődő globális pénzügyi válság pusztító társadalmi hatásai, ellehetetlenítve a zökkenőmentes kormányzást.

Összességében az első kritikus fordulópontra egy egymásra halmozódó komplex válságfolyamat jelentette, amely során a populista polarizáció hatása alatt megroppant az alapvető elitkonszenzus. Ez, valamint a két választói blokk közötti erőviszonyok kritikus – habár fokozatos – elmozdulása a fennálló liberális demokrácia elleni árhullámként jelentkező politikai zűrzavarhoz vezetett a 2000-es évek második felében.

A növekvő társadalmi elégedetlenség becsatornázása érdekében a nemzeti tőkésosztály mind nagyobb támogatását élvező populista Fidesz a nyugati üzleti és a hazai liberális-technokrata elitek által közösen támadott nemzeti érdekek bajnokaként pozícionálta magát (Scheiring, 2020; Sebők, 2019). A szo-

cialistákhoz kötődő privatizáció és a külföldi közvetlen befektetések térnyerése tovább erősítette a liberális elitizmus, a volt kommunistákból toborzott „komprádor burzsoázia” és a multinacionális tőke összeolvadásának téziséét. Olyan sztereotip ellenségek éptek meg, mint a „saját nemzetére rárontó baloldal”, a külföldi érdekeket szolgáló liberalizmus, a globális profit céljait követő multinacionális tőke, valamint a „kozmetopoliták”, vagyis a szekularizált zsidóság tagjai. A Fidesz retorikájában folyamatosan jelen volt a kormány technokrata politikájának bírálata, amely Bajnai Gordon 2009 tavaszán megalakított, szakértői jellegű kormányának kritikájában csúcspontot ért el.

Bajnai „technikai válságkezelése” (Illés, 2016) szöveg ellentétben állt Orbán moralizáló-populista megközelítésével, amely a demokratikus rezponzivitás helyreállítását és a társadalom újrapolitizálásának szükségességét hirdette (Antal, 2019). Ezzel egy új, közérthető narratívát ajánlott a rendszerváltás domináns, de a választók számára nehezen érthető szociologizáló nyelvezetével (Szűcs, 2012) szemben. Az is kiemelhető, hogy a hazai posztkommunista baloldal kevéssé a szolidaritásra, semmint a modernizációra fókuszált, miközben a gazdasági átalakulás veszteségeinek utóbbira lett volna szükségük. Ezt nem kapták meg a baloldalinak vélt pártoktól, ezért a populista jobboldal felé fordultak. Orbán nemzeti identitáson és politikai voluntarizmuson alapuló narratívája jól rezonált a körökben.

Orbán Viktor a 2000-es évek „hideg polgárháborújának” egyik főszereplőjeként és végül legnagyobb haszonélvezőjeként nemcsak győzni tudott a 2010-es választásokon, hanem alkotmányozó többséget szerzett a törvényhozásban. Az elsöprő győzelem után Orbán politikájának autokratikus tendenciái túlnyúltak a végrehajtó hatalom kiterjesztésének korai változatán, illetve a saját pártján, immáron állami és társadalmi értelemben is léptéket váltott. Habár a demokrácia minősége és a magas fokú polarizáció közötti fordított arányú kapcsolat léte a kutatók számára jól ismert, a polarizáció általános hatásának, illetve az esetleges oksági kapcsolat irányának megítélése már kevésbé egyértelmű (Casal Bértoa–Rama, 2021). Az első kritikus fordulópont vizsgálata azt mutatja, hogy a populista retorika és a polarizáció szintjének megemelkedése lényegesen hozzájárult a demokrácia dekonszolidálódásához.

4. A MÁSODIK KRITIKUS FORDULÓPONT

A következőkben a 2010 utáni időszakot vizsgáljuk, amelyben előbb a liberális demokrácia intézményeinek gyors lebontására, majd a (választási) demokrácia elengedhetetlen tartozékait jelentő politikai versengés tartalmi kiüresítésére összpontosítunk. E folyamatban a populizmus, különösen az évtized közepén, az előző fordulóponthoz hasonló kulcsszerepet játszott. Utóbbi időszakot ta-

nulmányunk a magyar politikai rendszer átalakulásának újabb kritikus fordulópontjának tekinti, amely során a liberális demokráciát addigra már magamögött hagyó Orbán-rezsim populista választási autokráciaként szilárdult meg.

Az újabb kritikus időszak közvetlen előzményét a második Orbán-kormányban a liberális demokrácia egyoldalú alkotmányos átalakítását célzó intézkedései jelentik, amelyet a szakirodalom már részletesen feltárt. Az alkotmányozó többséget eredményező választásokat Orbán „fülkeforradalomnak” nevezte, a liberális demokrácia fémjelezte korábbi korszakot pedig „zavaros évtizedeknek”. A választásokat az új kurzus, a *Nemzeti Együttműködés Rendszerének* létrehozására való felhatalmazásként, az új országgyűlést pedig „alkotmányozó nemzetgyűlés és rendszeralapító parlament”-ként interpretálta, előrevetítve, hogy a Fidesz hatalomgyakorlását a politika primátusa és a jog instrumentalizálása (*rule by law*) fogja jellemezni.

A választási demokrácia formális dimenzióit látszólag kevésbé érintő gyors intézményes átalakítás során immáron nem csupán a végrehajtó hatalom kiterjesztésének kísérletéről, hanem az intézményes ellensúlyok, azaz a liberális-alkotmányos dimenziók mind teljesebb körű kikapcsolásáról volt szó. Az átalakítás fő célpontjai közé tartoztak az állami hatóságok és a közigazgatás, az alkotmány, az Alkotmánybíróság (AB), az igazságszolgáltatás, az állami tulajdonú vállalatok, a médiarendszer, a kulturális szféra és a választási szabályok, beleértve a pártfinanszírozást és a kampányszabályozást (Bánkuti et al., 2012; Bozóki, 2015; Kornai, 2015). Emellett számtalan „sarkalatos törvényt” fogadtak el, miközben Fideszhez köthető szereplők foglalták el az állami kulcspozíciókat. Az összetett, stratégiai jellegű és rendkívül dinamikus változtatások (Kis, 2019) oda vezettek, hogy a parlamenti kétharmaddal rendelkező többség néhány év alatt átvette a hazai politikai intézmények felett az ellenőrzést. Mindez messze túlmutatott az erős és a gyenge bírói felülvizsgálat, vagy a politikai és jogi konstitucionalizmus közötti átállás mértékén (Halmai, 2019: 39–43.).

Összességében a második kritikus fordulóra olyan „intézményes szörnyállam” (*Frankenstate*) alakult ki, amely apró részleteiben külön-külön formálisan akár demokratikusnak is tekinthető, de egészét tekintve autokratikus berendezkedést takart (Scheppele, 2013: 560.). A külső szereplők – különösen a Janus-arcú Európai Unió – befolyása a hazai hibridizációs folyamatokra meglehetősen hatástalanok és ellentmondásosak voltak (Bozóki–Hegedűs, 2018). Ezzel szemben Orbán önmaga által is „pávatáncnak” hívott manőverezése a nemzetközi színpadon viszonylag sokáig sikeresnek bizonyult.

A populista választási autokrácia megszilárdulása a 2010-es évek közepén

Ugyan a populizmus már a liberális demokrácia lebontása során is jellemző volt az Orbán-rezsimre, amely egy sajátos „populista alkotmányosságban” manifesztálódott (Müller, 2016: 60–68.), rendszerszinten azonban csak a következő kormányzati ciklusban teljesedett ki. A nemzetközi kritikák sokasodásával a Fidesz populista diskurzusa egyre inkább elmélyítette a „magyarok” és a „globalisták” közötti antagonisztikus ellentétet. E retorikának igazi kohéziót azonban a 2015-ben induló menekültválság adott, amely beilleszthető volt a nemzeti szuverenitás védelméről szóló, nagyobb narratívába. Ez ugyanis lehetővé tette az Orbán-rezsim számára, hogy az addigi, szigetszerűen létező ellenségképeket egy közös nagy ellenségkép-hálózatban egyesítse. Az ellenségkép-hálózat nemzetközi súlypontúvá válása azért is jelentős, mivel ez tette lehetővé, hogy az immáron a második kétharmados ciklusát megkezdő Fidesz a hazai szinten *de facto* elit szerepéből is megőrizhesse a globális *status quo* ellen lázadó „underdog”, de morális értelemben továbbra is felsőbbrendű politikai erő szerepét, amely a választói identifikáció és mobilizáció terén kulcsfontosságúnak bizonyult. Ekkortól a populizmus egyes elemei szinte ideáltipikus mértékben váltak láthatóvá.

A *népközpontúság* kapcsán a 2015-ös menekültválság könnyen kihasználható lehetőséget nyitott a külső szereplőkkel szembeállított magyar nép etnikai-kulturális homogenitásának demonstrálására és az egységesnek tételezett népakarat abszolutizálására. A kormány által indított nemzeti konzultációk különösen fontossá váltak ekkortól a politikai napirend formálásában, valamint az általuk demonstrálni hivatott egységes és önkényes módon formálható népakarat artikulálásában (Pócsa–Oross, 2022). Azóta mindegyik konzultáció érintette a bevándorlás témáját, amelyről 2016-ban egy kvótaellenes népszavazást is rendezett a kormány. Orbán a néphez való tartozását – szöges ellentétben a liberális elit korábbi technokrata-bürokratikus stílusával – ruházatával, étkezési szokásaival, hétköznapi nyelvhasználatával, közmondásaival, a politikai korrektség egyre nyíltabb elutasításával és a futball iránti szeretetével fejezi ki (Körösényi et al., 2020: 80–83.).

Az *antielitizmus* a hatalomra került populizmus pozíciójának megfelelően egyre inkább nemzetközi szintéren érvényesült, amelyhez áttételesen kapcsolódnak a nemzetközi szereplők belső szövetségesei. Ennek a miniszterelnök megfogalmazásában „bizarr koalíciónak” nevezett hálózatnak az epicentrumában Soros György és egy globális balliberális politikai és gazdasági elit áll. A belföldi politikai ellenfelek – az ellenzéki pártoktól a kritikus újságírókon át a civil szervezetekig és egyéb autonóm szereplőkhöz – csupán előbbiek hazai kiszolgálóiként, afféle „ötödik hadoszlopként”, a magyar nemzeti érdekek elleni összeesküvőkként nyertek ábrázolást (Böcskei, 2021; Jenne et al., 2022).

Ebben a narratívában a kozmopolita elitek Brüsszel égisze alatt szervezik a Magyarországra érkező muszlim migránsokat, hogy aláássák az ország nemzeti szuverenitását és hagyományos keresztény értékeit, amelynek utolsó elszánt védelmezői a kormánypártok és személyesen Orbán Viktor. A legyőzendő globális elit egyik fő megtestesülésévé az Európai Unió vált, amely Orbán szerint nem a tagállamok közösen osztott demokratikus és liberális értékeken alapuló önkéntes társulása, hanem az államok harcmezeje, ahol meg kell védeni a magyar érdekeket „Brüsszel” támadásaival szemben (Batory, 2016).

Végezetül, a *manicheista világgép* schmittiánus barát/ellenség logikája a politikai közösség egzisztenciális válságában jelenik meg, amely mind jogi, mind pedig diszkurzív értelemben a kivételes állapot állandósításaként rögzül (Antal, 2019). Ezáltal az eredetileg külső migrációs válságot átfordította egy rekonstruált és állandósított belső válsággá (Körösényi et al., 2016), amelyben a nemzet, az állam és a kormánypártok összeolvadtak a rezsिम diskurzusában. A jogrend szintjén a rendkívüli állapotot a bevándorlási hullám után sem szüntették meg, előbb normalizálták, később pedig a Covid-19-járvány, majd a 2022-es ukrán–oros háború során jelentősen kibővítették a végrehajtó hatalom mozgásterét a veszélyhelyzeti jogrend segítségével. Diszkurzív értelemben az átfogó válságnarratíva a „Nyugat alkonya” jól ismert toposza és a magyar nemzet szabadságáért és szuverenitásáért folytatott harc körül forog.

A populizmus rezsimszintű térnyerése magával hozta a *moralizáló és szélsőségesen kirekesztő politikai képviseleti logika* kiteljesedését a 2010-es évek második felében. Azóta a kormányzat a politikai ellenfeleket mind nyíltabban az „erős, szuverén Magyarország” ellenségeként (Böcskei, 2021: 69.), *de facto* külföldi ügynökként állítja be. Orbán antipluralista politikai képviseleti felfogása szerint a magyar népet legitim módon csak a Fidesz és saját maga képviselheti (Palonen, 2018). Mindenki más, aki nem ért egyet ezzel, az vagy idegen érdekeket szolgál, vagy idegen. A politikai képviselet felülről lefelé irányuló felfogásában és a képviselet konkrét tartalmának meghatározásában Orbán olyan szabad és személyes mandátummal rendelkezik, amely biankó felhatalmazást biztosít számára a népkarant artikulálásában. Ez viszont ellehetetleníti a politikai pluralizmust és a valódi demokratikus elszámoltathatóságot (Antal, 2019: 84.). A 2000-es években megroppanó törékeny elitkonszenzust a 2010-es évek második felére a kölcsönös demokratikus bizalom teljes körű hiánya váltotta fel, amelynek első számú jele az a „hazaárulózó” diskurzus, amelyet 2018 után az ellenzék is átvett (Benedek, 2022: 198–199.). Az évtized végére már két, egymást morálisan kirekesztő, antagonisztikus ellentétetől fűtött politikai tábor állt szemben egymással. Ilyen értelemben az *egész* Orbán-rezsिम diskurzusa vált populistává.

A harmadik Orbán-kormány időszaka nem csupán a populizmus rendszer-szintűvé válásával járt, hanem a demokratikus politikai versengés két tartalmi kritériumának, azaz a mindenkori fennálló rezsimmal szembeni alternatíva

képződést biztosító *civil társadalom szabadsága* és a *plurális politikai nyílvanosság* kiüresítésében is szintlépés történt. A civil szervezetekkel szembeni kormányzati fellépés első jelentős hullámára a 2014-es választásokat követően, a „Norvég Alap-ügy” kapcsán került sor, amelyet különféle jogi lépések és intenzív populista kampányok követtek a következő években (Csehi, 2019), különösen a külföldről is támogatott NGO-kkal szemben. Később a budapesti Közép-európai Egyetem további működését ellehetetlenítő *lex-CEU*, valamint a külföldről támogatott *watchdog* civil szervezeteket megbélyegző és büntető civiltörvény, valamint az ezeket kísérő populista nemzeti konzultációk („Állítsuk meg Brüsszelt!”, „STOP Soros!”) együttesen aláásták a civil társadalom szabad működését a 2018-as választásokra (Jenne et al., 2022). A kormánypárti narratívában idővel „Soros-ügynökké” váltak a kritikus újságírók és magánszemélyek is. A 2018-as kampányidőszakban már csupán az ellenzéki szereplőket kellett összekötnie a Fidesznek a korábban állami erőforrásokból létrehozott komplex ellenségkép-hálózattal, többek között a (Soros Györggyel) „együtt bontanák le a határzárát” plakátok segítségével. A szűken vett civil szféra szereplői mellett – a V-Dem projekt megközelítését követve – azt is kiemeljük, hogy az ellenzéki pártok valódi alternatívaképző képességét szintén különféle technikákkal korlátozták, beleértve a kooptálást, a belső felfogatást és az ún. kamupártok létrehozását (Unger, 2018: 5–16.).

A *politikai nyílvanosság* kapcsán elmondható, hogy az intézményes hatalomátvétel mellett – ideértve az új médiaszabályozás bevezetését, a médiafelügyeleti szervek és a médiahatóság feletti kontroll megszerzését, az állami hirdetések centralizálását, valamint az állami hírügynökség és a közmédia elfoglalását – a médiatér egyensúlyának elbillentéséhez néhány évre volt szükség (Benedek, 2024a). A kormány a Fideszhez szorosan kötődő gazdasági csoportokon keresztül a médiatér egyre jelentősebb része fölött szerzett tulajdonjogot vagy ellenőrzést, több esetben állami tulajdonú banki segítséggel (Polyák, 2019). A hatalom birtokosai az állami hirdetéseket lojális elitesoportoknak juttatták kormánypárti médiumok létrehozása és támogatása fejében (Bátorfy–Urbán, 2020). Emellett felerősödött az öncenzúra jelensége (Schimpfössl–Yablokov, 2020), a közérdekű adatokhoz való hozzáférés korlátozása, és az ún. harmadik fél által lebonyolított pártkampányok elterjedése. Utóbbi különféle kormányzati tájékoztatókampányok és egyéb állami, önkormányzati vagy civil szereplők által egyoldalúan, jellemzően közpénz felhasználásával, de a költségi korlátok megkerülésével jelentős mértékben és érdemi retorzió nélkül formálja az állampolgárok preferenciáit.

Külön kiemelendő a második kritikus időszak kapcsán a 2015 és 2018 közötti Simicska–Orbán „háború”. A Fidesz saját oligarchájának lázadása és az általa birtokolt médiabirodalom hirtelen kormánykritikussá válása tovább radikalizálta az orbáni médiapolitikát, amelynek a korábbiaknál is világosabb célja lett a birtokolt médiaportfólió bővítése és centralizált irányítása. Ennek

részeként a kormányfő bizalmi emberének számító Andy Vajna megnyerte Simicskával szemben a TV2 tévécsatorna birtoklásáért zajló versenyfutást, valamint Rogán Antal vezetésével önálló kommunikációs minisztérium jött létre, miközben a közmédia egy újabb centralizálási hullámon esett át. Szimbolikus jelentőségű volt 2016-ban a legbefolyásosabb kormánykritikus napilap, a *Népszabadság* bezárása, amelyet az új, kormányközeli tulajdonos hajtott végre. A kormánypárti médiagépezet kiteljesedését és egységesítését a 2018-as újabb kétharmados választási siker után létrehozott KESMA jelentette. Emellett jelentős változások zajlottak a tudományos és kulturális nyilvánosságban is, ahol – különösen a 2018-as választásokat követően – szintén a hegemoniaépítés lett a nyíltan hangoztatott cél.

A Benedek (2024a) által összegyűjtött kutatások fényében elmondható, hogy a politikai nyilvánosság terén a kormánypártok a 2010-es évek közepére domináns, az évtized utolsó éveire pedig hegemon pozícióba kerültek. Eszerint a 2018-as választásokra az aggregált eléérés tekintetében 60 százalékos, míg a bevételek kapcsán 80 százalékos (a közmédiát is beleértve) piaci részesedést értek el. Hozzátehetjük, hogy amennyiben a politikai nyilvánosság egyéb, nehezen vagy egyáltalán nem mérhető dimenzióit is figyelembe vesszük (pl. helyi szintű médiapiacok, szervezett aktivistahálózatok vagy éppen a közvetlen miniszterelnöki levelek hatásai), még erőteljesebb kormánypárti hegemonia meglétét kell feltételeznünk. A KESMA létrejötté a magyar médiarendszer átalakulása (Benedek, 2024a), különösképpen az aszimmetrikus párhuzamosság kiteljesítésének is tekinthető. Utóbbi fogalom arra utal, amikor az egyik politikai erőt a saját pártos médiafelületei támogatják, miközben a másik oldal nem rendelkezik ilyenfajta eszközzel, helyette a mainstream média pártatlan tudósítására támaszkodik. Ráadásul, míg a kormánypárti üzenetek egységesek, addig a fragmentált kormánykritikus médiában egymással is versengő szereplők és üzenetek vannak jelen.

A fentiek alapján látható, hogy a korábban a versengő felek alapvetően szabad és tisztességes küzdelmét biztosító demokratikus berendezkedést egy sajátos, az inkumbens szereplő által rendszerszintű erőforrások felhasználásával manipulált, a saját kvázi demokratikus népi mandátumát újratermelni képes, *top-down* természetű akklamatív aréna váltotta fel. Sartorival szólva ez pedig a formális népi jóváhagyás ellenére is közelebb áll az autokratikus önbeiktatáshoz, semmint a szabad és tisztességes küzdelemre alapuló demokratikus felhatalmazáshoz. A második kritikus fordulópont végét jelző 2018-as választásokkal az Orbán-rezsim populista választási autokráciaként szilárdult meg.

KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunkban a rezsimklasszifikációs megközelítések és a populizmus-kutatás erősségeit szintetizáló keretben igyekeztünk az Orbán-rezsim előzményeit és megszilárdulását két kritikus fordulóponton keresztül, történeti beágyazottságában vizsgálni. Az előbbi időszak a liberális demokrácia válságba kerülése a 2000-es évek második felében, az utóbbi az Orbán-rezsim *populista választási autokráciaként* történő kiteljesedése a 2010-es évek közepén. Míg az első szakaszban a *populista polarizáció* volt a meghatározó, amely hozzájárult az alapvető demokratikus bizalom megroppanásához, a 2014 és 2018 közötti időszakban a *populista autokratizáció* volt megfigyelhető, amelyekben a két elem egymást kiegészítve kapcsolódott össze.

A magyar eset a tágabb összehasonlító politikatudomány szempontjából arra szolgál példával, hogy 1) a populista polarizáció időben megelőzi és intenzitásában túlszárnyalja az autokratizációt, később pedig 2) azzal összefonódva az autokratikus átmenethez vezet. A két kritikus fordulópontnak a rezsimklasszifikációs megközelítések és a populizmuskutatás szemszögéből történő leírását az 1. táblázatban összegezzük.

1. táblázat. Az 1989 utáni magyar politikai rendszer átalakulásának két kritikus fordulópontja a rezsimklasszifikációs megközelítés és a populizmuskutatás szemszögéből

Fordulópontok / elemzési szempontok	Első kritikus fordulópont (2000-es évek második fele)	Második kritikus fordulópont (2010-es évek közepe)
Politikai versengés formális dimenziói	Sértetlenek	Látszólag sértetlenek
Politikai versengés tartalmi dimenziói	Egyesületi szabadsággal és a civil társadalommal szembeni – nem rendszerszintű – norma-sértések	A civil társadalom szabadsága és a plurális politikai nyilvánosság rendszerszintű erőforrások felhasználásával történő kiüresítése Valódi elszámoltathatóság hiánya
Liberális-alkotmányos elemek	A végrehajtó hatalom kiterjesztése és a prezidencializálódás fennálló trendjei A végrehajtó hatalom eseti elszámoltathatatlansága	Érdemi intézményes ellensúlyok hiánya

Fordulópontok / elemzési szempontok	Első kritikus fordulópont (2000-es évek második fele)	Második kritikus fordulópont (2010-es évek közepe)
Polarizáció	Fokozódó, majd extrém mértékűvé váló polarizáció	Extrém mértékű polarizáció
Populizmus	Populista vezérek felemelkedése (versengő populizmus) Főszereplők közötti erőegyensúly megbillenése Fennálló rezsím stabilitását aláásó erő	Populizmus minden elemének rezsimszintű kiteljesedése Rezsímstabilizáló erő
A Fidesz populizmusa	Jobboldali populista toposzok megerősödése	Ellenségkép-hálózat összerendeződése és nemzetközi súlypontúvá válása
A Fidesz populizmusának diszkurzív tartalma	Hazai liberális-technokrata elitiek által fenyegetett nemzeti érdekek védelme Demokrácia helyreállítása	„Nyugat alkonya” Nemzet szuverenitásáért vívott szabadságharc
Demokratikus bizalom	Elitkonszenzus felmondása A demokratikus bizalom eróziója és megroppanása	Elitek közötti antagonisztikus viszonyok A demokratikus bizalom teljes hiánya
Rezsimszintű trend	A liberális demokrácia válságba kerülése	A populista választási autokrácia megszilárdulása

A két időszak – amelyeket kritikus fordulópontként azonosítottunk – alapjaiban hatott a fennálló politikai rendszer stabilitására és a demokrácia állapotára. Az első során a fennálló liberális demokrácia konszolidálódása visszafordult, és az elitkonszenzus megroppanása és a populista vezérek közötti erőegyensúly megbillenése egy rendkívül polarizálttá váló társadalomban lehetőséget teremtett az egyik politikai erő parlamenti szupertöbbséget eredményező választási sikerére. Ezt a felhatalmazást a 2010-es választások után a liberális-alkotmányos ellensúlyok leépítésére használta fel a második Orbán-kormány, azonban az autokratizáció mértéke – meglátásunk szerint – ekkor még nem lépett túl a (választási) demokrácia keretein. Ez a szintlépés csupán a következő kormányzati ciklusban történt meg, amelyet a populizmusnak a 2015-ös menekülthullámmal történő rendszerszintűvé válása kísért. Az együttes hatások – amelyet a rezsím legfőbb oligarchájának időleges lázadása is tovább fokozott – immáron a demokrácia egészétől való minőségi eltávolodáshoz vezettek, a hegemon szereplő elszámoltathatóságának rendszerszintű ellehe-

tetlenítésével. Ezért a jellemző politikatudományi (2010), valamint alkotmányjogi és közjogi (2012–13) megközelítésekhez képest tanulmányunkban a 2014–2018-as kormányzati periódust emeltük ki második kritikus fordulópontként. Ennek végére az Orbán-rezsim érett formájában, populistá választási autokráciaként teljesezett ki.

Azóta a *polity* (választási autokrácia) és *politics* (populizmus) szintjén is kiteljesedett Orbán-rezsim az állandósult kivételes állapot megszilárdulását mutatja. Erre utal, hogy az erős identitásalapú köteléssel egyben tartott választói táborát a 2020-as évek elejét jellemző válságok – a pandémia, a háború és a gazdasági visszaesés súlyos társadalmi, politikai és gazdasági következményei – sem tudták érdemben kikezdeni. A rendszeren belüli politikai mozgások egészen a pedofília eltussolásáért elítélt személynek adott elnöki kegyelem miatti társadalmi felháborodásig – s Novák Katalin államfő ebből fakadó 2024-es lemondásáig – nem tudták tömegesen megingatni a rezsim széleskörű támogatását.

A fragmentált hagyományos ellenzék nem tudott profitálni a látens társadalmi elégedetlenségből. Ehelyett az újabb és újabb válságok hatalomtechnikailag sikeres menedzselése a fennálló rendszer stabilitását fokozta. Érdemi intézményes ellensúlyok, kihívó elitcsoportok és ellenzéki alternatíva híján egészen a legutóbbi időkig úgy tűnt, hogy az Orbán-rezsim számára nincs valószínű belföldi veszélyforrás, amely hosszabb távú stabilitását veszélyeztetné. Felmerül a kérdés, hogy vajon van-e olyan mértékű külső vagy belső veszélyforrás, amelyet az Orbán-rezsim ne lenne képes a saját nyelvére lefordítva, széles kommunikációs gépezetével sikeresen kezelni. E stabilitás akkor roppanhat meg látványosan, ha potens és hiteles ellenzéki szereplők erősödnek meg, miközben – részben erre válaszul – belső szakadások történnek az uralkodó hatalmi blokkban.

Ez év elejéig a belföldi folyamatokhoz képest a nemzetközi politikai és gazdasági kockázatok jobban körvonalazódtak, egyrészt az Ukrajnában zajló háború bizonytalan kihatásai miatt, másrészt amiatt, hogy az Európai Unió felismerte saját korábbi ambivalens szerepét az Orbán-rezsim kiépülésében. Hosszú idő után azonban 2024-ben a magyar belpolitika is megváltozott: jelentkezett egy erős ellenzéki párt, amely komoly kihívást jelent a rendszer számára.

IRODALOM

- Abts, K.–Rummens S. (2007): Populism versus Democracy. *Political Studies*, 55 (2): 405–424. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2007.00657.x>.
- Ádám, Z. (2019): Explaining Orbán: A Political Transaction Cost Theory of Authoritarian Populism. *Problems of Post-Communism*, 66 (6): 385–401. <https://doi.org/10.1080/10758216.2019.1643249>.

- Ágh, A. (2015): De-Europeanization and de-Democratization trends in ECE: From the Potemkin democracy to the elected autocracy in Hungary. *Journal of Comparative Politics*, 8 (2): 4–26.
- Antal, A. (2019): *The Rise of Hungarian Populism: State Autocracy and the Orbán Regime*. Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/9781838677510>.
- Bánkuti, M.–Halmi, G.–Scheppele, K. L. (2012): Hungary's Illiberal Turn: Disabling the Constitution. *Journal of Democracy*, 23 (3): 138–146. <https://doi.org/10.1353/jod.2012.0054>.
- Bartha A.–Kopasz M. (2019): Legitimációs stratégiák hibrid rezsimekben. Szingapúr mint legitimációs puzzle. In: Böcskei B.–Szabó A. (szerk.): *Hibrid rezsimek. A politikatudomány X-aktái*. Napvilág–MTA TK, 99–122.
- Bátorfy, A.–Bleyer-Simon, K.–Szabó, K.–Galambosi, E. (2022): *Monitoring media pluralism in the digital era... Country report: Hungary*. <https://hdl.handle.net/1814/74692>.
- Bátorfy, A.–Urbán, Á. (2020): State advertising as an instrument of transformation of the media market in Hungary. *East European Politics*, 36 (1): 44–65. <https://doi.org/10.1080/21599165.2019.1662398>.
- Batory, A. (2016): Populists in government? Hungary's "system of national cooperation." *Democratization*, 23 (2): 283–303. <https://doi.org/10.1080/13510347.2015.1076214>.
- Bene, M.–Boda, Zs. (2023): A Safety Net against Populism? An Investigation of the Interaction Effect of Political Efficacy and Democratic Capacities on Populist Attitudes. *Political Research Exchange*, 5 (1). <https://doi.org/10.1080/2474736X.2023.2220385>.
- Benedek, I. (2021): Riders on the storm: The role of populism in the global crisis of democracy and in the functioning of electoral autocracies. *Politics in Central Europe*, 17 (2): 197–225. <https://doi.org/10.2478/pce-2021-0009>.
- Benedek, I. (2022): *A populista választási autokrácia elmélete és gyakorlata: Magyarország kelet-közép-európai perspektívában*. Doktori értekezés, ELTE Politikatudományi Doktori Iskola. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2022.133>.
- Benedek, I. (2024a): Transforming the Political Public Sphere: The Media System of the Orbán regime in Hungary. *Partecipazione e Conflitto*, 17 (2) (forthcoming).
- Benedek, I. (2024b): Populist Autocratization and Populist Electoral Autocracies: Towards a Unified Conceptual Framework. *Comparative European Politics*. <https://doi.org/10.1057/s41295-024-00401-8>.
- Böcskei B. (2021): A Fidesz ellenség és identitáskonstruáló populizmusa. *Politikatudományi Szemle*, 30 (4): 61–79.
- Böcskei B.–Szabó A. (szerk.) (2019): *Hibrid rezsimek. A politikatudomány X-aktái*. Napvilág–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Bozóki A. (1994): Vázlat három populizmusról: Egyesült Államok, Argentína és Magyarország. *Politikatudományi Szemle*, 3 (3): 33–68.
- Bozóki, A. (2008): Consolidation or Second Revolution? The Emergence of the New Right in Hungary. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 24 (2): 191–231. <https://doi.org/10.1080/13523270802003046>.
- Bozóki, A. (2015): Broken democracy, predatory state, and nationalist populism. In: Krasztev P.–Van T. Jon (szerk.): *The Hungarian patient: Social opposition to an illiberal democracy*. Central European University Press, 3–36.

- Bozóki, A.–Benedek, I. (2024): Politics in Hungary: Two critical junctures. In: Sabrina Ramet P.–Kürti László (eds.): *Civic and Uncivic Values in Hungary: Value Transformation, Politics, and Religion*. London, Routledge, 17–42. <https://doi.org/10.4324/9781003488842-3>.
- Bozóki A.–Fleck Z. (2023): Beágyazódó autokrácia. Fogalmi közelítések az új önkényuralomhoz. *Mozgó Világ*, 49 (10): 17–39.
- Bozóki, A.–Fleck, Z. (2024): *Embedded Autocracy: Hungary in the European Union*. Lexington Books.
- Bozóki, A.–Hegedűs, D. (2018): An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union. *Democratization*, 25 (7): 1173–1189. <https://doi.org/10.1080/13510347.2018.1455664>.
- Capoccia, G.–Kelemen, R. D. (2007): The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism. *World Politics*, 59 (3): 341–369.
- Capoccia, G.–Ziblatt, D. (2010): The Historical Turn in Democratization Studies: A New Research Agenda for Europe and Beyond. *Comparative Political Studies*, 43 (8–9): 931–968. <https://doi.org/10.1177/0010414010370431>.
- Casal Bértoa, F.–Rama, J. (2021): Polarization: What Do We Know and What Can We Do About It? *Frontiers in Political Science*, 3. <https://doi.org/articles/10.3389/fpos.2021.687695>.
- Castanho et al. (2019): Public Opinion Surveys: A New Measure. In: Hawkins, K. A.–Carlin, R. E.–Littvay, L.–Kalwasser C. R. (szerk.): *The Ideational Approach to Populism. Concept, Theory, and Analysis*. Routledge.
- Coppedge et al. (2020): *Varieties of Democracy: Measuring Two Centuries of Political Change*. Cambridge University Press.
- Coppedge et al. (2024): *V-Dem Country-Year Dataset v14*. V-Dem Institute. <https://v-dem.net/data/the-v-dem-dataset/> (Utolsó letöltés: 2024. 4. 8.)
- Csanádi, M.–Gerő, M.–Hajdu, M.–Kovách, Tóth, I. J.–Laki, M. (2022): *Dynamics of an Authoritarian System. Hungary, 2010–2021*. CEU Press.
- Csehi, R. (2019): Neither episodic, nor destined to failure? The endurance of Hungarian populism after 2010. *Democratization*, 26 (6): 1011–1027. <https://doi.org/10.1080/13510347.2019.1590814>
- Csillag, T.–Szelényi, I. (2015): Drifting from liberal democracy. Neo-conservative ideology of managed illiberal democratic capitalism in post-communist Europe. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 1 (1): 18–48. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v1i1.28>.
- Csizmadia E. (2017): *A magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, s ha igen, hogyan?* Gondolat Kiadó.
- Dahl, R. A. (1971): *Polyarchy: Participation and opposition*. Yale University Press.
- Enyedi, Zs. (2016): Paternalist populism and illiberal elitism in Central Europe. *Journal of Political Ideologies*, 21 (1): 9–25. <https://doi.org/10.1080/13569317.2016.1105402>.
- Greskovits, B. (2020): Rebuilding the Hungarian right through conquering civil society: The Civic Circles Movement. *East European Politics*, 36 (2): 247–266. <https://doi.org/10.1080/21599165.2020.1718657>.
- Gyulai A. (2007): Egy diszkurzív stratégia értelmében felfogott igazságról és hazugságról. *Politikatudományi Szemle*, 16 (2): 105–122.
- Gyulai A. (2017): Magyarország a szürke zónában? A magyar politikai rendszer hosszú hibridizációja. In: Boda, Z.–Szabó, A. (szerk.): *Trendek a magyar politikában 2. A Fidesz és a többiek: Pártok, mozgalmak, politikák*. Napvilág–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 15–42.

- Hajnal, G.–Jeziorska, I.–Kovács, É. M. (2021): Understanding drivers of illiberal entrenchment at critical junctures: Institutional responses to COVID-19 in Hungary and Poland. *International Review of Administrative Sciences*, 87 (3): 612–630. <https://doi.org/10.1177/0020852320981138>.
- Halmai, G. (2019): Dismantling constitutional Review in Hungary. *Rivista Di Diritti Comparati*, 2019 (1): 31–47.
- Hawkins, K. A. (2009): Is Chávez Populist?: Measuring Populist Discourse in Comparative Perspective. *Comparative Political Studies*, 42 (8): 1040–1067. <https://doi.org/10.1177/0010414009331721>.
- Illés G. (2016): Válságkonstrukciók: Orbán Viktor és Bajnai Gordon válságértelmezésének összehasonlítása. *Replika*, 98, 47–65.
- Illés G. (2024): Versengés és identitás: A plebisciter képviselő két formájáról. *Politikatudományi Szemle*, 33 (4): 85–109.
- Jenne, E. K.–Bozóki, A.–Visnovitz, P. (2022): Antisemitic Tropes, Fifth-Columnism, and “Soros-Bashing”: The Curious Case of Central European University. In: Mylonas, H.–Radnitz, S. (szerk.): *Enemies Within: The Global Politics of Fifth Columns*. Oxford University Press, 45–72.
- Kaltwasser, C. R.–Taggart, P.–O. Espejo, P.–Ostiguy, P. (szerk.) (2017): *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford University Press.
- Kapitány Á.–Kapitány G. (2002): Kampány és értékek. A pártok arculatának dimenziói 2002 tavaszán. *Politikatudományi Szemle*, 11 (3–4): 167–196.
- Kis J. (2019): Demokráciából autokráciába. A rendszertipológia és az átmenet dinamikája. *Politikatudományi Szemle*, 28 (1): 45–74.
- Kornai, J. (2015): Hungary’s U-Turn: Retreating from Democracy. *Journal of Democracy*, 26 (3): 34–48. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0046>.
- Körösényi A. (2006): Gyurcsány-vezér. In: Sándor P.–Tolnai Á.–Vass L. (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2005-ről*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány (DKMKA), 141–149.
- Körösényi A. (2009): Lehangoló tudomány, vagy a politika művészete? Vezetés, manipuláció és demokrácia. *Politikatudományi Szemle*, 18 (3): 33–56.
- Körösényi A. (2015): A magyar demokrácia három szakasza és az Orbán-rezsim. In: Körösényi A. (szerk.): *A magyar politikai rendszer – Negyedszázad után*. Osiris–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, 401–422.
- Körösényi A. (2017): Weber és az Orbán-rezsim: Plebisciter vezérdemokrácia Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 26 (4): 7–28.
- Körösényi A.–Hajdú A.–Ondré P. (2015): Politikai vezetők: Kormányfői karrier és teljesítmény. In: Körösényi A. (szerk.): *A magyar politikai rendszer – Negyedszázad után*. Osiris–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, 37–58.
- Körösényi, A.–Illés, G.–Gyulai, A. (2020): *The Orbán regime: Plebiscitary leader democracy in the making*. Routledge.
- Körösényi, A.–Illés, G.–Metz, R. (2016): Contingency and Political Action: The Role of Leadership in Endogenously Created Crises. *Politics and Governance*, 4 (2): 91–103. <https://doi.org/10.17645/pag.v4i2.530>.
- Laclau, E. (2005): *On populist reason*. Verso.
- Lefort, C. (1988): *Democracy and political theory*. Polity Press.

- Lengyel, G.–Ilonszki, G. (2012): Simulated democracy and pseudo-transformational leadership in Hungary. *Historical Social Research*, 37 (1): 107–126. <https://doi.org/10.12759/hsr.37.2012.1.107-126>.
- Levitsky, S.–Way, L. A. (2010): *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. Cambridge University Press.
- Magyar, B.–Madlovics, B. (2020): *The Anatomy of Post-Communist Regimes: A Conceptual Framework*. Central European University Press.
- Metz, R.–Plesz, B. (2023): An insatiable hunger for charisma? A follower-centric analysis of populism and charismatic leadership. *Leadership*, 19 (4): 318–338. <https://doi.org/10.1177/17427150231167524>.
- Moffitt, B. (2016): *The global rise of populism: Performance, political style, and representation*. Stanford University Press.
- Mouffe, C. (2018): *For a Left Populism*. Verso Books.
- Mudde, C. (2004): The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39 (4): 541–563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.
- Mudde, C.–Kaltwasser, C. R. (2017): *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Müller, J.-W. (2016): *What is Populism?* University of Pennsylvania Press.
- Palonen, E. (2009): Political Polarisation and Populism in Contemporary Hungary. *Parliamentary Affairs*, 62 (2): 318–334. <https://doi.org/10.1093/pa/gsn048>.
- Palonen, E. (2018): Performing the nation: The Janus-faced populist foundations of illiberalism in Hungary. *Journal of Contemporary European Studies*, 26 (3): 308–321. <https://doi.org/10.1080/14782804.2018.1498776>.
- Patkós, V. (2023): Measuring partisan polarization with partisan differences in satisfaction with the government: The introduction of a new comparative approach. *Quality & Quantity*, 57 (1): 39–57. <https://doi.org/10.1007/s11135-022-01350-8>.
- Pitkin, H. F. (1967): *The concept of representation*. University of California Press.
- Pócza, K.–Oross, D. (2022): From Deliberation to Pure Mobilisation? The Case of National Consultations in Hungary. *Politics in Central Europe*, 18 (1): 79–109. <https://doi.org/10.2478/pce-2022-0004>.
- Polyák, G. (2019): Media in Hungary: Three Pillars of an Illiberal Democracy. In: Połonska, E.–Beckett, C. (szerk.): *Public Service Broadcasting and Media Systems in Troubled European Democracies*, Springer International Publishing, 279–303. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02710-0_13.
- Polyák G.–Szávai P.–Urbán Á. (2019): A politikai tájékozódás mintázatai. *Médiakutató*, 20 (2): 63–80.
- Rooduijn, M (2014): The Nucleus of Populism: In Search of the Lowest Common Denominator. *Government and Opposition*, 49 (4): 573–599.
- Sartori, G. (1987): *The theory of democracy revisited*. Chatam House.
- Schedler, A. (2013): *The politics of uncertainty: Sustaining and subverting electoral authoritarianism*. Oxford University Press.
- Schedler, A. (2023): Rethinking Political Polarization. *Political Science Quarterly*, 138 (3): 335–359. <https://doi.org/10.1093/psqar/qqad038>.

- Scheiring, G. (2020): *Retreat of Liberal Democracy: Authoritarian Capitalism and Accumulative State in Hungary*. Palgrave Macmillan.
- Scheppele, K. L. (2013): The Rule of Law and the Frankenstate: Why Governance Checklists Do Not Work. *Governance*, 26 (4): 559–562. <https://doi.org/10.1111/gove.12049>.
- Schimpfössl, E.–Yablokov, I. (2020): Post-socialist self-censorship: Russia, Hungary and Latvia – Elisabeth Schimpfössl, Ilya Yablokov, 2020. *European Journal of Communication*, 35 (1): 29–45. <https://doi.org/10.1177/026732311989779>.
- Schmitt, C. (2007): *The Concept of the Political: Expanded Edition*. University of Chicago Press.
- Sebők M. (2019): *Paradigmák fogságában*. Napvilág Kiadó.
- Szabó A.–Gerő M. (2020): A magyar társadalom politikai integrációja. In: Kovách I. (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Argumentum Publishing House; Centre for Social Sciences, 89–126.
- Szűcs Z. G. (2012): A magyar politikai diskurzus változásai 2000 óta. In: Boda Z.–Körösenyi A. (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*, 128–151.
- Unger A. (2018): A választás mint rendszerkarakterisztikus intézmény. *Fundamentum*, 22 (2–3): 5–16.
- Unger A. (2023): A versengő választás és a versengés fogalmának kihívásai. *Metszetek*, 12 (2): 37–51. <https://doi.org/10.18392/metsz/2023/2/3>.
- Ungváry R. (2014): *A láthatatlan valóság. A fasisztoid mutáció a mai Magyarországon*. Kalligram.
- Urbinati, N. (2019): Political Theory of Populism. *Annual Review of Political Science*, 22 (1): 111–127. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050317-070753>.

VITA

Kovács Dániel

Keletre, magyar politikatudomány!

KELETRE, MAGYAR POLITIKATUDOMÁNY!*

Kovarek Dániel

(European University Institute, Firenze)

*A tanulmány beérkezett: 2024. február 18., opponálás: 2024. február 21. – 2024. május 15.,
véglegesítve: 2024. június 14.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A magyar nyelven megjelentetett politikatudományi vizsgálódások jellemzően az angolszász és nyugat-európai szakirodalom példáiból és elméleti kereteiből építkeznek. Hasonlóképpen, a szavazói magatartásra fókuszáló tanulmányok döntő többsége egy, az Egyesült Királyságban, az USA-ban, vagy Németországban megfigyelt jelenség tesztelésére vállalkozik, és az intézményi struktúrákat elemző esettanulmányok is rendszerint ugyanezen országokkal hasonlítják össze Magyarországot. Dacára annak, hogy az – utolsó másfél évtizedben megjelenő, vagy akár a rendszerváltás óta velük élő – intézményi megoldások és politikai viselkedési mintázatok gyakran jobban rokoníthatók Törökország, Brazília, Oroszország vagy Kína jellegzetességeivel, a magyar nyelvű tudományos fórumokon elhanyagolhatóan kevés, az afrikai, latin-amerikai vagy (közép-)ázsiai versengő autokráciákat elemző szakirodalom szervesülésére irányuló kísérlet. Jelen vitaindító célja, hogy demonstrálja, számos – nem feltétlen (csak) kompetitív autokráciákat jellemző – hazai trend, választói magatartásforma vagy intézményi jellemző jobban érthetővé válna, ha gyakrabban forgatnánk a fejlődő országokat elemző munkákat, s érdemben reflektálnánk a globális Dél államait vizsgáló tudományos közleményekre. A diszciplínát aktuálisan jellemző „térvakság” nem csak a magyar politikai rendszer megértését nehezíti, de azt is kockáztatja, hogy a hazai szerzők által jegyzett tanulmányok valóságmagyarázatai fokozatosan leválnak és eltávolodnak attól, ahogyan a nemzetközi szakirodalom látja Magyarországot.

Kulcsszavak: fejlődő országok ■ globális Dél ■ összehasonlító politikatudomány ■ kompetitív autokrácia ■ választói magatartás ■ pártrendszer

Az elmúlt 15 évben a legtöbb mértékadó elemzés alapján Magyarország nemzetközileg is kiemelkedő mértékű de-demokratizálódáson ment keresztül (Benedit, 2019; Bogaards, 2018; Krekó–Enyedi, 2018). A liberális demokrácia eróziója következtében Magyarország mára a „versengő” vagy „választási” autokráciák közé sorolható (Kelemen, 2017), s ezáltal az Európai Unió első (és mindeztidáig egyetlen) „részben szabad” tagállamává vált (Freedom House, 2020). Okkal feltételezhetjük, hogy egy ilyen alapvető, politikai rendszert, szabadságjogokat és jogállamiságot érintő átalakulás mélyreható változásokat

* A tanulmány témájában a *Politikatudományi Szemle* várja további szerzők hozzászólását.

indukált az e folyamatokat vizsgáló tudományos közösség által olvasott tanulmányok, illetve alkalmazott elméleti keretek tekintetében. Mint ahogyan azonban hamarosan látni fogjuk, a fenti tendenciák szinte semennyire sem orientáltak a hazai politológus társadalom által hivatkozott szakirodalmak körét vagy akár annak esetkiválasztási szempontjait.

Jelen vitaindító az alábbiakban két célkitűzéssel él: először röviden felvázolja, miként látta a magyar politikatudomány saját intézményi kereteit kizárólag angolszász és német fénytörésben, majd pedig amellet érvet, hogy számos – nem feltétlen (csak) kompetitív autokráciákat jellemző – hazai trend, választói magatartásforma vagy intézményi jellemző jobban érthetővé válna, ha gyakrabban forgatnánk a fejlődő országokat elemző esettanulmányokkal, s érdemben reflektálnánk a globális Dél államait vizsgáló tudományos munkákra.

Az alapvetően nem meglepő, hogy a magyar tudományos szcéna a rendszerváltás óta elsősorban nyugat-európai példákából építkezett. A miniszterelnök kormányon belüli pozíciójával foglalkozó írások visszatérő vonatkoztatási pontja a német kancellári rendszer (Körösényi, 2006; Ványi, 2013); a kormányfők karrierútjának tárgyalásakor Körösényi, Hajdú és Ondré (2015, 39.) a német és a brit gyakorlattal állítja szembe, hogy a magyar miniszterelnökök „meglepoően rövid politikai előélet és tapasztalatszerzés után” lettek megválasztva. Pócza (2012) szintén az Egyesült Királyság példájához tér vissza, amikor tanulmányában a magyar és a brit alkotmányozási folyamat összehasonlítására vállalkozik. Ondré (2012) szoros pártközi együttműködések és párt-szimbiózisokat vizsgáló tanulmánya 14 oldalon keresztül taglalja a Fidesz–KDNP lehetséges „előképének” tekinthető nemzetközi példákat, amelyek azonban kizárólag a globális Észak fejlett országaira – Ausztrália, Belgium és Németország – szorítkoznak.

A teljesség igénye nélkül említhetők még a mézeshetek-hatást (Petrovszki, 2019; Stumpf, 2019), a kormányzati degenerálódást (Csizmadia, 2023), vagy a szavazat leadását követő kognitív torzításokat (Patkós, 2015) vizsgáló tanulmányok, amelyek mindegyike valamely, az angolszász, illetve nyugat-európai országokban megfigyelt jelenség hazai tesztelését tűzte ki célul. Mindeközben a fejlődő országokkal társított politikai jelenségek, úgymint szavazatvásárlás, választási klientelizmus vagy etnikailag motivált erőszak magyar kontextusban történő elemzésére csupán nagyon kevesen vállalkoztak – s ők is kizárólag angolul (Kovarek, 2022; Mareš, 2018; Mares–Young, 2018 és 2019). Jóllehet a közelmúlt rezsimitái (Benedek, 2019; Bozóki–Hegedűs, 2017; Kis, 2019; Löffler, 2019) folyományaként napvilágot láttak a hazai közpolitikai és választási dinamikákat a hibrid rezsimek fogalmi keretrendszerében értelmező elemzések (Éltető–Ricz, 2023; Sebők–Boda, 2021), talán a pártrendszerrel kapcsolatos írások jelentik a hazai diszciplína egyetlen területét, ahol a globális Dél országait elemző szakirodalom érdemben szervesült (Csizmadia és mtsai., 2021).

De nem csupán arról van szó, hogy a hazai politikatudósok érdeklődését kevésbé keltik fel bizonyos mintázatok, amelyek az utóbbi másfél évtizedben jelentek meg Magyarországon: jó néhány alapvető, a rendszerváltás óta velünk lévő intézményi megoldást vagy viselkedési mechanizmust is jobban értenénk, ha érdemi párbeszédbe kezdenénk a fejlődő országokra fókuszáló szakirodalommal. A hazai választásokat jellemző inkumbens hátrány (Papp, 2016 és 2018) például Indiával és Peruvál rokonítja Magyarországot (Uppal, 2009; Weaver, 2021), semmint az olyan nyugati, angolszász demokráciákkal, ahol egy hivatalban lévő politikai rendszerint bizakodva nézhet újráválasztása elé, pusztán az egyéni mandátumából következő előnyök miatt (Fiva–Smith, 2018; Smith, 2013). A nemzeti konzultációt elemző írások (Oross, 2020) hivatkozási jegyzékéből hasonlóképpen hiányoznak az Oroszországgal, Kínával vagy Szingapúrral foglalkozó tanulmányok, annak ellenére, hogy az Orbán-rezsim alatt rendszeressé vált, minden háztartásba kiküldött kérdőívek egyértelműen besorolhatók a Hannah S. Chapman (2021) által részvételi technológiákként (*participatory technologies*) leírt kormányzati eszközök gyűjtőfogalmába. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy több hasonlóság van Magyarország és a *konzultatív autokráciák* között, mint az a hazai politikatudományi irodalom alapján látszódik (Teets, 2013; Truex, 2017). A nemzeti konzultációk stratégiai célját, illetve pontos szerepét a versengő autokratikus rendszer fenntartásában Ausztria, Észtország vagy éppen Belgium felől közelítve így csak nagyon nehezen érthetjük meg (Gáspár, 2021; Pintér, 2021).

Az utolsó két országgyűlési választáson, 2018-ban és 2022-ben parlamenti mandátumot szerzett német nemzetiségi képviselő politikai tevékenységét például a hatékony képviselet fénytörésében vizsgálták, jóllehet Ritter Imre „szavazói magatartás[át], különösen azokban az esetekben, amikor az ő szavazatával (is) lett meg a kétharmad [...] illetve (korábbi) fideszes kötődés[ét]” (Kállai, 2022, 92.) segíthetné megérteni, ha jobban támaszkodnánk a kooptált nemzetiségi eliteket, értelmiségieket és szervezeteket – például az oroszországi tatárokat (Dinç, 2021), a kazahsztáni oroszokat (Dave, 2004), vagy az afrikai illiberális demokráciák etnikumainak képviselőit (De Walle–Butler, 1999) – elemző munkákra.

Hasonlóképpen, az egyéni képviselői indítványok tárgyalásakor rendszeresen hivatkozunk nyugat-európai és más fejlett országok parlamenti rendszereire példaként (Nikolenyi–Friedberg, 2019; Orbán, 2014), miközben ezek a javaslatok csupán névleg „egyéniek”, hiszen valójában a társadalmi egyeztetés hiányát igyekeznek elfedni, lerövidítve a törvényalkotás folyamatát „meghatározó jelentőségű, széles körű szakmai-kodifikációs előkészítő munkát igénylő” törvények esetén (Gajdushek–Hajnal, 2020; Kálmán, 2011; Pesti–Farkas–Franczel, 2015, 121.).¹ Érdemesebb lenne tehát a globális Dél valamelyik, parlamentáris működésében a magyarhoz jobban hasonlító államát venni kiindulási alapként, hiszen például Pápua Új-Guineában az országgyűlési kép-

viselők által benyújtott törvényjavaslatok ugyanilyen megfontolásból kerülnek meg a bizottsági munkát (Pelto, 2007, 55.). Szemléletes példa, hogy ugyanabban az évben (2013), amikor Lázár János benyújtotta egyéni képviselői indítványát,² amely számos ponton módosította a dohányforgalmazási szabályokat tartalmazó trafiktörvényt (Laki, 2015), Indiában is egyéni képviselői indítvány útján szabályozták a dohánytermékek csomagolását (Bhaumik, 2013).

A 2019-es önkormányzati, illetve 2022-es országgyűlési választásokat megelőző ellenzéki előválasztások értelmezéséhez a hazai politikatudósok kizárólag nyugat-európai – olasz és francia – példákat hívtak segítségül (Szikinger, 2021; Tóka–Popescu, 2021).³ Bár az ellenzéki pártok döntően baloldali ideológiai karaktere (Kovarek, 2020) valóban indokolhatja az illetén komparatív keretet, ez a megközelítés ugyanakkor figyelmen kívül hagyja mindazokat a tanulságokat, amikkel a magyarhoz sokkal inkább hasonlító török pártrendszer (Musil, 2024; Somer–McCoy–Luke, 2021) ellenzéki előválasztásainak tanulmányozása szolgálhat. Az LMP ideológiai pozícióját is többnyire a német zöldpártokat elemző irodalom révén próbáltuk megérteni (Glied, 2014; Mikecz, 2015), miközben például Brazília vagy Mexikó zöldpártjai alapvetően konzervatív aktoroknak számítanak, s illetén ideológiai pozíciójuk szövetségi politikájukat is alapjaiban orientálja (Jackson, 2022; Spoon–Gómez, 2017).

A médiában legtöbbször csak „kamupártokként” vagy „kamujelöltekként” szereplő politikai aktoroknak gazdag politikatudományi irodalma van, elsősorban az orosz, illetve ukrainai pártrendszert elemző tanulmányokban, amelyek konzekvensen a *spoiler party*, *spoiler candidate* címkét használják rájuk (Bader, 2010; Golosov, 2015; Romanov–Fominykh–Ankudinov, 2023). Ezekre azonban – néhány ritka kivételtől eltekintve (Kovarek–Dobos, 2023) – a hazai tudományos közlemények szerzői nem támaszkodnak.⁴ Mindez azt is magával vonja, hogy nem csak a magyar politikatudomány küszködik a jelenség adekvát leírásával, de a hazai empirikus tapasztalatok sem tudnak szervesülni a nemzetközi összehasonlító irodalomban.

Az, hogy mindezt nem csak én gondolom így, mutatja az a számos, a közelmúltban megjelent nemzetközi tanulmány, amelyek szerzői Magyarországot rendszerint Törökországgal, Dél-Afrikával, Brazíliával, illetve Argentínával hasonlítják össze a pártrendszert (Lancaster, 2016; Musil, 2024), pénzügyi liberalizációt és más makroökonómiai szakpolitikákat (Perfeito da Silva, 2023), külpolitikai orientációt (Hisarlıoğlu és mtsai., 2022), a tudományos szféra és a tanzabadság helyzetét (Grigoriadis–Isik Canpolat, 2023), a médiapiac tulajdonosi szerkezetét (Schnyder és mtsai., 2024) vagy épp a közigazgatásban dolgozók rezilienciáját (Bauer, 2023) elemző írásaikban. Mások Oroszországgal, Ugandával és Tunéziával vetik össze Magyarországot, például amikor az LMBTQ jogok helyzetét és a szexuális kisebbségek kriminalizálását (Ayoub–Stoeckl, 2024), vagy a populizmus autokratizálódási folyamatában játszott szerepét (Huber–Pisciotta, 2023) elemzik. Látványos a disszonancia, hogy miközben a

magyar nyelven publikáló politikatudósok többsége számára az alapvető viszonyítási pont továbbra is a visegrádi országok (V4) csoportja (Dúró–Bókay–Janik, 2022; Farkas–Rimaszécsi, 2016; Horváth, 2021),⁵ a diszciplína bevett nemzetközi fórumain az utóbbi években Magyarországot már rendre a többi⁶ fejlődő országgal hasonlítják össze, amennyiben a komparatív esettanulmány módszertanát alkalmazzák. Greskovits Béla (1995: 64.) három évtizeddel ezelőtti meglátása, miszerint „*egyáltalán nem merültek még ki a lehetőségek, hogy a harmadik világ utóbbi évtizedekbeli fejlődésének tanulmányozásával a saját régiókról szerezzünk értékes ismereteket*” talán sohasem volt annyira aktuális, mint napjainkban.

Inspirációért elegendő a közelmúlt napi politikai történéseit számba venni; párhuzamok kereséséhez elegendő aktív közéleti hírfogyasztónak lenni. A Déli Körvasút katonai céljának minősítése 2023 októberében,⁷ valamint a mexikói *Tren Maya* megvalósításának körülményei – miután a környezetvédelmi aggályokat osztó bírósági végzés után leállt az építkezés, elbocsájtották a polgári beruházókat, majd nemzetbiztonsági rendelet útján a katonaságra bízta a kivitelezést⁸ – szinte a megszólalásig hasonlítanak, potenciálisan jó alapot szolgáltatva a közvéleményt megosztó vészhelyzeti és rendeleti kormányzás, illetve kivételes jogrend vizsgálatára (Ganderson–Schelkle–Truchlewski, 2023; Szente, 2020). A kormányzati jogalkotás minőségét vizsgáló kutatók (Sebők és mtsai., 2022; Sebők–Gajdusчек–Molnár, 2020) számára releváns viszonyítási pont lehet a fentebb már említett Pápua Új-Guinea, ahol nem ritkán késő éjszaka születnek törvények, a kritikus közvélemény figyelmét elkerülendő (Pelto, 2007). Egy komparatív keret felvázolása adja magát, amikor a jelentősebb társadalmi ellenállást kiváltó törvényjavaslatokról szóló szavazás olykor éjfél utánra csúszik az Országgyűlésben, illetve amikor az ilyen rendelet rendszerint késő éjszaka jelennek meg a Magyar Közlönyben.⁹ A koronavírus-járvány alatti, elsősorban ellenzéki önkormányzatokat célzó kormányzati elvonások is kevésbé tűnnek példátlanak (Ádám–Csaba, 2022; Hajnal–Jeziorska–Kovács, 2021; Kovarek–Dobos, 2023), ha felidézzük, hogy Erdogan miként akadályozta meg 2020 tavaszán Isztambul ellenzéki polgármesterét abban, hogy a járvány elleni küzdelemhez adományokat gyűjtsön (Somer–McCoy–Luke, 2021).¹⁰

Természetesen nem amellet érvelek, hogy mostantól *minden* magyar nyelvű tanulmányban támaszkodjunk a globális Dél államait vizsgáló esettanulmányokra, azok tényleges relevanciájától függetlenül. A Bankrupt *Trópusi Budapest* című számának refrénje¹¹ talán önmagában mégiscsak kevés ahhoz, hogy leírja a hazai összehasonlító politikatudomány következő évtizedét. Tóka Gábor (2018, 84) a centrális erőter bomlását elemző írásában például a CSES nemzetközi adatfelvételeinek áttekintése után arra jut, hogy a „választás értelmessége tekintetében tehát alapvetően a skandináv és hasonló demokráciák, nem pedig a posztszovjet autoriter rendszerek [...] közvéleményével mutat

párhuzamot a magyar”. A fejlődő országokat taglaló szakirodalom mellőzését így Tókának semmiképpen sem lehet felróni; az, hogy ugyanakkor nem vette magától értetődőnek, hogy a rendelkezésére álló adatok közül kizárólag az európai (uniós) országokra szorítkozzon, a teljes adatbázis érdemi vizsgálata nélkül, jó gyakorlatként szolgálhat a többi politikatudós számára.

KONKLÚZIÓ

Jelen vitaindító kiindulópontja az volt, hogy az elmúlt évtized alatt kialakult szakirodalmi konszenzus, miszerint Magyarország a választási autokráciák, illetve defektív demokráciák közé sorolható (Bogaards, 2018; Kelemen, 2017; Krekó–Enyedi, 2018), egészen a közelmúltig nem orientálta a hazai politikai rendszerrel, politikai viselkedéssel kapcsolatos magyar nyelvű tanulmányok esetkiválasztási szempontjait, komparatív elméleti keretét. Miközben az összehasonlító politológiával és választói magatartással foglalkozó kutatók kevés alkalmat hagytak ki, hogy az amerikai vagy az angol politikai rendszert jellemző mintákat a Lajtán innen keressék, a magyar pártrendszerrel vagy politikai viselkedési mintázatokkal sokszor sokkal inkább rokonítható fejlődő országokkal – Törökország, Brazília, Oroszország vagy Kína – való összevetés megmaradt a nemzetközi folyóiratokban publikáló külföldi szerzők reszortjának.

Hogy ez a „térvaktság” a magyar politológusok által olvasott szakirodalom nyugat-centrikusságára, a rendszerváltáskor professzionalizálódó, elsősorban német és angolszász példákából építkező hazai politikatudomány mintáinak tovább öröklődésére (Molnár–Ilonszki, 2021), vagy a globális Dél országainak egyetemi kurrikulumban való alulreprezentáltságára vezethető vissza, olyan kérdés, amelyet e vitaindítónak nem célja eldönteni. Annyi azonban bizonyosan elmondható, hogy több és mélyebb tudásunk lenne például a kamupártokról, az inkumbens-hátrányról, a nemzeti konzultációról vagy az előválasztásokról, ha alaposabban ismernénk a fejlődő országok politikai rendszerét, elitjét és szavazóit – s ha bátrabban forgatnánk és hivatkoznánk a vonatkozó tanulmányokat.

Pócza Kálmán (2012: 36.) így írt az összehasonlító politikatudomány kívánatos célkitűzéseiről: „a létező gyakorlatok feltárása elsősorban azt a célt szolgálja, hogy a politika iránt érdeklődők tisztában legyenek a realitásokkal. Úgy is mondhatnánk, hogy az összehasonlítás a tényfeltárás meghatározott módja, amely segít elhelyezni egy adott politikai jelenséget a világban.” A vitaindító olvasói számára mostanra talán már egyértelműen látszik, hogy ez a *világ* jelentősen tágabb annál, mint ahogy azt a diszciplína elmúlt évtizedei alapján gondolnánk – s benne a hazai *realitások* sem érthetők meg anélkül, hogy az összehasonlítandó esetek kiválasztásakor Európán túli, autokratizálódó poli-

tikai rendszerek felé tekintenénk. A fentiek hiányában a magyar politikatudomány azt kockáztatja, hogy a magyar nyelvű tanulmányok teljesen más fénytörésben *látják* és *láttatják* majd ugyanazon empirikus valóságot, mint a nemzetközi szakirodalom. Ez nem csupán aláásná a hazai kutatók érvényesülési lehetőségeit a nemzetközileg jegyzett fórumokon, de a publikációkat összegző, másodközlő, azokra saját munkájukban építő szereplők – újságírók, agytrösztök és elemzők – sem kerülnének közelebb Magyarország politikai rendszerének és választói magatartásának megértéséhez.

JEGYZETEK

- 1 Erre a disszonanciára Gajduschek és Hajnal (2020, 146.) világosan és egyértelműen reflektál, amikor a minisztériumokon kívüli előkészítő munkáról azt írják: „itt nem a nemzetközi szakirodalomban tárgyalt »külső szakértelem« becsatornázásáról van szó”. További támpontokkal azt illetően, hogy a dinamikák jobb megértéséhez mely országok parlamentáris működését vizsgáló írásokat lenne érdemes forgatni, a szerzők ugyanakkor nem szolgálnak.
- 2 Lásd az Index vonatkozó cikkét „Két és félszeresére növelné Lázár János a trafikok hasznát” címmel: https://index.hu/gazdasag/2013/04/25/ket_es_felszeresere_novelik_a_trafikok_hasznat/
- 3 E tekintetben jelen vitaindító szerzője sem számít kivételnek (Kovarek–Littvay, 2022).
- 4 Krekó és Enyedi (2018, 49.) tanulmányukban megemlítik, hogy a Fidesz „egyre sikeresebbé vált parlamenti ellenzékének kontrollálásában”, amely így egyre jobban hasonlít „Putyin ál ellenzékére” (*sham opposition*); ezt a címkét a szerzők ugyanakkor a tényleges ellenzéki pártokra értik. A kamupártok nemzetközi irodalmára így ők sem reflektálnak, jóllehet az elemzés publikálásakor már túl vagyunk az EGYÜTT 2014 néven bejegyzett formáció megalapításán – amely miatt a Bajnai Gordon vezette formáció végül az „EGYÜTT – A Korszakváltók Pártja” nevet volt kénytelen felvenni –, valamint a miskolci időközi választáson, ahol az ellenzéki Erdei Sándor („Rokker Zsolti”) ellen azonos nevű kamujelöltek indultak.
- 5 Sokatmondó, hogy Törökország, Kína és Oroszország a magyar politikai rendszert tárgyaló átfogó munkák közül még a legfrissebben is kizárólag Orbán Viktor szuverenitás alapú érvelésének hivatkozási pontjaiként jelennek meg (Szűcs, 2015, 366.), mellőzve bárminemű intézményi vagy viselkedési összehasonlítást.
- 6 Az IMF aktuális besorolásában Magyarország ma is a „feltörekvő és fejlődő gazdaságok” listáján szerepel, lásd <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2022/01/weodata/groups.htm>.
- 7 Lásd a telex cikkét „Mégis megépülhet a Déli Körvasút, mert a kormány megkerüli Újbudát” címmel: <https://telex.hu/belfold/2023/10/18/deli-korvasut-ujbuda-beruhazas-kormany-katonai-celu-muvelet>
- 8 „Over Caves and Over Budget, Mexico’s Train Project Barrels Towards Disaster” a New York Times oldalán: <https://www.nytimes.com/2022/08/28/world/americas/maya-train-mexico-amlo.html>
- 9 Lásd például Sztojcev Iván cikkeit a témában: „Parlament: az éjszaka közepéig maradtak a legkitartóbb képviselők”, *Világgazdaság*, (<https://www.vg.hu/kozelet/2014/11/parlament-az-ejszaka->

kozepeig-maradtak-a-legkitartobb-kepviselok), illetve „Nyolc alkalom, amikor az éjszaka közepén hirdette ki a kormány, hogyan változtat az életünkön”, HVG, (https://hvg.hu/gazdasag/20221111_kozlony_rendelet).

- ¹⁰ Szigorúan véve nem tekinthető összehasonlító esettanulmánynak Deets (2023a, 2023b) közelmúltban megjelent két írása, mert – vélhetőleg a terjedelmi korlátok vagy intézményi publikációs ösztönzők miatt – a magyar és török eseteket külön tanulmányban tárgyalja. A címadás és az elméleti keret azonban nyilvánvalóvá teszi, hogy a szerző összemérhető, nagyon hasonló politikai kihívásokkal küzdő ellenzéki önkormányzatoknak tekinti Budapestet és Isztambult.
- ¹¹ „Bombay, Bejrút, Bangkok, Budapest / Bárhol lennék, másképp ugyanez”

IRODALOM

- Ádám, Zoltán–Iván, Csaba (2022): Populism unrestrained: Policy responses of the Orbán regime to the pandemic in 2020–2021. *European Policy Analysis*, 8(3): 277–296. <https://doi.org/10.1002/epa2.1157>.
- Ayoub, Phillip–Kristina Stoeckl (2024): The Global Resistance to LGBTIQ Rights. *Journal of Democracy*, 35(1): 59–73.
- Bader, Max (2010): Party politics in Georgia and Ukraine and the failure of Western assistance. *Democratization*, 17 (6): 1085–1107. <https://doi.org/doi:10.1080/13510347.2010.525857>.
- Bauer, Michael W. (2023): Public Administration Under Populist Rule: Standing Up Against Democratic Backsliding. *International Journal of Public Administration*, 1–13. <https://doi.org/10.1080/01900692.2023.2243400>.
- Benedek István (2019): De-demokratizáció Magyarországon a demokráciaindexek fényében. *Politikatudományi Szemle*, 28(2): 101–129.
- Bhaumik, Soumyadeep (2013): Private member’s bill proposes plain packaging of tobacco products in India. *BMJ: British Medical Journal*, 346: f953. <https://doi.org/10.1136/bmj.f953>.
- Bogaards, Matthijs (2018): De-democratization in Hungary: diffusely defective democracy. *Democratization*, 25(8): 1481–99. <https://doi.org/10.1080/13510347.2018.1485015>.
- Bozóki, András–Dániel Hegedűs (2017): A kívülről korlátozott hibrid rendszer. Az Orbán-rezsim a rendszertipológia tükrében. *Politikatudományi Szemle*, 26(2): 7–32.
- Chapman, Hannah S. (2021): Shoring Up Autocracy: Participatory Technologies and Regime Support in Putin’s Russia. *Comparative Political Studies*, 54(8): 1459–1489. <https://doi.org/10.1177/0010414021989759>.
- Csizmadia Ervin és mtsai. (2021): *Uralkodó párt: A Fidesz nemzetközi és hazai történeti összehasonlításban*. Gondolat–Méltányosság Politikaelemző Központ.
- Csizmadia Ervin (2023): A kormányzati ciklusok mintázatának változásai 1990–2010. *Politikatudományi Szemle*, 32(3): 55–77. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2023.3.55>.
- Dave, Bhavna (2004): Management of Ethnic Relations in Kazakhstan: Stability without Success. In: Wendy Slater–Andrew Wilson (eds.): *The Legacy of the Soviet Union*. London, Palgrave Macmillan, 83–100. https://doi.org/10.1057/9780230524408_5.

- De Walle, Nicolas Van–Kimberly Smiddy Butler (1999): Political parties and party systems in Africa's illiberal democracies. *Cambridge Review of International Affairs*, 13(1): 14–28. <https://doi.org/10.1080/09557579908400269>.
- Deets, Stephen (2023a): Liberal Democratic Mayors in Illiberal Populist Regimes: Istanbul's Challenges. *Nationalities Papers*, 1–18. <https://doi.org/10.1017/nps.2023.56>.
- Deets, Stephen (2023b): Liberal Democratic Mayors in Illiberal Regimes: Budapest's Challenges. *Problems of Post-Communism*, 1–13. <https://doi.org/10.1080/10758216.2023.2241617>.
- Diñç, Deniz (2021): *Tatarstan's Autonomy within Putin's Russia: Minority Elites, Ethnic Mobilization, and Sovereignty*. Routledge.
- Dúró József–Bókay Dóra–Janik Szabolcs (2022): Kormányzati stabilitásra ható tényezők a visegrádi országokban. *Századvég*, 171–196.
- Éltető Andrea–Riczy Judit (2023): Zöld iparpolitika a hibridrendszerekben–retorika versus gyakorlat. *Politikatudományi Szemle*, 32(2): 72–97.
- Farkas György Tamás–Rimaszécsi János (2016): A demokrácia mérhetőségének, kutatásának aktuális kérdései. *Államtudományi Műhelytanulmányok*.
- Fiva, Jon H.–Daniel M. Smith (2018): Political Dynasties and the Incumbency Advantage in Party-Centered Environments. *American Political Science Review*, 112(3): 706–712. <https://doi.org/10.1017/S0003055418000047>.
- Freedom House (2020): *Freedom in the World 2020*. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/FIW_2020_REPORT_BOOKLET_Final.pdf.
- Gajdusчек György–Hajnal György (2020): A közigazgatási jogszabály-előkészítésről. Kritikai áttekintés. In: *A magyar jogalkotás minősége: Elmélet, mérés, eredmények*, Budapest, Gondolat Kiadó–Társadalomtudományi Kutatóközpont, 121–160.
- Ganderson, Joseph–Waltraud Schelkle–Zbigniew Truchlewski (2023): Who is afraid of emergency politics? Public opinion on European crisis management during Covid-19. *Comparative European Politics*, 21(4): 470–490. <https://doi.org/10.1057/s41295-023-00329-5>.
- Gáspár Kristóf (2021): Demokratikus innovációs eszközök-e a társadalmi konzultációk? *Bibó Jogi- és Politikatudományi Szemle*, (3): 157–168.
- Glied, Viktor (2014): From the green movement to a party. The effect of the crisis and democratic movements in Hungary. *Politeja-Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 11(28): 31–61.
- Golosov, Grigorii V. (2015): Do spoilers make a difference? Instrumental manipulation of political parties in an electoral authoritarian regime, the case of Russia. *East European Politics*, 31(2): 170–186. <https://doi.org/10.1080/21599165.2015.1035780>.
- Greskovits, Béla. 1995. „Latin-Amerika sorsára jut-e Kelet-Közép-Európa?: Gazdasági reform és politikai stabilitás az új demokráciába”. *Politikatudományi Szemle* 4(1): 63–94.
- Grigoriadis, Ioannis N.–Ece Isık Canpolat (2023): Elite Universities as Populist Scapegoats: Evidence from Hungary and Turkey. *East European Politics and Societies*: 08883254231203338. <https://doi.org/10.1177/08883254231203338>.
- Hajnal, György–Iga Jeziorska–Éva Margit Kovács (2021): Understanding drivers of illiberal entrenchment at critical junctures: institutional responses to COVID-19 in Hungary and Poland.

- International Review of Administrative Sciences*, 87(3): 612–630. <https://doi.org/10.1177/0020852320981138>.
- Hisarlıoğlu, Fulya–Lerna K Yanık–Umut Korkut–Ilke Civelekoglu (2022): Contesting the “Corrupt Elites,” Creating the “Pure People,” and Renegotiating the Hierarchies of the International Order? Populism and Foreign Policy-Making in Turkey and Hungary. *International Studies Review*, 24(1): viab052. <https://doi.org/10.1093/isr/viab052>.
- Horváth, Attila (2021): *A verseny változatai. A visegrádi országok pártrendszerei 1990–2020*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Huber, Daniela–Barbara Pisciotta (2023): From democracy to hybrid regime. Democratic backsliding and populism in Hungary and Tunisia. *Contemporary Politics*, 29(3): 357–378. <https://doi.org/10.1080/13569775.2022.2162210>.
- Jackson, Stewart (2022): Going Green in Asia? Green parties in a non-western setting. *Asian Journal of Political Science*, 30(1): 1–18. <https://doi.org/10.1080/02185377.2022.2048873>.
- Kállai Péter (2022): Szószóló vagy képviselő? – Ritter Imre két ciklusának összehasonlító elemzése. *REGIO*, 30(3): 78–109. <https://doi.org/https://doi.org/10.17355/rkpkt.v30i3.78>.
- Kálmán Dezséri (2011): A magyar médiatörvény a médiáról szóló európai vitákban. *Médiakutató*, 1–5.
- Kelemen, R. Daniel (2017): Europe’s Other Democratic Deficit: National Authoritarianism in Europe’s Democratic Union. *Government and Opposition*, 52(2): 211–238. <https://doi.org/10.1017/gov.2016.41>.
- Kis János (2019): Demokráciából autokráciába. A rendszertipológia és az átmenet dinamikája. *Politikatudományi Szemle*, 28(1): 45–74.
- Kovarek Daniel (2020): Négy dudás, négy csárda, egy kotta? A baloldal és a közép kispártjainak összehasonlító elemzése szervezeti felépítés és párttagság tekintetében. *Politikatudományi Szemle*, 29(4): 33–54. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2020.4.33>
- Kovarek, Daniel (2022): Distributive politics as behavioral localism: Evidence from a vignette experiment in Hungary”. *Research & Politics*, 9(3): 20531680221122279. <https://doi.org/10.1177/20531680221122279>.
- Kovarek, Daniel–Dobos Gábor (2023): Masking the Strangulation of Opposition Parties as Pandemic Response: Austerity Measures Targeting the Local Level in Hungary. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 16(1): 105–17. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsac044>.
- Kovarek, Daniel–Littvay, Levente (2022): Greater than the sum of its part(ie)s: opposition comeback in the 2019 Hungarian local elections. *East European Politics*, 38(3): 382–399. <https://doi.org/10.1080/21599165.2022.2038571>.
- Körösényi András (2006): Mozgékony patthelyzet. Reform és változatlanóság között: a politikai és alkotmányos alapszerkezet változásai, 1990–2005. *Politikatudományi Szemle*, (1): 29–68.
- Körösényi András–Hajdú András–Ondr Péter (2015): Politikai vezetők: kormányfői karrier és teljesítmény. In: Körösényi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Osiris–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.
- Krekó, Péter–Enyedi, Zsolt (2018): Orbán’s laboratory of illiberalism. *J. Democracy*, 29: 39.
- Laki Mihály (2015): A trafikpiac átalakulása és átalakítása (esettanulmány). *Szociológiai Szemle*, 25(3): 23–51.

- Lancaster, Caroline (2016): Ideology and Hegemonic Party Rule in South Africa, Hungary, and Turkey. *Politics, Religion & Ideology*, 17(4): 370–391. <https://doi.org/10.1080/21567689.2016.1263197>.
- Löffler Tibor (2019): A demokrácia állagromlása és az autokratizálódás alternatívái. Megjegyzések Kis János rendszertipológiájához. *Politikatudományi Szemle*, 28(4): 137–152.
- Mares, Isabela–Lauren Young (2018): The Core Voter’s Curse: Clientelistic Threats and Promises in Hungarian Elections. *Comparative Political Studies*, 51(11): 1441–171. <https://doi.org/10.1177/0010414018758754>.
- Mares, Isabela–Lauren Young (2019): Varieties of Clientelism in Hungarian Elections. *Comparative Politics* 51(3): 449–471.
- Mareš, Miroslav (2018): Right-Wing Terrorism and Violence in Hungary at the Beginning of the 21st Century. *Perspectives on Terrorism*, 12(6): 123–135.
- Mikecz, Daniel (2015): Changing movements, evolving parties: the party-oriented structure of the Hungarian radical right and alternative movement. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 1(3). <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v1i3.112>.
- Molnár, Gábor Tamás–Gabriella Ilonszki (2021): Identity formation of the profession in a latecomer political science community. *European Political Science*, 20(1): 139–158. <https://doi.org/10.1057/s41304-021-00318-w>.
- Musil, Pelin Ayan (2024): How opposition parties unite in competitive authoritarian regimes: the role of an intermediary party. *Democratization*, 31(1): 210–232. <https://doi.org/10.1080/13510347.2023.2260762>.
- Nikolenyi, Csaba–Chen Friedberg (2019): Vehicles of opposition influence or agents of the governing majority? Legislative committees and private members’ bills in the Hungarian Országgyűlés and the Israeli Knesset. *The Journal of Legislative Studies*, 25(3): 358–374. <https://doi.org/10.1080/13572334.2019.1662607>.
- Ondré Péter (2012): VIRIBUS UNITIS? Szoros pártközi együttműködések itthon és másutt. *Politikatudományi Szemle*, (3): 117–142.
- Orbán Balázs András (2014): Pillanatkép az Országgyűlés törvényalkotási tevékenységéről–2014. *Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás; A Nemzeti Közszolgálati Egyetem közigazgatás-tudományi szakmai folyóirata*, (4): 59–99.
- Oross Dániel (2020): Versengő demokráciafelfogások, új részvételi lehetőségek? Képviselet, részvétel, deliberáció és demokratikus innovációk. *Politikatudományi Szemle*, 29(4): 105–110.
- Papp Zsófia (2016): Inkumbens-hátrány. Helyi kötődés és a személynek szóló szavazat Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 25(2): 31–56.
- Papp, Zsófia (2018): Challenging the Odds: Incumbency Disadvantage, Local Ties, and Electoral Performance in Hungary, 1994–2010. *East European Politics and Societies*, 32(3): 518–543. <https://doi.org/10.1177/0888325417725785>.
- Patkós Veronika (2015): Önigazolás és vágyvezérelt gondolkodás. Kognitív torzítások a választói döntésekben a 2014-es választások során. *Politikatudományi Szemle*, 24(3): 75–95.
- Pelto, Marcus (2007): Civil society and the national integrity system in Papua New Guinea. *Pacific Economic Bulletin*, 22(1): 54–69.

- Perfeito da Silva, Pedro (2023): Post-Neoliberalism and External Financial Liberalization: Comparing Left-Wing and Right-Wing Populism. *Government and Opposition*, 58(3): 535–555. <https://doi.org/10.1017/gov.2021.50>.
- Pesti Sándor–Farkas Anikó–Franczel Richárd (2015): A kormány működési és szervezeti rendje. In: Körösenyi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Osiris–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.
- Petrovski László (2019): Polgármesterek inkumbencia előnye a megyei jogú városokban Magyarországon. *Metszetek*, 8(4): 40–51.
- Pintér Melinda (2021): A konzultáció mint a deliberáció egyik formája? *Bibó Jogi- és Politikatudományi Szemle*, (3): 169–181.
- Pócza Kálmán (2012): Alkotmányozás Magyarországon és az Egyesült Királyságban. *Kommentár*, 5: 35–50.
- Romanov, Daniil–Ilya Fominykh–Ivan Ankudinov (2023): Substituting the Opposition under Electoral Authoritarianism: The Case of the Russian Regional Parliamentary Elections in 2021. *Russian Politics*, 8(4): 519–549. <https://doi.org/10.30965/24518921-00803011>.
- Schnyder, Gerhard et al. (2024): Theorizing and mapping media ownership networks in authoritarian-populist contexts: a comparative analysis of Austria, Hungary, Slovenia, and Turkey. *Media, Culture & Society*, 46(1): 38–59. <https://doi.org/10.1177/01634437231179366>.
- Sebők Miklós és mtsai (2022): Measuring legislative stability: a new approach with data from Hungary. *European Political Science*, 21(4): 491–521. <https://doi.org/10.1057/s41304-022-00376-8>.
- Sebők, Miklós–Boda, Zsolt (2021): *Policy agendas in autocracy, and hybrid regimes*. Springer.
- Sebők Miklós–Gajduszek György–Molnár Csaba (2020): *A magyar jogalkotás minősége: Elmélet, mérés, eredmények*. Gondolat Kiadó–Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Smith, Timothy Hallam (2013): Are you sitting comfortably? Estimating incumbency advantage in the UK: 1983–2010 – A research note. *Electoral Studies*, 32(1): 167–173. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2012.12.002>.
- Somer, Murat–Jennifer L. McCoy–Russell E. Luke (2021): Pernicious polarization, autocratization and opposition strategies. *Democratization*, 28(5): 929–948. <https://doi.org/10.1080/13510347.2020.1865316>.
- Spoon, Jae-Jae–Amalia Pulido Gómez (2017): Unusual Bedfellows? PRI–PVEM Electoral Alliances in Mexican Legislative Elections. *Journal of Politics in Latin America*, 9(2): 63–92. <https://doi.org/10.1177/1866802X1700900203>.
- Stumpf Péter Bence (2019): Mozgósítási inkongruencia a magyar önkormányzati választásokon. *Metszetek*, 8(4): 5–24.
- Szente Zoltán (2020): A 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet alkotmányossági problémái. *Állam-és Jogtudomány*, 61(3): 115–139.
- Szikinger István (2021): A többpárti előválasztások mint demokratikus innovációk Magyarország és Olaszország példáin keresztül. *Bibó Jogi- és Politikatudományi Szemle*, 3: 91–113.
- Szűcs Zoltán Gábor (2015): A magyar politikai gondolkodás nemzetközi horizontja. In: Körösenyi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Osiris–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.

- Teets, Jessica C. (2013): Let Many Civil Societies Bloom: The Rise of Consultative Authoritarianism in China. *The China Quarterly*, 213: 19–38. <https://doi.org/10.1017/S0305741012001269>.
- Tóka Gábor (2018): A centrális erőtér bomlása. In: Balázs Böcskei és Andrea Szabó (szerk.): *Várákosok és valóságok. Parlamenti választás*. Napvilág Kiadó, 78–101.
- Tóka, Gábor–Marina Popescu (2021): The Hungarian Opposition Primaries of Fall 2021: Testing the Feasible in an Authoritarian Regime. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 21(2).
- Truex, Rory (2017): Consultative Authoritarianism and Its Limits. *Comparative Political Studies*, 50(3): 329–361. <https://doi.org/10.1177/0010414014534196>.
- Uppal, Yogesh (2009): The disadvantaged incumbents: estimating incumbency effects in Indian state legislatures. *Public Choice*, 138(1): 9–27. <https://doi.org/10.1007/s11127-008-9336-4>.
- Ványi Éva (2013): *A magyar kormányzati elit 1990 és 2010 között. A kormányzati karrierút vizsgálata*. PhD-értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/721/1/Vanyi_Eva.pdf.
- Weaver, Julie Anne (2021): Electoral Dis-Connection: The Limits of Reelection in Contexts of Weak Accountability. *The Journal of Politics*, 83(4): 1462–1477. <https://doi.org/10.1086/711901>.

RECENZÍÓ

Kádár Zoltán

Generációképző erő-e a COVID-19-pandémia tapasztalata?

GENERÁCIÓKÉPZŐ ERŐ-E A COVID-19-PANDÉMIA TAPASZTALATA?

Kádár Zoltán

(Szegei Tudományegyetem Társadalomtudományi Intézet, Szociológia Tanszék)

A recenzió beérkezett: 2024. május 1., véglegesítve: 2024. június 12.

(Böcskei Balázs, Fekete Mariann, Nagy Ádám, Szabó Andrea: A maszkon túl. Generációs koronavírus- és válságmegélések vizsgálata több kutatási módszer együttes alkalmazásával. Gondolat Kiadó, Budapest, 2023, 224 oldal)

A kötet, illetve az alapjául szolgáló kutatás célja feltérképezni, hogy a Covid-19-világjárvány, illetve a legyőzése érdekében alkalmazott rendelkezések, előírások, viselkedésváltozásra kényszerítő szabályok, soha addig nem tapasztalt lezárások és egyéb óvintézkedések, a munka és a tanulás körülményeink gyökeres megváltozása generációképző hatást gyakoroltak-e a 16-29 éves fiatalokra, mint a kutatás célcsoportjára. Beszélhetünk-e tehát arról, hogy létrejött az úgynevezett Covid-generáció?

A kötet szerzőinek kiinduló hipotézise szerint talán van rá esély, hogy a világjárvány tapasztalata egy új generáció létrejöttéhez vezethetett, mégpedig abban az értelemben ahogyan azt a szociológiatörténet egyik magyar klaszrikusának, Mannheim Károlynak a generációfogalma magyarázza. Eszerint egy generáció kialakulása egy nagyjából hasonló korú embercsoportnak bizonyos markánsan meghatározó élményekhez és az ezekre adott reakcióikhoz köthető, amelyek többnyire életvezetési elveik egy részét is hosszú távon meghatározzák – az adott élmény közös tapasztalata későbbi életükre is hatással van. Egy ilyen generáció tettei, céljai, értékítéletei eltérnek más – előttük és utánuk képződő generációk viselkedésétől, gondolkodásmódjától. A meghatározó életesemények mélyebben érintik a fiatalabb embereket, ezért válhatnak ők leginkább a generációképződés kiindulópontjává. E meghatározó intellektuális, társadalmi és politikai élmények beépülnek a még befejezetlen (formatív) szocializációjú fiatalok társadalomhoz, értékekhez, hagyományokhoz való viszonyába, így hozva létre korszakhatárt, generációképző sajátosságokat. Mannheimi értelemben 17–25 éves kor között kell hogy érje a fiatalokat olyan, korábban nem tapasztalt esemény, ami a viselkedés- és látásmódjukat későbbi éveikben is meghatározza (Mannheim, 1952).

Az, hogy a Covid elég erős élmény volt-e ahhoz, hogy generációképző erő legyen, természetesen a kötet megjelenése után rövid idővel nem jelenthető ki pro vagy kontra, a szerzők hipotézise inkább csak évtizedek múlva, longitudinális vizsgálatokkal lesz igazolható vagy véglegesen elvethető. A kötetből kitűnik, hogy a szerzők nem akarják mindenáron bebizonyítani, hogy a Covid új generációt képez, vállalkozásuk inkább hozzászólás ahhoz a vitához, hogy vajon a Covid mint krízishelyzet elég erős volt-e ahhoz, hogy generációképző eseményként legyen azonosítható.

A fiatalok – legyenek bár a munkaerőpiac részesei, esetleg még középfokú vagy felsőfokú intézmények tanulói, hallgatói – napirendje drasztikusan átalakult a járvány hatására. A tananyagok vagy a munkafeladatok és a társas élet legtöbb formájának teljességgel audiovizuális eszközökkel való feldolgozása, de legfőképpen a képernyőhöz kötöttség mindenkit új kihívások elé állított. Hosszú időre a képernyő, illetve a hangszóró vált a társas kapcsolatok megélésének jóformán egyedüli színterévé a lezárások alatt, ami sokak számára nehezen feldolgozható akadályt jelentett. Ezen túlmenően azok a dolgozó fiatalok, akiknek munkahelye lehetővé tette a home office alkalmazását, még a munkaidejük teljes hosszát is a képernyő előtt voltak kénytelenek eltölteni. Nagyon találó a szerzők kifejezése erre az állapotra, amelyet mint a képernyők előtti társas magányt definiáltak.

A vilá járvány megélése a kutatók számára is korábbi életüktől idegen fenoménnal való találkozásnak volt tekinthető – olyasmit kellett feltérképezniük, ami a szociológusoknak és az általuk vizsgált társadalmi aktoroknak is újdonság volt, s mint ilyen minannyiuk coping-készletét, avagy a problémákkal való megbirkózás képességét messzemenőig próbára tette. Ezen túlmenően a kutatók a helyzet feltérképezéséhez való pontos tudományos mérőszközöknek is híján voltak. A kötet áttekinti azokat az ifjúságszociológia tárgykörében alkalmazott vizsgálati lehetőségeket amelyeket a Covid előtt a szakma felhasznált és azt is, hogy ezek mennyire bizonyultak hasznosnak a jelen kutatás szempontjából, illetve láttatja azt a kreativitást igénylő munkafolyamatot is, amely az új helyzethez igazított vizsgálati módszerek megalkotásának kényszeréhez vezetett. Ekkor válik érthetővé, hogy a kutatás módszertana miért nem egységes, hogy miért több kisebb kutatás és módszertani nekirugaszkodás segítségével térképezték fel a fiatalok élményeit, rátalálva a leginkább célravezető eljárásokra.

A kutatás szövetét a személyes és a fókuszcsoportos interjúk; a fiatalok internetes kommunikációjának feltérképezése (megfigyelő netnográfia és social listening), ezen belül az általuk használt kulcsszavak kigyűjtése és magyarázata és az erre épülő big data elemzések; valamint a szociológia eszköztárában hagyományosnak számító kérdőíves felmérés (survey kutatás) alkotja. Módszertani újításként az adatok feldolgozása egyetemisták segítségével történt, akik így saját korosztályuk megnyilvánulásait látva, hallva és olvasva további

hasznos adalékokkal szolgáltak a még teljesebb kép kialakítása érdekében. Mindez nagyszerűen példázza annak az önreflexión alapuló igénynek a teljesülését, hogy a fiatalokról szóló kutatásokat ne teljes mértékben a náluk jóval idősebb kutatók végezzék el, vagyis hogy a kutatás szupervízióját a „ténylegesen” fiatalok lássák el. Hogy ne történhessen meg az az óhatatlanul torzításhoz vezető mulasztás, hogy egy régebbi korszak fiataljaira hangszerelt kutatás a szociológiai mérőeszközök idejétmúltságából adódóan akaratlanul is a múltban keresgélve próbálna adatokat szolgáltatni a jelenről. A kutatás a megcélzott interjúalanyoktól, a social media felhasználóktól és a kérdőív válaszadóitól kapott adatokon túl a pandémiáról szóló egyéb forrásokat is felhasználja, tehát él a másodelemzés eszközével is, áttekintve az oktatás, a munka, a szabadidő, a társas kapcsolatok, illetve a mentális egészség témakörei és ezek összefüggései kapcsán a nemzetközi és a hazai Covid-szakirodalmat.

Ez egy jól felépített, tudományos alapon véghez vitt „háromszögelés”, vagyis akiket az interjútechnikák relatíve kisszámú alanyt megszólaltatni képes hulláma elkerült, azok a hagyományos, kvantitatív kérdőíves felmérés kapcsán felbukkanhatnak válaszadóként, de aki itt sem szerepel, azt a netnográfiai megfigyelés és big data elemzés még mindig érintheti.

Az egyéni interjú és a fókuszcsoportos interjú kutatás az online oktatásra való áttérés negatívumai mellett ennek pozitív hozadékát is feltárta, így például az interjúalanyok egy része szerint a tanulmányi előmenetelt nagyban megkönnyítette, hogy könnyebb lett a dolgozatok és az egyéb számonkérési formák teljesíthetősége a megszokott jelenléti oktatáshoz képest. További pozitívumként említették, hogy nem kellett annyi társadalmilag kötött tevékenységet végezni, mint például a korán kelés, vagy a tömegközlekedés, de pozitívumként jelölték meg sokan a tanári kontroll hiányát is, mint az online tanulás járulékos nyereségét. Ugyanakkor a személyesség hiánya, a tanárral és a diák-társakkal való kapcsolatok elmaradása súlyos problémaként került említésre. A tanulás alacsonyabb hatékonysága, az idők során felhalmozott tudásbeli hiányosságok, a személyes kortárskapcsolatok leépülése, illetve elsős egyetemisták és gimnazisták esetén ki sem épülése, továbbá a megnövekedő képernyőidővel járó egészségügyi probléma (fejfájás) is gyakran elhangzottak.

A dolgozó fiatalok esetében a munkahely elvesztése, a home office-ra való átállás vagy ahol ez nem volt lehetséges, a munka jellegének a járványügyi intézkedések miatti nagymértékű átalakulása, bonyolultabbá válása okozott problémákat. Az oltás felvételének kényszere is a dolgozókat érintette a leginkább, mert az ezt elutasítókra sok esetben állásvesztés várt. A szabadidő eltöltése sokaknál egyedül az internet adta lehetőségek között volt értelmezhető és kivitelezhető, ennek megfelelően volt aki sorozatfüggőségről, míg más mélyseges unalomról számolt be, mert nem tudta megfelelően kompenzálni a megszokott külső tevékenységeit. Sokaknál felértékelődött a lakásban végezhető

sporttevékenység, gyakran előkerülő kifejezéssé vált a „fegyencedzés” – ezek a fiatalok amint (és amíg) a járványügyi enyhítések lehetővé tették, áthelyezték a szabadba sporttevékenységeiket. Egyesek ekkor szoktak rá a szabadban történő sétálásra, mint rekreációs formára, mert a Covid előtti életükben a külvilágban jobbra „közlekedtek”, és a séta csak ennek a lassú válfaja volt.

Az *online tartalomelemzés*, a social media-posztok szoftveres kiértékelése, a kulcsszavak, hangulatok, politikai véleménynyilvánítások vizsgálata elkülöníthető szakaszokra osztotta a járvány lefolyásáról szóló visszaemlékezéseket. A fiatalok az első hullámban leginkább szabálykövető, a karanténintézkedéseket betartó magatartást tanúsítottak, majd a második–harmadik–negyedik hullámban és a vakcinák megjelenését követő káoszban a kezdeti konformizmus kezdett szétesni, megszaporodtak a politikai véleménynyilvánítások – jórészt a kormányt és az intézkedéseket elítélő posztok formájában.

Az online felületeken jól követhető, ahogy a fiataloknál is kialakulnak a különböző vakcina-táborok, illetve a lezárások és enyhítések nyomán a védekezésre és a karanténra vonatkozó szabályok betartása iránti egyre nagyobb ellenállás, egyre erőteljesebb politikai véleménynyilvánítással megtoldva. Mindezt tovább fokozta a 2022 tavaszán kitörő orosz–ukán háború ténye és az ahhoz való viszony kialakítása. Jól megfigyelhető a kormányba vetett bizalom megingása, vagy éppen a kormánypárti fiatalok stabil kiállása a vakcinaválasztás kapcsán is: a kormány által preferált vakcinák sokak általi elutasítása vagy igenlése. Ezt a kérdést az is árnyalta, hogy az orosz vagy a kínai vakcinát a nyugati országokban sokáig nem fogadták el, így azok a fiatalok, akik utazást terveztek az országhatáron túlra nehezményezték, hogy nem volt lehetőségük megválasztani a vakcina típusát a kötelező oltások során.

2021 októberétől datálható a social media-szövegek alapján az úgynevezett Covid-elidegenedés időszaka, ekkorra egyre kevesebben veszik komolyan a vírust és tartják relevánsnak az előírt védekezési módozatokat és látható, hogy az enyhítések és lezárások egymást követő szakaszai mennyire kifárasztották a fiatalokat. Több és több a vírus- és vakcinaszkeptikus hang, a pandémia másfél éve tartó megpróbáltatásai labilisabbá, pesszimistábbá teszik a véleményeket, egyre többen hasonlítják a vírust a normál influenzához és tartják túlzásnak a kötelező életmódváltással járó intézkedéseket. Sokan kimondják a posztokban, hogy az oltások felvétele nem a biztonság kérdése, hanem a védettségi igazolvánnyal járó előnyök megszerzése motiválja őket, ami beltéri kulturális programokhoz vagy külföldi utazáshoz segítheti hozzá az élmények tekintetében kiehézt fiatalokat, akiket ekkorra már gőzerővel hajt a FOMO (Fear of Missing Out, a kimaradástól való félelem) érzése is.

Sok témát ad a közösségi médiában a home office kérdése is: jó vagy rossz? hatékony, vagy a munka rovására megy? megmarad-e a járvány lecsengése után is, vagy a munkáltatók kegyetlenül visszaállnak a jelenléti munkavégzés

sablonjához? Vitákat generál a home office-ban nem érintettek (sokszor irigykedő) álláspontja is: ez nem is rendes munka, izolálja az egyént, nincs rendes vége és kezdete a munkaidőnek, stb. Főként az online tartalomelemzés hatalmas adatmennyiségen végzett munkálatai mutatnak rá arra, hogy a Covid-intézkedések évei-hónapjai valóban közös élményekhez juttatták a fiatalokat a kezdeti ijedtség, majd a munka-tanulás átalakulása, illetve a karanténidőszakok egyéni – és mégis közös – túlélési technikáinak kimunkálása (az unalom legyőzésének módszerei, a lakás iskolává avagy irodává alakítása) terén. Mind ez a mannheimi generációdefiníció megléte felé kormányozza a kutatásból levonható következtetéseket.

A kérdőíves mintán végzett vizsgálat tovább pontosította a kutatás rálátását a fiatalok élményeire, és ezen belül a generációképző hatások jelenlétére, illetve inkább hiányára. Itt a kérdőív legtöbbször kötött, skálákkal és előre megfogalmazott válaszlehetőségeivel olyasmit is ki tudtak nyilvánítani a fiatalok, amit sem a beszéd, sem az írásos kommunikáció alkalmával nem biztos, hogy megfogalmaztak maguknak, egymásnak, vagy az interjú készítő kutatóknak. Ezekre a részletekre mutat rá a 2023 májusában készített 1000 fős felmérés.

Közösség- és talán generációképző hatás lehet e téren a családtagok elvesztése – majdnem minden harmadik fiatal számolt be erről, és a közeli, nem családtag ismerősök elhalálózását is hasonló arányban említették – vagyis sokukat érte rövid időn belül váratlan veszteség.

2023 tavaszára ugyanakkor – mutatott rá a kérdőíves kutatás – a karantén és az egyéb hatósági intézkedések által kikényszerített életmódváltás nem rögzült tartósan, ez a dimenzió tehát generációképző elemként nem tűnik számottevőnek. A legtöbben a kézmosást (35%), illetve a személyes kapcsolatok nagyobb megbecsülését (28%), valamint a jelenléti oktatás preferálását az online oktatással szemben (27%) választották, mint hosszabb távú attitűdváltozást.

A válaszadók külön kérdést kaptak arra vonatkozóan is, hogy van-e értelmese az emberek életkorok szerinti különböző generációkba való besorolásának, és többségük válasza igenlő volt. Közülük legtöbben (43%) az X generációba sorolták magukat, azt a lehetőséget azonban, hogy a „válságok generációjába” tartoznának, még így, négy hullám Covid után is csak 6% választotta, és a „Covid-generáció” címkét is csak 7%, ami a Covid-generáció jelenlegi létezését az érintettek véleménye által sem támasztja alá. A kimondottan a generációkra fókuszáló kérdésekből tehát az derül ki, hogy a fiatalok leginkább a generációkat 18-20 éves időtávokkal elválasztó betűrendes (egyszerre tudományos és népszerű) generációfelosztással azonosulnak (X, Y, Z, alfa) – még ha nem is mindig találják el, hogy személy szerint melyikbe tartoznak, minthogy a leginkább preferált X generáció az 1965–1980 között születettekre vonatkozik. Ezen túlmenően pontosan tudják, hogy a saját, ily módon beazonosított generációjuk leginkább a beszédstílus és az IKT-eszközök készség szintű

használata (és ezen keresztül a social média-jelenlét), valamint az öltözködés miatt különül el a náluk idősebbektől. Azt azonban, mint láttuk csak elenyésző részüik válaszolja, hogy ő a „válság-”, vagy netán a „Covid-generáció”-hoz tartozna. Ahogy a szerzők megjegyzik, kutatásuk alapján nem nyert (nyerhetett) bizonyítást a Covid-generáció lérejötne. Az viszont az eredmények alapján biztos, hogy a formatív szocializációs szakaszban lévő fiatalok általános élménye egy a Covidhoz és a gazdasági krízishez, valamint az egyik szomszéd országban kitört háborúhoz is kapcsolódó diszkomfortézés.

A kötet legfőbb erénye rendkívül informatív mivolta mellett az alaposág és a tömörség. A több szálon futó kutatás érdemi tárgyalása ábrákkal és táblázatokkal is belefér mintegy 160 oldalba, a kutatások eredményének taglálása izgalmas, azok továbbgondolására, újabb kutatási ötletek megvalósítására sarkall. Noha a munka a Covid generációképző hatásának kérdését célozza, egyúttal felfogható egy friss, reprezentatív ifjúságkutatásként is, amelynek adatai túlmutatnak a világjárvány horizontján, és a kötetben található kon túli nemzetközi kutatási eredményekkel való összevetése elvégzésére is sarkallhatnak.

IRODALOM

Mannheim, K. (1952): The problem of generations. In: P. Kecskemeti (Ed.), Karl Mannheim: *Essays on the Sociology of Knowledge* (276–322). New York, Routledge, 282–300.

ABSTRACTS

MÁRTON NAGY

Do we vote, come rain and shine? Weather's effect on voter turnout in Hungary between 2014 and 2022

In pre-election debates, the role of weather in shaping turnout is often discussed. In the present study, we seek to answer the question, within the theoretical framework of rational voter theory, whether weather factors had a relationship with voter turn-out at the municipal level in the Hungarian parliamentary elections between 2014 and 2022. Based on our results, we conclude that changes in both daily average temperatures and daily precipitation levels have a significant, robust relationship with election turnout rates. A negative quadratic relation is shown for daily average temperature, while an increase in precipitation correlates with a clear decrease in participation rates. For wind speed and cloud cover we do not reveal sufficiently grounded relationships. The relationships uncovered shed light on voter turnout rates in new ways not previously investigated in Hungary. Our results, broadly in line with international examples, provide evidence that weather factors could be in a relationship with voter behaviour, but also show that the magnitude of these relations is not sufficient to have a meaningful impact on aggregate election turnout rates. Our research also provides empirical evidence for rational voter behaviour in Hungary.

Keywords: voter turnout; weather; rational choice model; Hungarian parliamentary elections

RUDOLF METZ – VERONIKA KÖVESDI

In NER we trust. Theoretical dimensions and empirical illustration of political sectarianization

One of the most dominant trends in modern democracies, affective polarization, has led political scientists to reinterpret the role of political beliefs and their impact on the political community. A comprehensive explanation of this phenomenon has been found in the concept of sectarianization, which places identification with one group and opposition to another on a moral basis. However, political science has not yet provided a deeper theoretical analysis

of this phenomenon, which this study aims to address. More specifically, we seek to answer how a political actor attempts to redefine and define the religious aspects of the community to legitimize its policies and delegitimize other political forces. Drawing on Max Weber's theory of political sects and Émile Durkheim's theory of the modern cult of man, we will unpack the process of sectarianization along four dimensions. These are (1) the artificially constructed charisma, (2) the exclusive but voluntary communion, (3) the monopolised political rituals and (4) the controlled belief systems. We present the dimensions of sectarianization in the case of Viktor Orbán and Fidesz through the most recent relevant empirical research and the work of their closest believers on the Prime Minister and their communities.

Keywords: political beliefs, sectarianization, charismatic leadership, political rituals, echo chamber, Viktor Orbán, Fidesz

ISTVÁN BENEDEK – ANDRÁS BOZÓKI

Two critical junctures: the precursors and the rise of populist electoral autocracy in Hungary

This study examines the transformation of Hungary's post-1989 political system, aiming to capture the rise and operation of the Orbán regime through a synthesis of regime classification approaches and populism research. By integrating the polity and politics-level aspects of political contestation, our approach diverges from the mainstream political science perspective (2010) and constitutional-legal approaches (2012/13), identifying two distinct critical junctures. The first is the crisis of liberal democracy in the second half of the 2000s, and the second is the rise of the Orbán regime as a populist electoral autocracy (PEA) in the mid-2010s. The 2018 general elections mark the onset of the Orbán regime's autocratic consolidation. For broader comparative political science, the Hungarian case illustrates how populist polarization precedes and surpasses autocratization in intensity, later intertwining with it to facilitate an autocratic transition.

Keywords: electoral autocracy, populism, critical junctures, Orbán regime

DÁNIEL KOVAREK
Go East, Hungarian Political Science!

Political science research published in Hungarian tends to almost exclusively build on examples and theoretical frameworks of the literature on Anglo-Saxon and Western European countries. In a similar fashion, the vast majority of studies on voting behavior undertake empirical tests of phenomena observed in the United Kingdom, the United States, or Germany, and more institutionalist case studies also tend to compare Hungary with one of the aforementioned countries. Despite several institutional and behavioral patterns – be they newly emerged ones from the last decade or more persistent ones characterizing Hungary since the regime change – rather resemble the particularities of Turkish, Brazilian, Russian, or Chinese politics, scholarly attempts to integrate findings of the literature studying African, Latin American or Central Asian competitive autocracies have been scarce and remained negligible in disciplinary venues of Hungarian political science. This debate piece aims to demonstrate that many national trends, electoral behavioral patterns, and institutional characteristics – not only or necessarily features of competitive autocracies – would be better understood if we would rely more on studies scrutinizing developing countries and if we would engage in a meaningful dialogue with publications analyzing the Global South. This blind spot in the state of the art of the discipline not only makes it harder to understand the Hungarian political system but also risks the gradual detachment of works authored (and conclusions made) by Hungarian researchers from those of the international scholarly literature.

Keywords: global south, developing countries, comparative politics, competitive autocracies, political behavior, party systems

POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLÉ

2024/3

CONTENTS

ESSAYS

- *Márton Nagy*: Do we vote, come rain and shine?
Weather's effect on voter turnout in Hungary
between 2014 and 2022 7
- *Rudolf Metz – Veronika Kövesdi*: In NER we trust.
Theoretical dimensions and empirical illustration
of political sectarianization 32
- *István Benedek – András Bozóki*: Two critical junctures: the precursors
and the rise of populist electoral autocracy in Hungary 54

VITA

- *Dániel Kovarek*: Go East, Hungarian Political Science! 87

BOOK REVIEW

- *Zoltán Kádár*: Is the experience of the COVID-19 pandemic
a generational force? 103

ABSTRACTS 109

TISZTELT LEENDŐ ÉS KORÁBBI SZERZŐINK!

Örömmel értesítjük Önöket, hogy a *Politikatudományi Szemle* 2018. évi 2. számától minden cikkünk egyedi internetes azonosítót, úgynevezett **DOI** megjelölést kap. Ezzel a lapunk nemzetköziesedik, mert a különböző keresőmotorok gyorsabban és hatékonyabban tudják cikkeinket megtalálni.

A DOI azonosítót a szerkesztőség **automatikusan** fogja **adni** az egyes cikkeknek. Felépítése a következő lesz: <https://10.30718/POLTUD.HU.2018.2.8>. A törtvonal előtti rész az ún. **DOI prefix**, amit **minden egyes cikk** megkap az előzetes regisztrációnk alapján. Ez tehát egy állandó elem. A POLTUD.HU utal a lapunkra, a többi rész viszont mindig változik, hiszen az aktuális lapszámhoz és oldalszámhoz igazodik. A DOI azonosító örök, ugyanakkor pénzbe kerül. A DOI-t a szerkesztőség szolgáltatásként nyújtja az Önök számára, ezért a költségeket saját maga állja.

Ezzel Önöknek, Tisztelt Szerzők, tehát nincs külön dolguk.

A DOI ugyanakkor kölcsönösségi, viszonyossági alapon működő rendszer, ezért elvárásokat fogalmaz a szerkesztőségekkel és a szerzőkkel szemben.

Tisztelettel kérjük Önöket, hogy ezentúl az irodalomjegyzékben jelzett hivatkozások és szakirodalmak **mindegyikénél** tüntessék fel az **adott cikkre vonatkozó PONTOS és TELJES DOI azonosítót** [például laptársunknál, a Socio.hu-nál a következő azonosítóról van szó: <https://10.18030/socio.hu.2018.1.69>]. Az egyes cikkek hivatkozását a következő helyen találja meg: <https://search.crossref.org/>

A CrossRef-regisztrációnk során, ami lehetővé teszi a DOI használatát, szerkesztőségünk vállalta, hogy elfogadja ezt a feltételt, azaz minden cikknél feltünteti a szakirodalmi hivatkozásokhoz tartozó DOI azonosítót. Kérjük tehát, hogy Önök is tegyenek eleget ennek az egyébként nem túl nagy kérésnek. Amikor készítik az irodalomjegyzéket, másolják be a vonatkozó cikkhez tartozó DOI azonosítót, és illesszék be a hivatkozás végére.

Kérjük, ne feledjék, mindig a teljes azonosító feltüntetésére van szükség!

Örülünk együtt ennek az újdonságnak!

Üdvözlettel,

a *Politikatudományi Szemle* szerkesztősége

SZERZŐINKHEZ

(A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI)

1. A Politikatudományi Szemle című referált folyóirat magyar nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat és könyvrecenziókat – fogad el.

2. A kéziratok minimális terjedelme tanulmányok esetén 40 000 karakter, recenziók esetén 15 000 bruttó (azaz szóközökkel együtt értendő) karakter. A kéziratok maximális terjedelme tanulmányok esetén 50 000, kivételes esetben 60 000 leütés, a recenzióké pedig 25 000 leütés lehet. Az egyes szakterületeket áttekinteni kívánó „state of the art” illetve a „review of article” műfajú szövegek esetében a minimális karakterszám 30 000 a maximális 50 000 bruttó leütés lehet.

3. A kéziratokat Word formátumban kérjük a *posze@tk.hu* címre elküldeni.

4. A kéziratnak tartalmaznia kell:

- a. egy magyar szöveg-összefoglalót;
- b. egy angol nyelvű szöveg-összefoglalót (abstract);
- c. kulcsszavakat, valamint
- d. a szerző titulussát és pontos munkahelyi adatait. A szerző neve a tanulmány felett szerepeljen.

5. Szöveg közbeni kiemelésként *dólt betű* alkalmazható; ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagybetű csak egészen kivételes esetben fogadható el.

6. A közvetlen hivatkozásokat a szövegtörzs tartalmazza, ezek ne jegyzetekben szerepeljenek. Minden idézetet, hivatkozást igénylő állítást vagy kifejezést követően zárójelben tüntessék fel a szerző vezetéknevét, az idézett vagy hivatkozott mű publikálásának évszámát és – ha szükséges – az idézett oldalakat a következő formában: (Arendt, 1992: 25.) vagy (Arendt, 1992: 135–138.).

7. A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák (tehát nem hivatkozásokat). A jegyzetek helyét a tanulmányon belül felső indexben lévő arab számmal jelölgék (így: ¹), a jegyzeteket pedig kérjük a szöveg végén számozott formában elhelyezni. Indokolt esetben lábjeget alkalmazható, amelyet – ha csak kis

számban fordul elő – a szövegben csillaggal (*) kell jelölni, s az oldal alján kell elhelyezni.

8. Kérjük, hogy a felhasznált irodalom jegyzéke csak a ténylegesen hivatkozott publikációkat tartalmazza. Az explicit módon hivatkozott forrásokon kívül az irodalomjegyzék legfeljebb még 10–15 forrásmegjelölést tartalmazhat.

A Politikatudományi Szemle 2018. évi 2. számától minden cikkünk egyedi internetes azonosítót, úgynevezett DOI megjelölést kap. Kérjük szerzőinket, hogy az irodalomjegyzékben jelzett hivatkozások és szakirodalmak **mindegyikénél** tüntessék fel az **adott cikkekre vonatkozó PONTOS és TELJES DOI azonosítót, így: [https://doi.org/...](https://doi.org/)**

9. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén közöljük, a következőképpen oldva fel a szöveg közti utalásokat:

a) könyveknél:

Arendt, Hannah (1992): *A totalitarizmus gyökerei*. Budapest, Európa.

b) tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek esetében: Mickiewicz, Ellen (2000): Institutional Incapacity, the Attentive Public, and Media Pluralism in Russia. In: Richard Gunther and Anthony Mughan (eds.): *Democracy and the Media*. Cambridge, Cambridge University Press. 29–79.

c) folyóiratban megjelent tanulmány esetében:

Selck, J. Torsten (2004): On the Dimensionality of European Union Legislative. *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 16, No. 2. April, 203–222. pp. <https://doi.org/10.1177/0951629804041119>

10. A táblázatokat és az ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket feltüntetve, a szövegbe építve kérjük. A fekete-fehér ábrákat Excel formátumban, a közlés előtt kérjük mellékelni. A táblázat formázási szabálya:

1. táblázat. Cím.

elnevezés	adat 1	adat 2
párt 1	33,0	0,33
párt 2	34,0	0,34
párt 3.	33,0	0,33
Összesen	100,0	1,00

* megjegyzés.

Forrás:

11. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk.

12. Kézirat beérkezési és lehetséges közlési határideje.

beérkezési határidő	a közlés első lehetséges határideje
január 15.	első szám
március 15.	második szám
május 31.	harmadik szám
szeptember 15.	negyedik szám

A szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy az egyes cikkek közlési sorrendjét, maga határozza meg.

13. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.